

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ
БАЗОВОГО КУРСУ
ДЛЯ СУДДІВ

Проект Ради Європи
“Внутрішнє переміщення
в Україні: розробка тривалих
рішень. Фаза - II”

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ:

**МАТЕРІАЛИ БАЗОВОГО КУРСУ
ДЛЯ СУДДІВ**

2022

Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від збройної агресії проти України: матеріали базового курсу для суддів, 2022

Курс розроблено Національною школою суддів України у співпраці та за підтримки Проєкту Ради Європи "Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. Фаза - II", що імплементується в межах Плану дій Ради Європи для України на 2018-2022.

Над матеріалами курсу працювали:

Наталія Шукліна

Тетяна Фулей

Ганна Христова

Михайло Шумило

Алла Федорова

Юлія Трало

Матеріали базового курсу для суддів містять аналіз нормативно-правової бази України станом на 1 вересня 2022 року.

Ці матеріали базуються на презентаціях авторів курсу для суддів, що містять дані та зображення, які було взято з відкритих загальнодоступних джерел.

Погляди, викладені у цих матеріалах, є відповідальністю авторів і не можуть вважатися такими, що виражають офіційну позицію Ради Європи.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗРОБНИКИ	8
МОДУЛЬ 1. Правовий захист внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від збройної агресії: основні європейські стандарти та категорії справ	9
1.1. Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від збройної агресії проти України: ключові концепції та основні стандарти	9
1.2. Категорії судових справ щодо захисту прав осіб, які постраждали від збройної агресії проти України	22
<i>Питання для самоконтролю</i>	24
МОДУЛЬ 2. Встановлення фактів, що мають юридичне значення	26
2.1. Встановлення фактів, що мають юридичне значення: аналіз судової практики до початку повномасштабної збройної агресії проти України та ключові відмінності після 24 лютого 2022 року	26
<i>Питання для самоконтролю</i>	33
МОДУЛЬ 3. Захист трудових прав в умовах воєнного стану	35
3.1. Європейські стандарти захисту трудових прав	35
3.2. Трудові права під час воєнного стану в Україні	44
3.3. Захист трудових прав військовослужбовців	65
<i>Питання для самоконтролю</i>	74

МОДУЛЬ 4. Захист соціальних прав ВПО та осіб, які постраждали від збройної агресії	76
4.1. Європейські стандарти захисту соціальних прав	76
4.2. Захист соціальних прав ВПО та осіб, які постраждали від збройної агресії проти України. Судова практика України	89
<i>Питання для самоконтролю</i>	97
МОДУЛЬ 5. Судовий захист житлових прав ВПО	101
Судовий захист житлових прав внутрішньо переміщених осіб крізь призму практики ЄСПЛ	101
<i>Питання для самоконтролю</i>	120
МОДУЛЬ 6. Компенсація за майнову шкоду, завдану внаслідок збройної агресії проти України	125
6.1. Міжнародні підходи та європейські стандарти щодо компенсації зруйнованого або втраченого майна і житла під час збройних конфліктів	125
6.2. Національна судова практика щодо компенсації за зруйноване майно та житло	129
<i>Питання для самоконтролю</i>	134
МОДУЛЬ 7. Компенсація за шкоду, завдану життю та здоров'ю внаслідок збройної агресії проти України	139
7.1. Відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я або смертю під час збройної агресії: практика ЄСПЛ	139
7.2. Національна судова практика щодо компенсації за шкоду, завдану ушкодженням здоров'я або смертю цивільної особи	149
7.3. Окремі правові аспекти подолання судового імунітету	156
<i>Питання для самоконтролю</i>	162
ПЕРЕЛІК РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ	166
КОРИСНІ ДЖЕРЕЛА	172

З початку збройного конфлікту у 2014 році, що спричинив страждання мільйонам українців та масове внутрішнє переміщення, у короткі строки було розроблено основну законодавчу базу з питань внутрішнього переміщення та захисту переміщених осіб, включаючи Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». З часом прийняті правові норми скасовувались, змінювались, вдосконалювались з метою приведення їх у відповідність до європейських стандартів з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), та тих викликів, з якими стикалася Україна. Рушійною силою для вдосконалення нормативно-правового регулювання часто ставали українські судді, які застосовували у своїх рішеннях відповідні міжнародні стандарти та практику ЄСПЛ, у тому числі, визнаючи певні нормативні положення недійсними та вказуючи на позитивний обов'язок створити належну правову базу для забезпечення основоположних прав осіб, які постраждали від збройного конфлікту, зокрема права мирно володіти своїм майном. У цілому, попри відомі складнощі, включно з невиконанням ухвалених судових рішень з соціальних, пенсійних питань внутрішньо переміщених осіб (ВПО), Україна достатньо активно просувалася на шляху формування законодавчої бази відповідно до міжнародних стандартів, стандартів Ради Європи та практики ЄСПЛ.

Втім, з моменту повномасштабної російської збройної агресії проти України, що розпочалася 24 лютого 2022 року, ситуація змінилася кардинально. Мільйони людей постраждали від війни, зазнали поранень, втратили родичів, залишилися без житла та засобів до існування. Їх кількість зростає кожного дня, як і кількість позовів до національних судів. Законодавча база змінюється, напрацьовані алгоритми розв'язання проблем ВПО у багатьох випадках вже не можуть бути застосовані.

Сьогодні важливе значення для суддів всіх юрисдикцій набуває опанування основного понятійного апарату не тільки міжнародного права прав людини, але й міжнародного гуманітарного права, розуміння основних категорій справ за позовами постраждалих від російської збройної агресії та їх відмінності від усталеної судової практики до 24 лютого 2022 року, а також основних тенденцій у підходах Верховного Суду. Водночас, необхідність ефективного застосування національними суддями релевантної практики

ЄСПЛ та міжнародних стандартів при розгляді справ за позовами ВПО та осіб, постраждалих від збройної агресії, залишається надзвичайно актуальною.

Ураховуючи ситуацію, що склалася, Національною школою суддів України у співпраці з Проєктом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. Фаза II» було підготовлено базовий курс «Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від збройної агресії проти України». Апробація курсу відбулася у форматі серії вебінарів у серпні-вересні 2022 для групи суддів місцевих загальних та окружних адміністративних судів з різних областей України. З урахуванням коментарів та побажань учасників та учасниць пілотної групи, базовий курс було презентовано широкому колу суддівської спільноти та включено до програми підготовки суддів Національної школи суддів України на 2023 рік.

За результатами пілотування на основі підготовлених авторами презентацій та практичних завдань було розроблено матеріали базового курсу «Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від збройної агресії проти України». Представлені матеріали охоплюють стандарти Ради Європи включно з релевантною практикою ЄСПЛ, національне законодавство України з урахуванням змін, ухвалених з початку повномасштабної російської агресії, і судову практику у сфері захисту прав ВПО та осіб, які постраждали від війни. Курс складається з 7 змістовних модулів, в яких викладено ключові концепції та стандарти судового захисту прав ВПО та інших постраждалих осіб; надано перелік основних категорій відповідних справ, які розглядаються судами; розкрито особливості встановлення фактів, які мають юридичне значення; основні питання судового захисту житлових, трудових і соціальних прав ВПО та інших постраждалих осіб під час війни; детально розкрито правові позиції ЄСПЛ, українське законодавство і національну судову практику з питань компенсації за зруйноване житло і майно, а також за шкоду, завдану здоров'ю або у випадку смерті у контексті збройної агресії проти України.

Після кожного змістовного модуля викладено практичні та тестові завдання для самоконтролю. Також зібрано основні рішення ЄСПЛ, в яких було викладено важливі правові позиції з питань, які розглядаються в представленому базовому курсі. Перелік корисних джерел вказано з посиланнями, за якими можна ознайомитися з запропонованими публікаціями українською мовою.

РОЗРОБНИКИ

Базовий курс «Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від збройної агресії проти України» було розроблено Національною школою суддів України (НШСУ) за загальною координацією **Наталії Шукліної**, Проректора з науково-дослідної роботи та науково-методичної роботи НШСУ, професора, заслуженої юристки України, у співпраці з Проєктом Ради Європи «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень. Фаза II» (Проєкт) за координацією та загальною редакцією **Ганни Христової**, керівниці Проєкту, докторки юридичних наук, групою авторів / авторок, залучених як експерти / експертки Проєкту, у складі:

- **Тетяни Фулей**, начальниці відділу наукових досліджень проблем судочинства та науково-методичного забезпечення суддівської освіти НШСУ, кандидати юридичних наук, заслуженої юристки України (*методичне забезпечення та апробація з боку НШСУ, матеріали до модулю 1 у співавторстві, модулю 5*);
- **Михайла Шумила**, заступника керівника департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду, начальника правового управління Касаційного цивільного суду, доктора юридичних наук (*матеріали до модулю 3, модулю 7 у співавторстві*);
- **Алли Федорової**, міжнародної експертки департаменту Європейської соціальної хартії Ради Європи, доцентки Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, дослідниці юридичного факультету Університету Палацького (Оломоуц, Чеська Республіка), кандидати юридичних наук (*матеріали до модулю 4, модулів 6, 7 у співавторстві*);
- **Юлії Трало**, координаторки з питань надання юридичної допомоги, БФ «Право на захист» (*матеріали до модулю 2, модулів 1, 6, 7 у співавторстві*);
- Консультативну допомогу при підготовці матеріалів було надано **Дмитром Кривцовим**, суддею Московського районного суду міста Харкова.

МОДУЛЬ 1

Правовий захист внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від збройної агресії: основні європейські стандарти та категорії справ

1.1. Судовий захист прав внутрішньо переміщених осіб та осіб, які постраждали від збройної агресії проти України: ключові концепції та основні стандарти

Вся суть і тактика рашистської війни в одному фото.

«Ми усі є постраждалими від цієї війни»

Формат курсу

> 7 модулів (4 вебінари)

Тематика:

- > Стандарти захисту / Суб'єкти звернення до суду / Встановлення фактів
- > Соціальні/трудова права
- > Відшкодування шкоди за житло/майно
- > Відшкодування шкоди, завданої ушкодженню здоров'я

Ракетний удар по житловому масиву в Ірпіні

Фото: Google / Reuters

Знання:

- > понятійний апарат (акт агресії, збройний конфлікт, цивільне населення, комбатанти, ВПО, «легітимні очікування» та ін.)
- > категорії постраждалих від збройного конфлікту – суб'єктів звернення до суду (ВПО; особи, майно яких пошкоджено або знищено; особи, які отримали поранення; родичі загиблих та ін.)
- > основні міжнародні стандарти та стандарти Ради Європи у сфері захисту прав ВПО та осіб, які постраждали від збройної агресії, та джерела права, у яких вони закріплені
- > основні рішення ЄСПЛ, у яких викладені підходи Суду
- > основні положення національного законодавства

Навички:

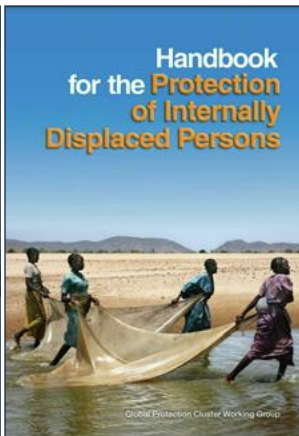
- > визначати, сферою дії якої статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / Європейської соціальної хартії / інших міжнародних актів охоплюються відповідні правовідносини
- > застосувати релевантну практику ЄСПЛ у справах за позовами ВПО та осіб, постраждалих від конфлікту
- > застосувати міжнародні стандарти у сфері захисту прав ВПО та осіб, які постраждали від збройної агресії, та коректно посилатися на джерела права, у яких вони закріплені

Рекомендовано: матеріали проєкту РЄ «Внутрішнє переміщення в Україні: розробка тривалих рішень»

The screenshot displays the website for the Council of Europe project 'Internal Displacement in Ukraine: Development of Sustainable Solutions'. It features three main navigation sections:

- ПРО ПРОЕКТ (About the Project):** Includes links for 'ПІДГРУНТЯ ПРОЕКТУ' (Project Background), 'ОПИС ПРОЕКТУ' (Project Description), 'НАЦІОНАЛЬНІ ПАРТНЕРИ' (National Partners), and 'ПРОЕКТ у 2021-2022 роках' (Project in 2021-2022).
- МАТЕРІАЛИ (Materials):** Lists various resources such as 'МАЙНОВІ ТА СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ВПО' (Property and Social Rights of IDPs), 'ВНУТРІШНЄ ПЕРЕМІЩЕННЯ ТА ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ' (Internal Displacement and Access to Justice), 'ПСИХОЛОГІЧНА ДОПОМОГА' (Psychological Assistance), 'ОБРАНІ СТАНДАРТИ РАДИ ЄВРОПИ СТОСОВНО ПРАВ ЛЮДИНИ ВПО' (Selected Council of Europe Standards on the Rights of IDPs), and 'ОБРАНІ СПРАВИ ЄСПЛ З ПРАВ ЛЮДИНИ ВПО' (Selected ECtHR Cases on the Rights of IDPs).
- БАНЕР ПРОЕКТУ (Project Banner):** Shows a blue banner with the project title in Ukrainian and English, along with logos of the Council of Europe and the Ministry of Communities and Territories Development of Ukraine.

Рекомендовано: видання

Курс HELP Internal displacement українською:

> 5 модулів

Термінопоняття (1)

> “війна” = “міжнародний збройний конфлікт” (МЗК) = “збройний конфлікт міжнародного характеру”

Стаття 2 Конвенції про захист цивільного населення під час війни (IV ЖК)

> На додаток до положень, які втілюються в мирний час, ця Конвенція застосовується до всіх випадків оголошеної війни чи будь-якого іншого

> 11

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ОСІБ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВІД ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

збройного конфлікту, що може виникнути між двома чи більше Високими Договірними Сторонами, навіть якщо одна з них не визнає стану війни.

Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілкової окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив.

Термінопоняття (2)

> “агресія” ≠ “злочин агресії”

Акт агресії (держава) – резолюція ГА ООН 3314 від 14 грудня 1974 року

Злочин агресії (індивід) – п. 1 d ст. 5, ст. 8 bis Римського статуту – юрисдикція МКС з 17 липня 2018

> “закони і звичаї війни” = “право збройних конфліктів” = “міжнародне гуманітарне право” (МГП)

> “порушення законів і звичаїв війни” = “воєнні злочини”

Термінопоняття (3)

> “внутрішньо переміщені особи” (ВПО) ≠ “біженці” ≠ особи, які отримали тимчасовий захист

Термінопоняття (4)

> “жертва” (ЖК, ст. 3 Стамбульської конвенції) – “потерпілий” (КПК) – “особа, яка постраждала”

- “особа, яка постраждала від домашнього насильства” (ЗУ «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII)
- “особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи”
- “дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів”
- “постраждалі від надзвичайних ситуацій, які залишилися на попередньому місці проживання” (Постанова КМУ № 947 від 18.12.2013) → “постраждалі, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок

надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації” (Постанова КМУ № 947 «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації»)

Міжнародне право, яке застосовується під час збройних конфліктів

Співвідношення МГП та МППЛ

Сфера	МГП	МППЛ
Сфера застосування	Залежить від існування збройного конфлікту	Залежить від того, чи перебуває конкретна особа в межах юрисдикції відповідної держави
Сфера захисту	Захищає військово-полонених, цивільне населення, цивільні об'єкти, культурні цінності, природне середовище та ін.	Захищає лише фізичних осіб

Обов'язки	Для усіх учасників збройного конфлікту	Для держав
Дерогація	Неможливість відступу	Можливий відступ від деяких прав
Спільне	Заборона катування, нелюдського та такого, що принижує гідність поводження та покарання; вимоги справедливого суду особі, яку обвинувачують у вчиненні злочину і т.д.	

ICCPR	Міжнародний пакт про громадянські і політичні права	16 грудня 1966
ICESCR	Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права	16 грудня 1966
ICERD	Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації	21 грудня 1965
CEDAW	Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок	18 грудня 1979
CAT	Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поводження і покарання	10 грудня 1984
CRC	Конвенція про права дитини	20 листопада 1989
Конвенція про геноцид	Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього	16 грудня 1949

Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни

УКАЗ ПРЕЗИДІЇ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

від 3 серпня 1954 – Затверджені Радою Міністрів Української РСР і подані на ратифікацію Женевські Конвенції від 12 серпня 1949 року:

1. про поліпшення долі поранених і хворих в діючих арміях;
2. про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, які зазнали корабельної аварії, із складу збройних сил на морі
3. про поведження з військовополоненими;
4. про захист цивільного населення під час війни

ратифікувати із застереженнями, які були зроблені Українською РСР при підписанні Конвенції в Женеві 12 грудня 1949 року.

Захищені особи за ЖК

- > Особами, що перебувають під захистом IV ЖК, є ті, хто в будь-який момент та за будь-яких обставин опиняються, у разі конфлікту чи окупації, під владою сторони конфлікту або окупаційної держави, громадянами яких вони не є (ст.4) і на яких не поширюється дія інших ЖК.
- > Загальна стаття 3 ЖК визначає захищених осіб як "осіб, які більше не беруть активної участі у воєнних діях, включаючи учасників збройних сил, які склали зброю, та осіб, які *hors de combat* (перестали брати участь у воєнних діях) внаслідок хвороби, поранення, затримання чи з іншої причини".
- > Особливий захист – для поранених, хворих та осіб похилого віку, дітей до п'ятнадцяти років, вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років (ст. 14); Поранені та хворі, а також інваліди та вагітні жінки перебувають під особливим захистом і користуються особливим шануванням (ст. 16)
- > Щодо деяких серйозних порушень МГП захищеними особами вважаються комбатанти (наприклад, віроломство)

Внутрішньо переміщені особи

Стаття 1. Поняття внутрішньо переміщеної особи

1. Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

{Абзац перший частини першої статті 1 ЗУ «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» № 1706-VII в редакції Закону № 921-VIII від 24.12.2015}

Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення

- > Керівні принципи з питання переміщення осіб усередині країни, документ ООН E/CN.4/1998/53/Add/2 F
- > Guiding Principles on Internal Displacement

IDMC: Global Report on Internal Displacement 2022

Поширеність проблеми ВПО: 2021

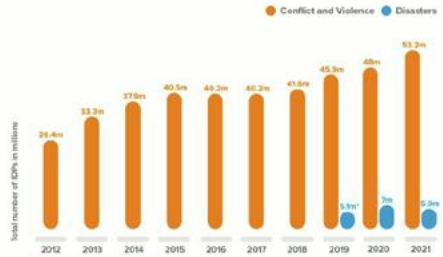
Internal displacements in 2021

38 million^a | **14.4m** by conflict and violence
Internal displacements | **23.7m** by disasters

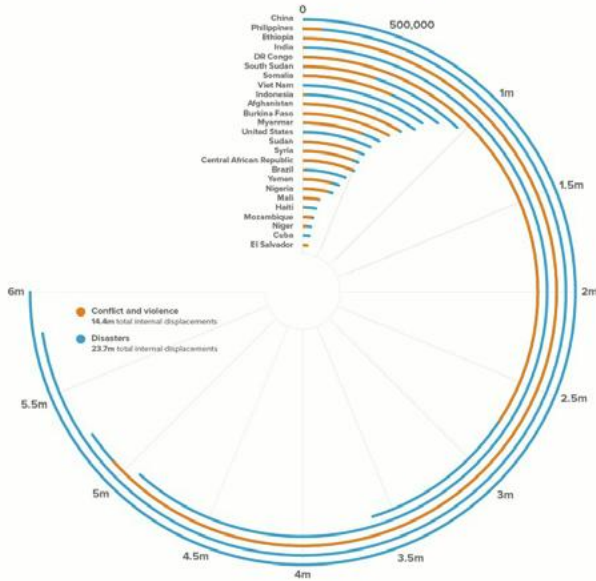

Total number of IDPs

59.1 million | **53.2m** by conflict and violence
Internally displaced people | **5.9m** by disasters

Twenty-five countries with most internal displacements in 2021

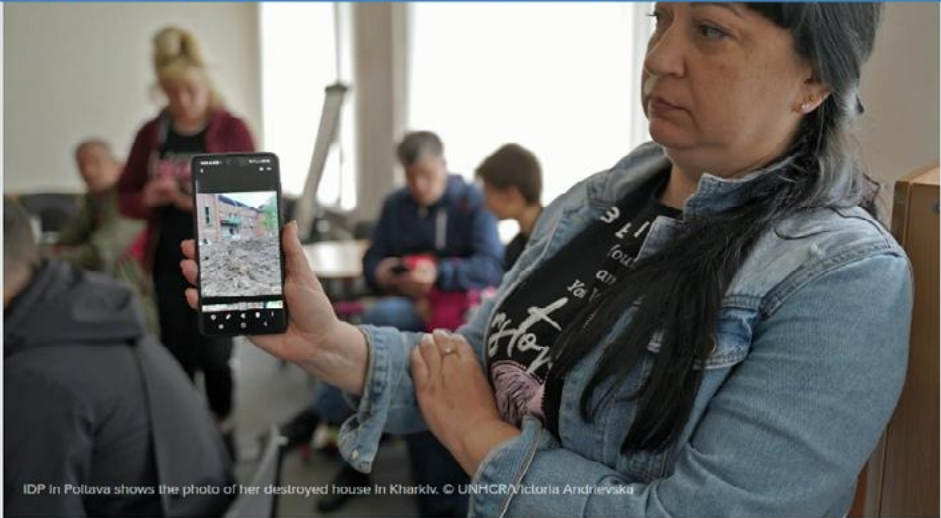
IDMC Internal displacement monitoring centre

Сторінка Верховного комісара ООН у справах біженців: Україна

ABOUT US WHAT WE DO WHO WE HELP PARTNERS NEWS AND STORIES RESOURCES

Internally Displaced Persons (IDP)

IDP in Poltava shows the photo of her destroyed house in Kharkiv. © UNHCR/Victoria Andrievska

Конвенція про статус біженців (Женева, 1951)

«через обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою расової належності, релігії, громадянства, належності до певної соціальної групи чи політичних поглядів знаходиться за межами країни своєї національної належності і не в змозі користуватися захистом цієї країни або не бажає користуватися таким захистом внаслідок таких побоювань; або, не маючи визначеного громадянства і знаходячись за межами країни свого колишнього місця проживання в результаті подібних подій, не може чи не бажає повернутися до неї внаслідок таких побоювань.»

БІЖЕНЦІ	ВПО
За межами країни походження	Не перетинали міжнародно-визнаний державний кордон
Повинні демонструвати "цілком обґрунтовані побоювання стати жертвою переслідувань за ознакою раси, віросповідання, громадянства, належності до певної соціальної групи або політичних переконань "	Поширюється на всіх осіб, які тікають від "наслідків збройного конфлікту, ситуацій масових проявів насильства, порушення прав людини, природних або антропогенних катастроф"
Присвоюється окремий правовий статус біженця	Немає окремого юридичного статусу
UNHCR є основним відповідальним міжнародним органом	Відповідальність передусім на державі

Тимчасовий захист (в ЄС)

- > **The 2001 Temporary Protection Directive** (Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof)
- > **Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection**

Біженці	Особи, які отримали тимчасовий захист
Лише у першій країні перетину кордону	У будь-якій країні ЄС
Проживання лише у закладах для біженців, які не можна покидати; не можна залишати країну	Вибір місця проживання довільний; короткострокове повернення в Україну не позбавляє статусу
Статус присвоюється на тривалий час	1 рік (до 4 березня 2023 року) з можливістю продовження залежно від ситуації в Україні
Будь-яка особа, яка рятується від переслідувань	Громадяни України та члени їх сімей, іноземці, які законно перебували на території України та не можуть повернутися в країну свого походження

ВПО

- > не є окремим статусом
- > основні характеристики – вимушене переміщення і перебування всередині держави
- > користуються усіма правами, як інші громадяни держави
- > можуть зазнавати дискримінації через внутрішнє переміщення

Рекомендація Rec (2006) 6 КМ РЄ державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб

2. Внутрішньо переміщені особи не повинні зазнавати дискримінації через їхнє переміщення. Держави-члени повинні вжити належних і ефективних заходів для забезпечення рівного ставлення до внутрішньо переміщених осіб, а також до них та інших громадян. У результаті цього може виникнути зобов'язання розглянути питання щодо особливого поводження з внутрішньо переміщеними особами з огляду на їхні потреби;
3. Особливу увагу необхідно приділити захисту осіб, що належать до національних меншин, а також захисту і наданню допомоги найбільш уразливим групам населення відповідно до чинних стандартів міжнародного права;
4. Захист внутрішньо переміщених осіб та їхніх прав, а також постачання їм гуманітарної допомоги є першорядним обов'язком відповідної держави;

Суб'єкти звернення до суду за захистом

Запитання до учасників та учасниць:

- “ Якщо у Вашому провадженні були справи за зверненнями осіб, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, хто був суб'єктом звернення? Який предмет позову?

1.2. Категорії справ, які очікуються до провадження у судах у зв'язку із зміною контексту (національного і міжнародного) після 24 лютого 2022 року

Міжнародний аспект

пошук міжнародного судового органу, здатного дати належну оцінку масовим та індивідуальним порушенням прав людини

- > **Вихід РФ із Ради Європи та денонсація ЄКПЛ** (неможливість звернення щодо порушень, які стануться після 16.09.22)
- > **Постійне членство РФ в РадБезі ООН** (блокування рішень, які ставлять під загрозу державу-агресора)
- > **Міжнародний кримінальний суд** (розслідування\переслідування верхівки)

Справи в національних судах:

- > щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення (в першу чергу народження та смерті), які відбулись на тимчасово окупованих територіях (до та після 24.02.22), деокупованих територіях до моменту їх деокупації, територіях, на яких проводились активні бойові дії
- > щодо визнання особи безвісно відсутньою або померлою (зокрема у разі неможливості встановлення факту смерті)
- > щодо визнання батьківства (у разі смерті одного із батьків, найчастіше при попередній реєстрації народження за ч.1 ст.135 СКУ – «одинокі матери»)
- > про стягнення аліментів та позбавлення батьківських прав (особливо у разі залишення одного із батьків на тимчасово окупованих територіях)
- > щодо встановлення опіки (призначення опікуна)
- > щодо визнання протиправними дій\бездіяльності органів соціального захисту населення стосовно відмови в реєстрації ВПО, не вчиненні дій щодо реєстрації ВПО та у зв'язку з цим призначення і виплати грошової

допомоги (як правило при відсутності реєстрації місця проживання за місцем, звідки відбулось переміщення, а також стосовно масових недо- ліків у роботі застосунку Дія)

- > щодо визнання протиправними дій\бездіяльності органів ПФУ у спра- вах про призначення пенсій на пільгових умовах (у разі, коли доступ до відповідних документів відсутній)
- > щодо визнання протиправними дій\бездіяльності органів соціального захисту населення стосовно відмови у призначенні і виплаті грошової допомоги ВПО, які зареєстровані до 24.02.2022
- > щодо визнання протиправними дій\бездіяльності органів соціального захисту населення стосовно не призначення виплат у зв'язку із народ- женням дитини (якщо дитина народилась за кордоном)
- > Трудові спори стосовно мобілізованих осіб, в тому числі щодо збере- ження місця роботи та заробітку; з урахуванням особливостей щодо добровольців територіальної оборони;
- > Спори щодо звільнення, в тому числі осіб, які не можуть виконувати ро- боту дистанційно
- > Спори щодо звільнення у разі нез'явлення на роботу як за місцем рело- кації підприємства, так і в разі знаходження підприємства в небезпеч- ній зоні (місця бойових дій); в тому числі включаючи особливості трудо- вих відносин у медичній, освітній сфері, критичній інфраструктурі тощо
- > Про визнання права власності – найчастіше у разі втрати відповідних правоустановлюючих документів і відсутності записів у Державному Реєстрі речових прав на нерухоме майно
- > Про компенсацію зруйнованого, знищеного майна, житла, земельної ді- лянки (наприклад в результаті мінного забруднення)
- > Про компенсацію у зв'язку із пораненням, загибеллю цивільної особи

.....

* *Справи щодо компенсації – відповідач держава агресор*

Питання для самоконтролю

1. Який варіант оцінки взаємозв'язку між поняттями «війна» та «збройний конфлікт» є правильним?

- А) Це практично тотожні поняття, які застосовуються в міжнародному праві
- Б) Термін «війна» застосовується до міждержавних відносин, а терміном «збройний конфлікт» - до ситуацій всередині держав
- В) Термін «збройний конфлікт» використовується для того, щоб мати легальну можливість застосовувати збройні сили третіх країн у складі миротворчих місій
- Г) Термін «збройний конфлікт» не є юридичним терміном та використовується у міжнародних відносинах для уникнення поняття «війна» у дипломатичних та інших цілях

2. Яке з запропонованих тверджень характеризує міжнародне гуманітарне право?

- А) Це «неписане» право, яке не зафіксоване в міжнародних документах
- Б) Для поширення дії норм міжнародного гуманітарного права необхідна згода держав
- В) Допускає можливість відступу від певних прав (їх недотримання) в умовах надзвичайних ситуацій
- Г) Регулює захист жертв і засоби та способи ведення війни

3. В умовах воєнного часу території, які є тимчасово окупованими, визнаються:

- А) Законом України
- Б) Постановою Верховної Ради України
- В) Рішенням РНБО України, введеним в дію указом Президента України
- Г) Рішенням Кабінету Міністрів України

4. Яким внутрішньо переміщеним особам надається державна допомога на проживання?

(Кілька правильних відповідей є можливим)

- А) особам, які перемістилися з тимчасово окупованої Російською Федерацією території України
 - Б) особам, які перемістилися з території територіальних громад, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні)
 - В) особам, житло яких зруйноване або непридатне для проживання внаслідок пошкодження (що задокументовано належним чином)
-

МОДУЛЬ 2

Встановлення фактів, що мають юридичне значення

2.1. Встановлення фактів, що мають юридичне значення: аналіз судової практики до початку повномасштабної збройної агресії проти України та ключові відмінності після 24 лютого 2022 року

Історична хронологія правового і судового реагування на проблематику встановлення фактів, що мають юридичне значення, які відбулись на тимчасово окупованій території

- > Актуалізація питання встановлення юридичних фактів, що відбулись на ТОТ, у 2014-2015 роках
- > починаючи з 2015 року судовою системою сформовано досить сталу практику
- > у 2016 році внесені зміни до Цивільного процесуального кодексу (які збереглись у новій редакції цього нормативного документу)

Ключові аспекти норм ЦПК (стаття 257-1, стаття 317 у поточній редакції)

- > **чітке закріплення кола осіб, які повноважні на звернення із відповідною заявою** (батьки, родичі, їх представники або інші законні представники дитини - щодо встановлення факту народження дитини та родичі померлого або їхні представники - щодо встановлення факту смерті);
- > **зняття обмежень у територіальній підсудності цієї категорії справ;**
- > **розгляд справ невідкладно;**
- > **допуск рішення до негайного виконання.**

Вплив та застосування міжнародних рекомендаційних норм та судової практики

- > **Консультативний висновок Міжнародного суду ООН**
від 21 червня 1971 року «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» (*широко застосовані під назвою Намібійські винятки*)
- > **висновки ЄСПЛ у справах проти Туреччини**
(*справи «Лоїзиду проти Туреччини», «Кінр проти Туреччини»*)
- > **висновки ЄСПЛ у справах Молдови та Росії**
(*«Мозер проти Республіки Молдова та Росії»*)

Інформаційні\роз'яснювальні матеріали

- > Про окремі питання застосування Закону України від 4 лютого 2016 року № 990-VIII "Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України" (*Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15 квітня 2016 року*)
https://ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=916983&base=1
- > Щодо використання у судових рішеннях формулювань, що відображають місце настання фактів, які мають юридичне значення (*Інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 11 квітня 2017 року*)
https://ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=916983&base=1
- > Інформаційний лист Касаційного цивільного суду Верховного Суду щодо розгляду справ стосовно встановлення юридичних фактів народження і смерті на тимчасово окупованих територіях від 26 квітня 2021 року.
<https://www.minre.gov.ua/sites/default/files/vsu.pdf>

Позитивні та негативні аспекти сформованої судової практики

✓ ПОЗИТИВНІ

простота звернення, швидкість розгляду, стандартизованість в формі заяви, наведенні доказів, практично нульова необхідність присутності заявника чи його представника в судовому засіданні, передбачуваність рішення (абсолютна більшість рішень на користь заявника).

✗ НЕГАТИВНІ

перевантаженість судів однотипними справами і фактичне перекладання на суди адміністративної функції; рутинний підхід до вирішення справ, стандартизований підхід до оцінки доказів, аргументації рішення.

Встановлення інших фактів, що мають юридичне значення

Встановлення юридичного факту, що вимушене переселення заявника у 2014 року з окупованої частини території Луганської \ Донецької області відбулось внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України та окупації Російською Федерацією частини території України

Позиція Верховного Суду:

- > Незважаючи на те, що однією із заінтересованих осіб у такій справі визначено іноземну державу, правило про застосування щодо неї судового імунітету, передбачене частиною першою статті 79 Закону України «Про міжнародне приватне право» не порушено, оскільки вказана норма визначає імунітет від пред'явлення позову до іноземної держави та залучення її до участі у справі як третьої особи

Встановлення інших фактів, що мають юридичне значення (вплив та результати)

- ? Чи є юридичним фактом встановлення причинно-наслідкового зв'язку між переселенням осіб із зони проведення бойових дій на сході України та військовою агресією Російської Федерації?
- ? Чи сприяло рішення суду досягненню заявленої заявником мети - здійснення законної реалізації заявником суб'єктивного права на компенсацію шкоди, завданої переселенням

Практика судів у період з початку широкомасштабного вторгнення на територію України і до серпня 2022 року:

Невизначеність щодо застосування норми статті 317 ЦПК України щодо:

- > Територій, які були окуповані після 24 лютого 2022 року та на поточний момент залишаються в окупації (*Херсонська область, частини Запорізької, Миколаївської областей так само як і території Донецької області (Маріуполь, Волноваха тощо)*), а також майже всієї території Луганської області;
- > Територій, які були окуповані після 24 лютого 2022 року та щодо яких здійснено успішну деокупацію у березні-квітні 2022 року (*частина територій Київської, Чернігівської, Сумської областей*) – щодо фактів, які відбулись саме у зазначений період між окупацією та деокупацією;
- > Території, які були, або і на разі перебувають в районі активних бойових дій.

1 липня 2022 року

Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях»

Ключові особливості:

- > спрощений порядок встановлення фактів народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або тимчасово окупованих територіях
- > негайне виконання судових рішень про встановлення факту народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, ТОТ
- > звільнення від судового збору заявників - у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із дією воєнного чи надзвичайного стану та на ТОТ.

Підходи у формуванні судової практики щодо встановлення фактів після 24.02.2022:

Застосування спрощеної процедури, передбаченої статтею 317 ЦПК України (до внесення змін від 1.07.2022):

Відмова у задоволенні заяви, обґрунтовуючи звернення заявника до суду в порядку статті 317 ЦПК України як передчасне (щодо окупованих територій після 24.02) – напр. справа № 199/1675/22

Відсутність обґрунтування судом застосування статті 317 ЦПК

(справи № 185/3145/22, № 185/3145/22, №133/595/22, № 185/3324/22, № 185/2889/22, № 759/6379/22.

Аналогії та відмінності від попереднього підходу:

1. неможливість належної фіксації та не отримання документів державного зразка у зв'язку із нефункціонуючими державними органами,
2. відсутність належної фіксації закладами охорони здоров'я, в тому числі тими, чия діяльність здійснюється на ТОТ,
3. відсутність документів, щодо оцінки яких можливо застосування практики «Намібійських винятків»,
4. відсутність будь-яких документів.

Підходи у формуванні судової практики щодо встановлення фактів після 24.02.2022 (окремі приклади):

Проблематика доказування: ВІДСУТНІСТЬ БУДЬ-ЯКИХ ДОКУМЕНТІВ

У справі № 199/1675/22 заявник не мав жодних документальних доказів смерті родича, яка сталась в березні 2022 року у місті Маріуполі (оскільки згідно його пояснень, на той час жодних представників влади в місті не було, а медичні працівники вже не видавали жодних документів), окрім показів свідків та власних свідчень.

Судом першої інстанції відмовлено, судом апеляційної – заяву задоволено

Проблематика доказування: ВІДСУТНІСТЬ БУДЬ-ЯКИХ ДОКУМЕНТІВ, ДОКУМЕНТУВАННЯ

У справі № 185/3324/22 щодо встановлення факту смерті в районі ведення бойових дій, с. Павлівка Мар'їнського району Донецької області судом проводилась оцінка доказів за таких обставин.

На момент смерті батька заявника в с. Павлівка відбувалися бойові дії: для фіксації факту смерті заявник не мав можливості звернутись до медичних закладів, звертався до МНС, документування смерті батька не відбулось у зв'язку з бойовими діями. Факт смерті підтверджено в судовому засіданні показами трьох свідків.

Судом першої інстанції заяву задоволено

**Проблематика доказування:
НЕМОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СТАЛОЇ ПРАКТИКИ,
що склалась до 24.02.2022**

У справі № 185/3145/22 щодо встановлення факту смерті на тимчасово окупованій території, смт. Салькове, Генічеського району, Херсонської області заявниця надала документальні підтвердження: Акт про настання смерті, складений помічником командира батальйону з правової роботи військової частини, офіцером-психологом, заступником командира роти з морально-психологічного забезпечення, начальником медичної служби, в якому вищевказані посадові особи засвідчили що, особа (військовослужбовець) загинула внаслідок бойових дій.

Наведені в Акті про настання смерті обставини також підтверджувались копією Лікарського свідоцтва про смерть (як вказала заявниця, оригіналу такого свідоцтва у неї немає; його фотокопію вона отримала через мобільний додаток Вайбер).

Судом першої інстанції заяву задоволено

> **звільнення від судового збору заявників** - у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із дією воєнного чи надзвичайного стану та на ТОТ

**Проблематика доказування:
НЕМОЖЛИВІСТЬ ЗАСТОСУВАННЯ СТАЛОЇ ПРАКТИКИ,
що склалась до 24.02.2022, оцінка доказів комплексно**

У справі № 185/2889/22 щодо встановлення факту смерті у тимчасово окупованому м. Маріуполі Донецької області заявником було надано довідку про смерть, видану обласною лікарнею інтенсивного лікування м.Маріуполя, наведені обставини додатково також підтверджувались показами свідка.

У справі № 759/6379/22 щодо встановлення факту смерті у тимчасово окупованому смт. Володимирівка, Волноваського району, Донецької області судом розглянуто наступні докази: акт засвідчення факту смерті, засвідчений в присутності свідків та представника громади, витяг про надання послуг з поховання.

Судами першої інстанції заяви задоволено

Питання для самоконтролю

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей провадження у справах про встановлення факту народження або смерті особи в умовах воєнного чи надзвичайного стану та на тимчасово окупованих територіях» від 1 липня 2022 р. встановлює спрощений порядок встановлення фактів народження або смерті особи в межах території, на якій діє воєнний чи надзвичайний стан, або тимчасово окупованих територіях та звільняє від судового збору заявників у справах за заявами про встановлення фактів, що мають юридичне значення, поданих у зв'язку із дією воєнного чи надзвичайного стану та на ТОТ

А) Так

Б) Ні

2. Чи можуть українськими судами у справах щодо встановлення фактів після 24.02.2022 застосовуватися такі самі підходи, які склалися раніше?

А) Під час воєнного стану Намібійські висновки не застосовуються

Б) Ні, має бути комплексна оцінка доказів

В) Має застосовуватися сформована раніше практика.

3. Із запропонованих тверджень оберіть ті, які Європейський суд з прав людини висловлював у своїх рішеннях у контексті чи посиляючись на Консультативний висновок Міжнародного суду ООН від 21 червня 1971 року «Юридичні наслідки для держав щодо триваючої присутності Південної Африки у Намібії» (Намібійська винятки):

(Кілька правильних відповідей є можливим)

А) рішення, ухвалені судами невизнаних суб'єктів, в тому числі рішення, ухвалені їхніми кримінальними судами, мають вважатися «незаконними» відповідно до цілей Конвенції за умови, якщо особу було визнано винною та позбавлено волі. Вона має вважатися такою, що не мала судимість

Б) першочерговим завданням щодо прав, передбачених Конвенцією, завжди має бути їх ефективна захищеність на території всіх Дого-

вірних Сторін, навіть якщо частина цієї території знаходиться під ефективним контролем іншої Договірної Сторони

- В) «намібійський виняток» є винятком із загального принципу щодо недійсності актів, у тому числі нормативних, які видані владою невизнаного на міжнародному рівні державного утворення. Зазначений виняток полягає в тому, що не можуть визнаватися недійсними всі документи, видані на окупованій території, оскільки це може зашкодити правам мешканців такої території
- Г) виходячи з інтересів мешканців, що проживають на окупованій території, треті держави та міжнародні організації, особливо суди, не можуть просто ігнорувати дії фактично існуючих на такій території органів влади. Протилежний висновок означав би цілковите нехтування всіма правами мешканців цієї території при будь-якому обговоренні їх у міжнародному контексті, а це становило б позбавлення їх наймінімальніших прав, що їм належать

4. Важливість застосування «Намібійських винятків» в Україні було підтверджено у Резолюції 2198 (2018) Парламентської асамблеї Ради Європи «Гуманітарні наслідки війни в Україні», у якій Асамблея закликала українські органи влади запровадити адміністративні процедури для громадян України, які проживають на тимчасово окупованих територіях, із метою відновлення їхньої цивільної документації.

А) Так

Б) Ні

5. Який із принципів застосовується при розгляді справ щодо встановлення фактів, що мають юридичне значення, для оцінки документів, видані «де-факто» органами, які діють на неконтрольованих державою територіях, згідно сталої практики та міжнародних рекомендацій:

А) Принцип найкращих інтересів

Б) Принципи Пінейру

В) Намібійські винятки

Г) Ефект Даннінга-Крюгера

МОДУЛЬ 3

Захист трудових прав в умовах воєнного стану

3.1. Європейські стандарти захисту трудових прав

Міжнародно-правові документи, в яких закріплено трудові права

i Трудові права ВПО

Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення

(Принцип 22. 1 (б))

ВПО ... не підлягають дискримінації внаслідок їх переміщення при реалізації... права на вільний пошук можливостей для працевлаштування та участі в економічній діяльності

> УНІВЕРСАЛЬНІ

- Загальна декларація прав людини
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
- Конвенції, Рекомендації МОП

> ЄВРОПА

- Європейська соціальна хартія
- Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод

Застосування до ВПО? Під час війни?

Рекомендація ПАРЄ 1877 (2009)

«Забуті люди Європи: захист прав переміщених осіб на тривалий час»

“ ...Держави мають... зробити доступною для ВПО діяльність, що приносить дохід, щоб сприяти їхній соціальній і економічній реінтеграції, зокрема, щоб забезпечити повний і недискримінаційний доступ до вакансій, які пропонуються приватними чи державними роботодавцями...

Європейська соціальна хартія (переглянута)

Основні трудові права

- > Право на працю
- > **Право на справедливі умови праці**
- > Право на безпечні та здорові умови праці
- > **Право на справедливу винагороду**
- > Право на створення організацій
- > Право на укладання колективних договорів
- > Право на рівні можливості та рівне ставлення у вирішенні питань щодо працевлаштування та професії без дискримінації за ознакою статі
- > Право на захист у випадках звільнення
- > **Право працівників на захист їхніх прав у разі банкрутства їхнього роботодавця**
- > Право на гідне ставлення на роботі
- > Право працівників із сімейними обов'язками на рівні можливості та рівне ставлення до них
- > Право представників працівників на захист на підприємстві та умови, які мають створюватися для них
- > Право на інформацію та консультації під час колективного звільнення
- > Право брати участь у визначенні та поліпшенні умов праці та виробничого середовища

Європейський комітет з соціальних прав.

Приклади рішень

- > **Comitato Nazionale Quadri Direttivi della Pubblica Amministrazione (CO.N.QUA.DIR – P.A.) and Cassa Mutua Nazionale tra i Cancellieri e Segretari Giudiziari v. Italy. Рішення про прийнятність від 18 травня 2022** (нездатність Італії запровадити нову спеціальну професійну категорію для керівників середньої ланки на державній службі, що призвело до дискримінації працівників середньої ланки та неможливості для них кар'єрного та економічного розвитку)

- > **Unione sindacale di base – settore pubblico impiego (USB) v. Italyю.** Рішення по суті опубліковано 20 квітня 2022 (свобода вільного вибору роботи, дискримінація на робочому місці, заборона примусової праці)
- > **European Youth Forum (YFJ) v. Belgium.** Рішення по суті опубліковано 16 лютого 2022 (практика неоплачуваного стажування та відсутність виконання низки положень національного законодавства, що регулює стажування)
- > **European Organisation of Military Associations (EUROMIL) v. Portugal.** Рішення про прийнятність 25 січня 2022 (право професійних військових асоціацій здійснювати свої профспілкові права, вести колективні переговори щодо захисту економічних і соціальних інтересів своїх членів)
- > **European Trade Union Confederation (ETUC), Netherlands Trade Union Confederation (FNV) and National Federation of Christian Trade Unions (CNV) v. the Netherlands.** Рішення про прийнятність 7 грудня 2021 (щодо надто широкої системи критеріїв обмежень колективних дій, запровадженої Верховним судом)
- > **Unione Nazionale Dirigenti dello Stato (UNADIS) v. Italy.** Рішення по суті опубліковано 10 листопада 2021 (дискримінація на робочому місці, строкові трудові договори у державному секторі, справедлива винагорода, розумне повідомлення про звільнення)
- > **Confederazione Generale Sindacale (CGS) v. Italy.** Рішення по суті 9 лютого 2021 (італійське законодавство передбачає, що працівники приватного сектору можуть отримувати трудові договори на невизначений термін, якщо їхні строкові договори продовжуються після певного періоду часу, але це не стосується викладацького та невикладацького персоналу державних закладів освіти)
- > **Union Syndicale Solidaires SDIS v. France.** Рішення про прийнятність 27 січня 2021 (заборона зайнятості на небезпечних і шкідливих для здоров'я видах діяльності особам молодше 18 років (для добровольців пожежників, робочий час до 18, справедлива оплата, професійне навчання в нормальній робочий час, щорічна відпустка, заборона працювати в нічний час)
- > **Syndicat CFDT de la métallurgie de la Meuse v. France.** Рішення про прийнятність 13 травня 2020 (звільнення з економічних причин, ком-

пенсація у разі несправедливого звільнення, захист вимоги працівників у разі неплатоспроможності роботодавця, переваги при прийнятті на роботу або поновлення працівників у випадках колективного звільнення)

- > **CFDT Meuse Metallurgy v. France № 175/2019. Рішення про прийнятність 28.01.2020**, (встановлення обов'язкових діапазонів компенсацій відповідно до стажу працівника та розміру підприємства за звільнення без поважних причин)
- > **Confederazione Generale Italiana del Lavoro (CGIL) v. Italy, Рішення по суті опубліковано 20.02.2020** (порушення ст. 24, неможливість оскарження максимального розміру компенсації, яку автоматично визначають на підставі стажу роботи за незаконне звільнення)

Стаття 24 ЄСХ (п)

З метою забезпечення ефективного здійснення права працівників на захист у випадках звільнення Сторони зобов'язуються визнати:

право всіх працівників не бути звільненими без поважних причин для такого звільнення, пов'язаних з їхньою працездатністю чи поведінкою, або поточними потребами підприємства, установи чи служби...

- Два загальні принципи: право не бути звільненими без поважних причин та право на належну компенсацію або іншу відповідну допомогу у випадках звільнення без поважної причини (Пояснювальна записка до ЄСХ ст. 24)
- Поважними вважаються два види причин... з одного боку ті, що пов'язані зі здібностями та поведінкою працівника, а з іншого – з операційними вимогами підприємства (економічними причинами)» (Висновки ЄКСП 2012 р., Туреччина)
- Відсутність працівника може бути поважною причиною для звільнення, якщо вона серйозно порушує безперерйне функціонування підприємства й відсутньому працівнику потрібно забезпечити постійну заміну (Дайджест 2018 р.)

Практика ЄСПЛ

- > Доступ до праці
- > Заборона займатися певною професією
- > Звільнення (*свобода вираження поглядів, віросповідання, об'єднання...*)
- > Участь у страйку, попередня діяльність, членство у політичній партії, гендер та сексуальна орієнтація
- > Здоров'я та безпека на роботі
- > Свобода вираження поглядів на роботі
- > Примусова та обов'язкова праця, звичайні громадські обов'язки, служба військового характеру
- > Спостереження за працівниками, прослуховування телефонних розмов, перегляд приватної інформації на робочих комп'ютерах
- > Відпустки по догляду за дітьми
- > Зменшення заробітної плати, скорочення пільг, бонусів, заходи економії
- > Буллінг
- > Повага до приватного та сімейного життя
- > Колективні переговори та укладання колективних договорів
- > Створення профспілок, участь у профспілках
- > Страйк

Стаття 4 ЄКПЛ

Заборона рабства і примусової праці

Для цілей цієї статті значення терміна "примусова чи обов'язкова праця" не поширюється:

- b)** на будь-яку службу військового характеру або - у випадку, коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, - службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;
- c)** на будь-яку службу, що вимагається у випадку надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства;
- d)** на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків.

Osman and Havva Ergün v. Turkey, заява № 12958/05, ухвала про неприйнятність від 6 вересня 2016

ЄСПЛ:

“

....підпункт b) пункту 3 статті 4 Конвенції виключає військову службу зі сфери примусової або обов'язкової праці. Крім того, Суд зазначає, що син заявників, незважаючи на його хворобу, був визнаний придатним для виконання військової служби. Таким чином, скарга заявників за статтею 4 не порушує питання відповідно до Конвенції [незважаючи на смерть сина заявників] і повинна бути відхилена як явно необґрунтована у значенні пунктів 3 і 4 статті 35 Конвенції...

Відмова у прийнятті на роботу

Ліндер проти Швеції (Leander v. Sweden), рішення ЄСПЛ від 23.03.1987

ФАКТИ:

заявнику було відмовлено у роботі у Військово-морському музеї, який розташовано поруч з зоною обмеженого доступу (військовий об'єкт), на підставі результатів таємної перевірки і кадрового контролю, під час яких стало відомо про колишнє членство у Комуністичній партії.

ЄСПЛ:

вимога передбачуваності в контексті таємного контролю за персоналом в секторах, що пов'язані з національною безпекою, не може бути такою самою, як у багатьох інших сферах. Таким чином, особа може не мати можливість точно передбачити, які перевірки будуть здійснюватися щодо неї шведською спецслужбою для захисту національної безпеки...Однак, у системі у цілому, закон має бути достатньо чітким щодо обставин та умов, за яких державні органи мають повноваження вдаватися до такого роду таємного та потенційно небезпечного втручання в приватне життя. Уряд Швеції мав право вважати, що у цій справі інтереси національної безпеки переважали над індивідуальними інтересами заявника.

Не було порушення статті 8.

Скасування певних надбавок та зменшення розміру заробітної плати

> Koufaki and ADEDY v. Greece, ухвала про неприйнятність від 7 травня 2013

(ЄСПЛ: «...зниження заробітної плати першої заявниці з 2435,83 Євро до 1885,79 Євро не було таким, що створило би труднощі, несумісні зі статтею 1 Протоколу 1... враховуючи також атмосферу економічних проблем, у якій це відбувалося, не можна вважати таке втручання надмірним тягарем для заявника...Поки законодавець не переступив межі розсуду, Суд не має говорити, чи вибрав Уряд найкращий засіб вирішення проблеми або чи могли вони вирішити це по-іншому...»)

ФАКТИ:

заявницю - прибиральницю у Міністерстві освіти, звільнили за відмітку «Подобається» стосовно різних повідомлень у Facebook, опублікованих третіми особами. Національний суд вирішив, що повідомлення ймовірно, порушуватимуть мир і спокій на робочому місці, а саме в школах; матеріал, що стосується вчителів, може вважатися образливим для них і викликати занепокоєння у батьків та учнів, а зміст інших повідомлень мав політичний характер...

ЄСПЛ:

Заявниця не була державним службовцем із особливими зв'язками довіри та лояльності... Національні суди взагалі не розглянули потенційний вплив поведінки заявниці, хоча для оцінки потенційного впливу онлайн-публікації важливо було визначити її масштаб і охоплення громадськості...

Факт додавання «Подобається» до змісту не може вважатися таким же важливим, як поширення змісту в соціальних мережах, оскільки «Подобається» просто виражає симпатію до опублікованого вмісту, а не активне бажання його поширювати. Крім того, органи влади не стверджували, що спірний контент охопив дуже велику аудиторію у відповідній соціальній мережі...

Враховуючи характер її посади...її діяльність у Facebook не могла мати значного впливу на учнів, батьків, вчителів та інших працівників.

Не було розумного співвідношення пропорційності між втручанням у право заявника на свободу вираження поглядів і переслідуюваною легітимною метою.

ФАКТИ:

Заявник працював у підрозділі контролю телефонного зв'язку та запису військового відділу Румунської розвідки. Він стикнувся з численними порушеннями, про які повідомляв керівництву, зокрема, про прослуховування телефонів журналістів, політиків та бізнесменів, однак ніякої реакції не отримував, окрім догани (за його словами). Відсутність реакції змусили його зв'язатися з членом парламентської комісії, відповідальною за службу розвідки, який порадив організувати прес-конференцію. Після оприлюднення на прес-конференції аудіозаписів телефонних розмов кількох журналістів і політиків, а також викривальних елементів, які він записав, його було засуджено за розголошення інформації з грифом «цілком таємно».

Что було порушено статтю 10 ЄКПЛ?

ЄСПЛ:

- > Чи мав заявник інші засоби поширення інформації.
- > Значення громадського інтересу до поширеної інформації.
- > Правдивість інформації. Добросовісність.

Прослуховування телефонних розмов мало особливе значення у суспільстві, яке звикло за комуністичного режиму до політики загального нагляду з боку спецслужб. Крім того, все суспільство було прямо зацікавлено, оскільки прослуховування могли зазнати телефонні переговори будь-якої особи. Розкрита заявником інформація стосувалася зловживань, допущених високопосадовцями, і торкалася демократичних засад держави. Вона поставила дуже важливі питання для політичної дискусії у демократичному суспільстві, де громадська думка мала законний інтерес. Проте, національні суди не брали до уваги цей аргумент заявника.

Втручання в свободу вираження поглядів заявника, і, зокрема, його право поширювати інформацію, не були необхідні в демократичному суспільстві.

Порушено ст. 10, а також ст. 6

3.2. Трудові права під час воєнного стану

Право на працю належить до фундаментальних прав людини, які знайшли своє відображення в базових міжнародних актах

- > **Загальна декларація прав людини (1948)** «Кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття» (ст. 23);
- > **Європейська соціальна хартія (переглянута) (1961)** «Кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя професією, яку вона вільно обирає. Усі працівники мають право на справедливі умови праці. Усі працівники мають право на безпечні та здорові умови праці» (частина I);
- > **Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966)** «Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, що включає право кожної людини дістати можливість заробляти собі на життя працею, яку вона вільно обирає або на яку вона вільно погоджується, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права» (ст. 6);
- > **Декларація соціального прогресу і розвитку (1969)** «Забезпечення права на працю на всіх рівнях» (ст. X).

Конституція України містить три статті, де визначені права у сфері праці:

- > Кожна людина повинна мати можливість заробляти собі на життя професією, яку вона вільно обирає. Усі працівники мають право на справедливі умови праці. Усі працівники мають право на безпечні та здорові умови праці (ст. 43).
- > Ті, хто працюють, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44).
- > Кожен, хто працює, має право на відпочинок (ст. 45).

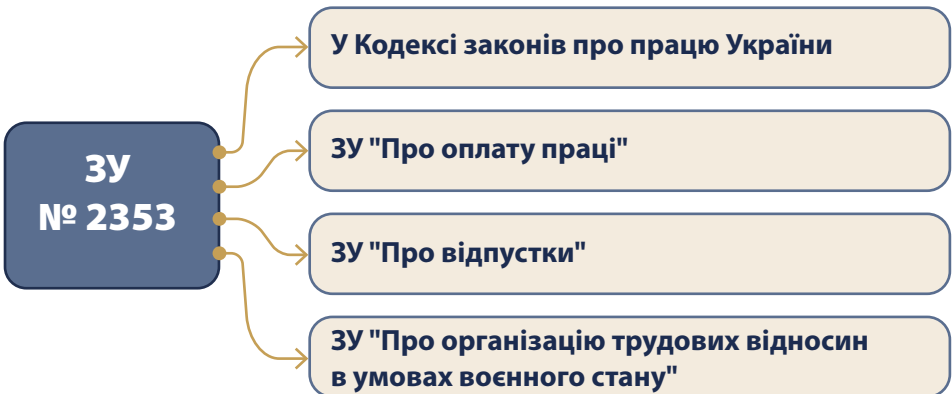
> Однак, Конституція містить також положення, які можна визначити як гарантійні в сфері праці:

- При прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод (ст. 22).
- Виключно законами України визначаються ... засади регулювання праці і зайнятості (ст. 92)

Поряд з цим, стаття 64 Конституції вказує, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 цієї Конституції. Як бачимо, конституційні права у сфері праці не входять до цього переліку, а отже, будь-які зміни трудового законодавства в умовах воєнного стану, які погіршують становище працівників – допускаються.

ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» від 1 липня 2022 року № 2352

Кодекс законів про працю та новели воєнного часу

> **статтю 36 Підстави припинення трудового договору частину першу доповнено новими підставами**

8¹

смерть роботодавця - фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою

8²

смерть працівника, визнання його судом безвісно відсутнім або оголошення померлим

8³

відсутність працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці поспіль

Кодекс законів про працю та новели воєнного часу

п. 8¹ ч. 1 статті 36 Підстави припинення трудового договору

Для припинення трудового договору з підстав, передбачених пунктом 8-1 частини першої цієї статті, працівник подає в електронній або паперовій формі до будь-якого районного, міськрайонного, міського центру зайнятості, філії регіонального центру зайнятості заяву про припинення трудового договору з викладенням відповідної інформації та копії документів, що підтверджують обставини, зазначені у пункті 81 частини першої цієї статті (за наявності).

Датою припинення трудового договору вважається день подання відповідної заяви.

Центр зайнятості за місцем звернення працівника у день припинення трудового договору повідомляє про це:

> **центральної орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню;**

- > центральний орган виконавчої влади, який реалізує державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

Коментар Мінекономіки до Закону України від 01.07.2022 № 2352 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин”

- > **Щодо припинення дії трудового договору у зв'язку зі смертю, визнанням безвісти відсутнім або оголошення померлим працівника або роботодавця-фізичної особи**

Працівник, якому стало відомо про обставини смерті роботодавця – фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою, повинен звернутися до будь-якого районного, міськрайонного, міського центру зайнятості, філії регіонального центру зайнятості із заявою про припинення трудового договору, у якій необхідно викласти відповідну інформацію та за наявності надати копії документів, що підтверджують смерть роботодавця – фізичної особи або набрання законної сили рішенням суду про визнання такої фізичної особи безвісно відсутньою чи про оголошення її померлою (наприклад, копія свідоцтва про смерть, копія рішення суду тощо).

Коментар Мінекономіки до Закону України від 01.07.2022 № 2352 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин”

- > **Щодо припинення дії трудового договору у зв'язку з відсутністю працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці підряд**

Дану підставу для припинення трудового договору не слід ототожнювати із звільненням у зв'язку з прогулом (пункт 4 статті 40 КЗпП).

Для припинення дії трудового договору за відповідною підставою мають бути одночасно дотримані дві обов'язкові умови:

1. фактична відсутність працівника на робочому місці понад 4 місяці підряд;
2. відсутність інформації у роботодавця про причини такої відсутності понад 4 місяці підряд (при цьому не має значення поважність чи неповажність причин такої відсутності).
 - Вбачається, що у випадку невиконання одночасно двох вищенаведених умов звільнення відповідно до такої підстави може бути визнано судом незаконним, наприклад, якщо працівник доведе, що протягом 4 місяців поінформував роботодавця про причини своєї відсутності.
 - При цьому, виходячи з необхідності виконання вимоги щодо відсутності працівника або інформації про нього 4 місяці підряд, не може вважатись виконанням цієї умови наявність кількох подібних періодів, які в сумі дорівнюють або перевищують 4 місяці.

Кодекс законів про працю та новели воєнного часу статтю 41

Додаткові підстави розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця з окремими категоріями працівників за певних умов доповнено пунктом шостим

Крім підстав, передбачених статтею 40 цього Кодексу, трудовий договір з ініціативи роботодавця може бути розірваний також у випадках:

...

неможливості забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій

Розірвання договору проводиться, якщо неможливо перевести працівника за його згодою на іншу роботу.

Про вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за 10 календарних днів

Коментар Мінекономіки до Закону України від 01.07.2022 № 2352 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин”

Змінами до цієї статті запроваджується нова підстава для звільнення з ініціативи роботодавця - неможливість забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій.

Обов'язковою умовою для звільнення за цією підставою має бути обґрунтована неможливість забезпечувати працівника роботою, визначеною трудовим договором та трудовою функцією, яка безпосередньо пов'язана з повним знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій.

Кодекс законів про працю та новели воєнного часу статтю 49²

Порядок вивільнення працівників доповнено винятком

За загальним правилом про вивільнення працівників персонально попереджають **не пізніше ніж за два місяці**.

Нова редакція вказує, що це правило не застосовується до працівників, які вивільняються у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, пов'язаними з виконанням заходів під час мобілізації, на особливий період, а також у зв'язку з неможливістю забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій.

Про вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж **за 10 календарних днів**.

Коментар Мінекономіки до Закону України від 01.07.2022 № 2352 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудо- вих відносин”

Встановлюється особливий порядок вивільнення працівників у зв'язку з неможливістю забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій (п. 6 ч. 1 ст. 41), який відрізняється від загальної процедури вивільнення, передбаченої частинами першою-третьою статті 49-2, які в такому випадку не підлягають застосуванню.

Натомість вичерпний перелік вимог при звільненні працівника відповідно до пункту 6 частини першої статті 41 встановлюється частиною шостою статті 49-2 КЗпП:

- > персональне попередження працівника не менш ніж за 10 календарних днів;
- > надання інформації про заплановане вивільнення працівників первинним профспілковим організаціям, включаючи інформацію про причини вивільнення, кількість і категорії працівників, яких це може стосуватися, про строки проведення звільнення не пізніше ніж за 10 календарних днів;
- > повідомлення державної служби зайнятості про заплановане вивільнення працівників, а також проведення протягом п'яти календарних днів консультацій з профспілками про заходи щодо запобігання звільненням чи зведення їх кількості до мінімуму або пом'якшення несприятливих наслідків будь-яких звільнень (у разі, якщо вивільнення є масовим).

Кодекс законів про працю та новели воєнного часу статтю 117 Відповідальність за затримку розрахунку при звільненні викладено в новій редакції

У разі невиплати з вини роботодавця належних звільненому працівникові сум у строки (в день звільнення), визначені статтею 116 цього Кодексу, при відсутності спору про їх розмір підприємство, установа, організація повинні виплатити працівникові його середній заробіток за весь час затримки по день фактичного розрахунку, але **НЕ більш як за шість місяців**.

При наявності спору про розміри належних звільненому працівникові сум роботодавець повинен сплатити зазначене в цій статті відшкодування у разі, якщо спір вирішено на користь працівника. Якщо спір вирішено на користь працівника частково, розмір відшкодування за час затримки визначає орган, який виносить рішення по суті спору, але **НЕ більш як за шість місяців**

Кодекс законів про працю та новели воєнного часу частину 3 статті 119 викладено в новій редакції

За працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації, ... незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб - підприємців, у яких вони працювали на час призову.

Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей".

Кодекс законів про працю та новели воєнного часу стаття 223 викладено в новій редакції

> Стаття 233. Строки звернення до суду за вирішенням трудових спорів

Працівник може звернутися із заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті.

Із заявою про вирішення трудового спору у справах про звільнення працівник має право звернутися до суду в місячний строк з дня вручення копії наказу (розпорядження) про звільнення, а у справах про виплату всіх сум, що належать працівникові при звільненні, - у тримісячний строк з дня одержання ним письмового повідомлення про суми, нараховані та виплачені йому при звільненні (стаття 116)"

Основним нормативно-правовим актом у сфері праці на час дії воєнного стану став ЗУ „Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану“ від 15.03.2022 № 2136 (у редакції від 01.07.2022 № 2352)

> Стаття 1. Дія норм законодавства про працю в умовах воєнного стану

Цей Закон визначає особливості проходження державної служби, служби в органах місцевого самоврядування, особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, представництв іноземних суб'єктів господарської діяльності в Україні, а також осіб, які працюють за трудовим договором, укладеним з фізичними особами (далі - працівники), у період дії воєнного стану, введеного відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану.

Особливості укладення трудового договору в умовах воєнного стану

> Форма трудового договору за угодою сторін може бути ПИСЬМОВА або УСНА

ВИПРОБУВАННЯ

При укладенні трудового договору в період дії воєнного стану умова про випробування працівника під час прийняття на роботу може встановлюватися для будь-якої категорії працівників. Тобто, норми частини третьої статті 23 КЗпП, якими визначено перелік категорій працівників, з якими у трудовому договорі заборонено встановлювати умову про випробування - не застосовується.

ЗАМІЩЕННЯ

З метою оперативного залучення до виконання роботи нових працівників, а також усунення кадрового дефіциту та браку робочої сили ... роботодавець може укласти з новими працівниками строкові трудові договори у період дії воєнного стану або на період заміщення тимчасово відсутнього працівника.

Роз'яснення НАДС від 28.04.2022 р. № 152-р/з

Керівник державної служби в державному органі або суб'єкт призначення **може прийняти рішення** про тимчасове заміщення посади державної служби на період відсутності державного службовця в установленому законом порядку, зокрема у разі, якщо такий державний службовець перебуває у тривалій відпустці без збереження заробітної плати або відсутній на службі з інших, у тому числі нез'ясованих, причин. Таке рішення не призведе до подвійної оплати за пророблену роботу та буде відбуватись в межах затвердженого фонду оплати праці, оскільки відсутньому державному службовцю заробітна плата не виплачується.

Особливості переведення та зміни істотних умов праці в умовах воєнного часу

У період дії воєнного стану роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу, не обумовлену трудовим договором, без його згоди (крім переведення на роботу в іншу місцевість, на території якої тривають активні бойові дії), якщо така робота не протипоказана працівникові за станом здоров'я, лише для відвернення або ліквідації наслідків бойових дій, а також інших обставин, що ставлять або можуть становити загрозу життю чи нормальним життєвим умовам людей, з оплатою праці за виконану роботу не нижче середньої заробітної плати за попередньою роботою.

У період дії воєнного стану **повідомлення** працівника про зміну істотних умов праці та зміну умов оплати праці здійснюється **не пізніше як до закінчення таких умов**.

Роз'яснення Держпраці та НАДС

У випадку, якщо підприємство, установа, організація разом з персоналом вимушені у зв'язку з воєнними діями продовжувати свою роботу в іншій місцевості, усі його працівники вважаються такими, у яких змінилися істотні умови праці.

Водночас, працівники, які прямо не відмовилися від такої зміни істотних умов праці, але не можуть у зв'язку з воєнними діями переїхати у нове

місцезнаходження підприємства, установи, організації - **не можуть бути звільнені відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 36 КЗпП України.**

Таким працівникам може бути запроваджений простій, надані відпустки без збереження заробітної плати або з ними призупиняється трудовий договір

Питання переведення державних службовців та зміна істотних умов державної служби повністю врегульовано Законом України «Про державну службу», тому положення ст. 3 Закону № 2136 до державних службовців не застосовуються.

Особливості розірвання трудового договору з ініціативи ПРАЦІВНИКА

У зв'язку з веденням бойових дій у районах, в яких розташоване підприємство, установа, організація, та існує загроза для життя і здоров'я працівника, він може розірвати трудовий договір за власною ініціативою у строк, зазначений у його заяві (**крім випадків примусового залучення до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, залучення до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури**).

Особливості розірвання трудового договору з ініціативи РОБОТОДАВЦЯ

У період дії воєнного стану допускається звільнення працівника з ініціативи роботодавця у період його тимчасової непрацездатності, а також у період перебування працівника у відпустці (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку) із зазначенням дати звільнення, яка є першим робочим днем, наступним за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначеним у документі про тимчасову непрацездатність, або першим робочим днем після закінчення відпустки.

У період дії воєнного стану норми статті 43 КЗпП (згода профспілки) не застосовуються, крім випадків звільнення працівників підприємств, установ або організацій, обраних до профспілкових органів.

Особливості встановлення та обліку часу роботи та часу відпочинку

- > Нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного **стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури** (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо).
- > Для працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу, тривалість робочого часу у період дії воєнного стану не може перевищувати 40 годин на тиждень.
- > П'ятиденний або шестиденний робочий тиждень встановлюється роботодавцем.
- > Час початку і закінчення щоденної роботи (зміни) визначається роботодавцем.
- > Тривалість щотижневого безперервного відпочинку може бути скорочена до 24 годин.
- > **У період дії воєнного стану не застосовуються норми ст. 53, ч. 1 ст. 65, чч. 3-5 ст. 67, ст. 71, 73, 78-1 КЗпП та ч. 2 ст. 5 ЗУ "Про відпустки".**
- > У разі встановлення нормальної тривалості робочого часу відповідно до частин першої та другої цієї статті понад норму, встановлену відповідно до законодавства, **оплата праці здійснюється у розмірі, збільшеному пропорційно до збільшення норми праці.**
- > Норми частин першої, другої та п'ятої цієї статті не застосовуються **до праці неповнолітніх.**

Коментар Мінекономіки до Закону України від 01.07.2022 № 2352 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин”

- > Збільшення тривалості робочого часу у період воєнного стану до 60 годин на **тиждень є правом роботодавця і не передбачає встановлення такої тривалості для всіх в обов'язковому порядку.**
- > Таке рішення може бути прийнято **виключно стосовно організації праці працівників, зайнятих на об'єктах критичної інфраструктури. Об'єктами критичної інфраструктури** відповідно до ст. 1 ЗУ “Про критичну інфраструктуру” є об'єкти інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам.
- > Для встановлення п'ятиденного або шестиденного робочого тижня **не потрібне рішення військового командування разом із військовими адміністраціями** (у разі їх утворення) або згода первинної профспілкової організації чи погодження місцевої ради.
- > Змінами вилучено статтю 72 КЗпП (компенсацію за роботу у вихідний день). Тобто робота у вихідні дні має компенсуватись, як і у мирний час, за згодою сторін, наданням іншого дня відпочинку або у грошовій формі у подвійному розмірі.

Оплата праці

- > Заробітна плата виплачується працівнику на умовах, визначених трудовим договором.
- > Роботодавець повинен вживати всіх можливих заходів для забезпечення реалізації права працівників на своєчасне отримання заробітної плати.
- > Роботодавець звільняється від відповідальності за порушення зобов'язання щодо строків оплати праці, якщо доведе, що це порушення сталося внаслідок ведення бойових дій або дії інших обставин непереборної сили.

- > Звільнення роботодавця від відповідальності за несвоєчасну оплату праці не звільняє його від обов'язку виплати заробітної плати.
- > У разі неможливості своєчасної виплати заробітної плати внаслідок ведення бойових дій, строк виплати заробітної плати може бути відтермінований до моменту відновлення діяльності підприємства.

Зупинення дії окремих положень колективного договору

На період воєнного стану дія окремих положень колективного договору може бути зупинена за ініціативою роботодавця

Відпустка

- > У період дії воєнного стану надання працівнику щорічної основної відпустки за рішенням роботодавця **може бути обмежено тривалістю 24 календарні дні** за поточний робочий рік.
- > Якщо тривалість щорічної основної відпустки працівника становить більше 24 календарних днів, надання не використаних у період дії воєнного стану днів такої відпустки переноситься на період після припинення або скасування воєнного стану.
- > У період дії воєнного стану роботодавець **може відмовити працівнику у наданні невикористаних днів щорічної відпустки**. Норми чю7 ст. 79, ч. 5 ст. 80 КЗпП та ч. 5 ст. 11, ч. 2 ст. 12 ЗУ "Про відпустки" у період дії воєнного стану не застосовуються.
- > **У разі звільнення працівника у період дії воєнного стану йому виплачується грошова компенсація** відповідно до ст. 24 ЗУ "Про відпустки".
- > У період дії воєнного стану **роботодавець може відмовити працівнику у наданні будь-якого виду відпусток** (крім відпустки у зв'язку вагітністю та пологами та відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку), якщо такий працівник залучений до виконання робіт на об'єктах критичної інфраструктури.

- > Протягом періоду дії воєнного стану **роботодавець** на прохання працівника **може надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку (не більше 15 днів)**.
- > У період дії воєнного стану **роботодавець за заявою працівника, який виїхав за межі території України** або набув статусу внутрішньо переміщеної особи, в **обов'язковому порядку надає йому відпустку без збереження заробітної плати** тривалістю, визначеною у заяві, але **не більше 90 календарних днів**, без зарахування часу перебування у відпустці до стажу роботи, що дає право на щорічну основну відпустку, передбаченого п. 4 ч. п. 1 ст. 9 ЗУ "Про відпустки".

Коментар Мінекономіки до Закону України від 01.07.2022 № 2352 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин”

- > Працівникам, тривалість щорічної основної відпустки яких складає більше ніж 24 календарних дні, наприклад, особам з інвалідністю чи педагогічним працівникам, **може бути надано за рішенням роботодавця таку відпустку повної тривалості**.
- > **Зберігається можливість оформлення протягом періоду воєнного стану щорічних додаткових, соціальних, навчальних та інших відпусток** тривалістю та на умовах, визначених законодавством про відпустки.
- > **Обмеження** надання щорічної основної відпустки **стосується виключно тієї відпустки, що надається за поточний робочий рік**. На невикористані відпустки працівника за попередні робочі роки не поширюються обмеження.
- > На період дії воєнного стану **призупинено обов'язок роботодавця надавати невикористану щорічну відпустку протягом не більше ніж 12 місяців після закінчення робочого року**, за який надається відпустка, а також **заборону ненадання щорічної відпустки повної тривалості протягом двох років підряд**. Закон не обмежив можливості працівника реалізувати своє право на цю відпустку кілька разів. Водночас вважаємо, що загальна тривалість відпусток (частин) яку

працівник може вимагати надати відповідно до цієї норми не може перевищувати 90 днів протягом дії воєнного стану.

- > **Законом не передбачено право роботодавця відмовити такому працівникові у наданні цієї відпустки.** Водночас, виходячи із умов її надання, вбачається, що працівник має підтвердити той факт, що він “виїхав за межі території України” або “набув статусу внутрішньо переміщеної особи”. Спосіб підтвердження факту виїзду за межі України не визначений законом, відтак рішення щодо надання відпустки у цьому випадку прийматиметься роботодавцем на підставі наданих працівником доказів, які в достатній мірі підтверджують цей факт.
- > У разі повернення працівника, на територію України, виходячи із умов її надання цієї відпустки, вважається, що особа втрачає право вимагати продовження такої відпустки.

Призупинення дії трудового договору

- > **Призупинення дії трудового договору** - це тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою і тимчасове припинення працівником виконання роботи за укладеним трудовим договором у зв'язку із збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором.
- > Призупинення дії трудового договору **може здійснюватися за ініціативи однієї із сторін** на строк не більше ніж період дії воєнного стану. У разі прийняття рішення про скасування призупинення дії трудового договору до припинення або скасування воєнного стану роботодавця повинен за 10 календарних днів до відновлення дії трудового договору повідомити працівника про необхідність стати до роботи.
- > Призупинення дії трудового договору **не тягне за собою припинення трудових відносин.**
- > Призупинення дії трудового договору **не може бути прихованим покаранням** і не застосовується до керівників та заступників керівників державних органів, а також посадових осіб місцевого самоврядування, які обіймають виборні посади.
- > Призупинення дії трудового договору оформлюється наказом.

Коментар Мінекономіки до Закону України від 01.07.2022 № 2352 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин”

- > Головною умовою для призупинення дії трудового договору є **абсолютна неможливість обох сторін трудових відносин виконувати обов'язки, передбачені трудовим договором** (роботодавцю - надавати роботу, працівникові - виконувати роботу).
- > Під **абсолютною неможливістю надання роботодавцем та виконання працівником роботи** слід розуміти випадки неможливості забезпечувати працівникові умови праці, внаслідок того, що необхідні для виконання роботи зазначеним працівником виробничі, організаційні, технічні можливості, засоби виробництва або майно роботодавця знищені в результаті бойових дій або їх функціонування з об'єктивних і незалежних від роботодавця причин є неможливим, а переведення працівника на іншу роботу або залучення його до роботи за дистанційною формою організації праці неможливе у зв'язку з відсутністю можливостей для застосування такої форми організації праці або відсутністю на це його згоди, зокрема, з причин переміщення його з території, де ведуться активні бойові дії.
- > З метою забезпечення захисту працівників від потенційних зловживань роботодавців, пов'язаних з безпідставним призупиненням дії трудових договорів, законом **передбачається можливість оскарження працівником наказу про призупинення дії трудового договору до центрального органу виконавчої влади**, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю.
- > За умови, що працівник бажає та може виконувати роботу, або роботодавець може надавати роботу, призупиняти дію трудового договору не можливо.
- > У разі **неможливості виходу працівника на роботу у зв'язку з бойовими діями** при одночасній можливості роботодавця забезпечувати працівникові умови праці. Відсутність працівника на роботі у зв'язку з бойовими діями **не може бути кваліфікована як прогул**. Тому,

до з'ясування причин відсутності працівника та отримання від нього письмових пояснень, **доцільно обліковувати його, як працівника, відсутнього з нез'ясованих або з інших причин.**

- > Роботодавець має право вимагати від такого працівника надання письмових пояснень про причини своєї відсутності та їх поважність.
- > У кожному окремому випадку слід виходити із конкретних умов, які склалися у відповідній місцевості, а також з можливості реальної загрози життю та здоров'ю працівників.

Правовий висновок Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

Направлення роботодавцем повідомлення про зміну істотних умов праці за допомогою електронної пошти або телефону працівнику, який перебуває в зоні проведення антитерористичної операції, є належним повідомленням про зміну істотних умов праці, навіть за відсутності відповідної норми в КЗпП України

Постанова від 13 липня 2022 року у справі №229/4863/15

Відсторонення через відсутність вакцинації від COVID-19

- > **До введення воєнного стану 24 лютого 2022 року роботодавці мали право відсторонити працівників**, які підлягають обов'язковим профілактичним щепленням. Перелік професій, виробництв та організацій, працівники яких підлягають обов'язковим профілактичним щепленням проти гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2 затверджений наказом МОЗ України від 04.10.2021 № 2153.
- > Наказом МОЗ України від 25.02.2022 № 380 "Про **зупинення дії наказу** Міністерства охорони здоров'я України від 04 жовтня 2021 року № 2153" **до завершення воєнного стану в Україні**. Таким чином, правові підстави відсторонювати працівників за умови відсутності вакцинації немає.

Трудові права ВПО в умовах воєнного стану

- > **Закон України „Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб“ від 20.10.2014 №1706**

Забезпечення реалізації прав зареєстрованих внутрішньо переміщених осіб на зайнятість

- > **ВПО, яка звільнилася з роботи** (припинила інший вид зайнятості), за відсутності документів, що підтверджують факт звільнення (припинення іншого виду зайнятості), періоди трудової діяльності та страхового стажу, **реєструється як безробітна та отримує допомогу по безробіттю, соціальні та інші послуги** за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням на випадок безробіття відповідно до законодавства.
- > **ВПО, яка не мала можливості припинити трудовий договір** (інший вид зайнятості) відповідно до п. 1 ст. 36, ст. ст. 38, 39 КЗпП України **у зв'язку з неможливістю продовження роботи за таким трудовим договором** (іншого виду зайнятості) ... **має право припинити такий трудовий договір в односторонньому порядку**, подавши до центру зайнятості за місцем проживання внутрішньо переміщеної особи заяву

на ім'я роботодавця про припинення трудового договору. Датою припинення трудового договору є день, наступний за днем подання такої заяви. Центр зайнятості за місцем проживання ВПО у день припинення трудового договору повідомляє про це: (1) роботодавця (будь-якими засобами комунікації, у тому числі електронними); (2) територіальний орган Пенсійного фонду України; (3) територіальний орган Державної податкової служби.

3.3. Захист трудових прав військовослужбовців

Основні нормативно правові акти у сфері захисту прав та інтересів військовослужбовців

- > Конституція України;
- > Кодекс законів про працю України;
- > Закон України «Про Збройні Сили України» від 06.12.1991 № 1934;
- > Закон України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702;
- > Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 20.12.1991 № 2011;
- > Закон України «Про оборону України» від 06.12.1991 № 1932;
- > Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 03.03.2022 № 2114;
- > Статут гарнізонної та вартової служб Збройних Сил України, затверджений Законом України від 24.03.1999 № 550;
- > Статут внутрішньої служби Збройних Сил України; затверджений Законом України від 24.03.1999 № 548;
- > Положення про добровольчі формування територіальних громад, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1449;
- > Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання організації роботи державних службовців та працівників державних органів у період воєнного стану» від 12.04.2022 № 440.

Конституція

Стаття 17.

Захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу. Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладаються на Збройні Сили України.

Держава забезпечує соціальний захист громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей.

Стаття 65.

Захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Конституційна юстиція

- > Рішення від 17 березня 2004 року № 7-рп/2004;
- > Рішення від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016;
- > Рішення від 20 грудня 2016 року № 7-рп/2016;
- > Рішення від 18 грудня 2018 року № 12-р/2018;
- > Рішення від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022.

Кодекс законів про працю та новели воєнного часу частину 3 статті 119 викладено в новій редакції

За працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або **прийнятими на військову службу** за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації,

... незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб - підприємців, у яких вони працювали на час призову.

Таким працівникам здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до Закону України "Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей".

Коментар Мінекономіки до Закону України від 01.07.2022 № 2352 “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин”

- > Враховуючи, що прикінцевими та перехідними положеннями Закону не визначено особливостей застосування норми ч. 3 ст. 119 КЗпП, то з дня набрання чинності Закону за працівниками, призваними (прийнятими) до дня набрання чинності Законом на військову службу, на нашу думку, слід зберігати лише місце роботи (посаду).
- > Закон спрямований на регулювання тих правовідносин, які виникнуть після набрання ним чинності, а трудові правовідносини, що виникли раніше, повинні бути приведені у відповідність із новим юридичним регулюванням.
- > Урядом прийнято постанову від 28 лютого 2022 р. № 168 «Питання деяких виплат військовослужбовцям, особам рядового і начальницького складу, поліцейським та їх сім'ям під час дії воєнного стану».
- > Військовослужбовцям виплачується додаткова винагорода в розмірі 30 000 гривень щомісячно, а тим з них, які беруть безпосередню участь у бойових діях або забезпечують здійснення заходів з національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії, перебуваючи безпосередньо в районах у період здійснення зазначених заходів, - розмір цієї додаткової винагороди збільшується до 100 000 гривень в розрахунку на місяць пропорційно часу участі у таких діях та заходах.
- > Окремо слід зазначити про збереження середнього заробітку особам, які уклали контракт добровольця територіальної оборони.
- > У зв'язку із цим, та враховуючи, що норми Закону № 2352 та Форми контракту не містять змін у правовому регулюванні соціального і пра-

вового становища членів добровольчих формувань територіальних громад (далі –ДФТГ), зокрема і в частині збереження за ними середнього заробітку, законодавчих підстав для припинення виплати збереженого середнього заробітку зазначеним категоріям працівників не вбачається.

- > Також слід зауважити, що частиною першою статті 119 КЗпП чітко визначено збереження згаданих гарантій саме на час виконання державних та/або громадських обов'язків, якщо за чинним законодавством України ці обов'язки можуть здійснюватись у робочий час. Отже, роботодавець вправі вимагати від добровольця – члена ДФТГ підтвердження того, що виконання поставлених командиром завдань здійснюється у робочий час.
- > Відтак, вважаємо, що саме командири ДФТГ мають здійснювати, в т.ч. і на вимогу добровольця чи його роботодавця, підтвердження виконання поставлених командиром завдань територіальної оборони у робочий час.

Постанова Великої Палати Верховного Суду у зразковій справі

щодо пенсійного забезпечення військовослужбовців у частині перерахунку та виплати їм пенсії у зв'язку із скасуванням в судовому порядку встановлених КМУ обмежень на відповідні виплати

(справа № 160/3586/19)

Суть спору полягала у тому, що позивач – військовий пенсіонер, який отримував пенсію за вислугу років, призначену відповідно до Закону України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби та деяких інших осіб», оскаржив дії пенсійного органу, яким, було зменшено розмір пенсії, виплачуючи її без урахування 100 відсотків суми підвищення пенсії відповідно до постанови КМУ від 21.02.2018 № 103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб», пункти 1, 2 якої в подальшому були визнані протиправними та нечинними рішенням Окружного адміністративного суду м. Києва від 12.12.2018 у справі № 826/3858/18, яке апеляційний суд постановою від 05.03.2019 залишив без змін.

Зразковим рішенням від 06.08.2019 КАС ВС задовольнив позовні вимоги особи до Управління ПФУ в Дніпропетровській області про визнання неправомірними дій щодо не перерахунку та невиплати пенсії з урахуванням 100 відсотків суми її підвищення та зобов'язав здійснити перерахунок та виплату призначеної пенсії. Це зразкове рішення залишене без змін постановою ВП ВС від 11 березня 2020 року.

Практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

постанова від 07 жовтня 2020 року у справі № 505/3941/16-ц

Позивач працював на посаді бухгалтера Держприкордонслужби, не є державним службовцем і не має спеціального або військового звання. 14 вересня 2016 року він уклав контракт з МОУ про проходження військової служби до закінчення особливого періоду або оголошення рішення про демобілізацію, в зв'язку з чим того ж дня був звільнений роботодавцем із займаної посади за пунктом 3 частини першої статті 36 КЗпП України (вступ на військову службу).

Оскільки працівник уклав контракт про проходження військової служби у ЗСУ під час дії ситуації, що загрожує національній безпеці України, він, як військовослужбовець, користується пільгами, передбаченими ст. 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та частинами третьою та четвертою ст. 119 КЗпП.

Практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

постанова від 29 жовтня 2020 року у справі № 490/9940/18

Працівник був прийнятий на військову службу за контрактом під час дії особливого періоду у зв'язку з чим на нього поширюються гарантії, визначені статтею 39 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» та частиною третьою статті 119 КЗпП України. **Заява працівника про звільнення відповідно до частини першої статті 38 КЗпП України (за угодою сторін) не має правового значення, оскільки на час дії особливого періоду законодавцем встановлено обмеження щодо припинення трудових відносин з працівниками, які проходять військову службу.** Отже,

звільнення позивача із займаної посади було проведено з порушенням вимог законодавства.

Практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

постанова від 25.04.2018 у справі № 163/1714/16-ц

Практиці відомі випадки, коли особи, яких призвано на військову службу, про що був поінформований роботодавець, звільняються за іншими підставами. Так, у постанові йдеться про те, що особа отримала повістку 22.04.2015 про призов на військову службу за мобілізацією, а 28.04.2015 його було **звільнено з роботи на підставі п. 7 ст. 40 КЗпП України (у зв'язку з появою на роботі у нетверезому стані)**. Таким чином, Верховний Суд захистив працівників від звільнення не тільки за п. 3 ст. 36 КЗпП України, але і за іншими підставами, зокрема, які мають дисциплінарний характер. Правові наслідки такого кроку важко прогнозовані, оскільки за захистом права призованих на військову службу працівників можуть мати і прояви зловживання цією гарантією з боку працівників, і незахищеними стають саме роботодавці.

Практика Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду

від 10 лютого 2021 року у справі № 229/2246/18

З метою соціальної підтримки **осіб, яких було незаконно позбавлено особистої свободи** внаслідок дій незаконних збройних формувань та/або органів влади РФ на окремих територіях Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють своїх повноважень, та тимчасово окупованій території України, звільнених 27 грудня 2017 року та 24 січня 2018 року, КМУ в пункті 1 постанови «Деякі питання соціальної підтримки осіб, яких було незаконно позбавлено особистої свободи» встановив одноразову грошову допомогу в розмірі 100 000 грн та затвердив Порядок виплати одноразової грошової допомоги таким особам.

Під час затримання незаконними збройними формуваннями працівниця медичної установи не виконувала трудових, державних або громадських

обов'язків та не залучалася як працівник до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу», «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а тому відсутні правові підстави для застосування статті 119 КЗпП України, яка передбачає гарантії для працівників на час виконання ними державних або громадських обов'язків, а саме для виплати середнього заробітку за час вимушеного прогулу у зв'язку з перебуванням в полоні в період з 14 листопада 2015 року по 27 грудня 2017 року.

Питання для самоконтролю

1. За який максимальний період роботодавець має виплатити працівнику середній заробіток у разі невиплати з вини роботодавця належних сум працівнику у день звільнення, при відсутності спору щодо їхнього розміру?

- A) Встановлюється за рішенням суду
- B) За весь час затримки по день фактичного розрахунку
- B) Не більш як за шість місяців

2. Європейський суд з прав людини у рішенні у справі «Меліке проти Туреччини» (Melike v. Turkey) щодо звільнення заявниці з роботи без права на компенсацію за позитивну реакцію (відмітки «Подобається») під різними статтями у Facebook встановив:

(Кілька правильних відповідей є можливим)

- A) Причини, наведені у справі для виправдання звільнення заявниці, не можна вважати релевантними та достатніми, а накладене покарання (негайне розірвання її трудового договору без права на компенсацію) було надзвичайно суворим, особливо з огляду на її стаж на посаді та її вік.
- B) Наявним було розумне співвідношення пропорційності між втручанням у право заявниці на свободу вираження поглядів та легітимною метою, яку переслідують національні органи влади.
- B) Було порушення статті 10 Конвенції, особливо враховуючи, що заявниця не була державним службовцем з особливими вимогами довіри та лояльності, а підпадала під дію загального трудового законодавства.

3. Відповідно до внесених змін до Кодексу законів України про працю до працівників, які вивільняються у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці, пов'язаними з виконанням заходів під час мобілізації, на особливий період, а також у зв'язку з неможливістю забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок

бойових дій працівників **персонально попереджають не пізніше ніж за 10 календарних днів**

- A) Так
 - B) Ні, період попередження становить 2 місяці
 - B) Під час воєнного стану період попередження працівників про вильнення визначається окремо у кожному випадку
-

4. У рішенні у справі «Букур та Тома проти Румунії» щодо засудження заявника за розголошення на прес-конференції інформації з грифом «цілком таємно» шляхом оприлюднення аудіокасет, на яких були записані телефонні розмови кількох журналістів і політиків, що містили викривальні елементи про порушення з боку служби безпеки Румунії, **Європейський суд з прав людини встановив:**

- A) Втручання держави в свободу вираження поглядів заявника, і, зокрема, у його право поширювати інформацію, що становила державну таємницю, були необхідні в демократичному суспільстві, пропорційні та, відповідно, стаття 10 Конвенції не була порушена.
 - B) Втручання в свободу вираження поглядів заявника, і, зокрема, його право поширювати інформацію, не були необхідні в демократичному суспільстві і, відповідно, було порушено статтю 10 Конвенції
 - B) Питання віднесення інформації до державної таємниці визначає держава, що є її свободою розсуду. Відповідно, свобода вираження поглядів не включає свободу поширення інформації, що є державною таємницею. Заява була визнана неприйнятною.
-

Практичне завдання 1

Марія М., головний спеціаліст відділу загальної середньої та корекційної освіти Управління освіти і науки освіти Харківської обласної державної адміністрації, має дитину до 14 років.

28 лютого звертається до роботодавця із заявою про надання щорічної відпустки на 20 днів з 1 березня. Роботодавець надає таку відпустку.

Марія М. виїжджає з Харкова до Ужгорода.

14 березня Марія М. звертається до роботодавця із заявою про надання відпустки без збереження заробітної плати з 20 березня за згодою сторін на 15 днів (ст. 26 ЗУ «Про відпустки»). Роботодавець відмовляє у наданні відповідної відпустки.

20 березня Марія М. не з'явилась на роботу, роботодавець складає відповідний акт і надсилає лист Марії М. з проханням пояснити поважність причин відсутності на роботі. Марія М. пояснює свою відсутність, що Харків перебуває під постійними обстрілами і в місто повертатись небезпечно і немає можливості залишити дитину.

Роботодавець розцінює таке пояснення як не поважне і звільняє Марію М. за прогул.

Питання

Чи мав мав роботодавець право звільнити Марію М.?

Практичне завдання 2

Андрій Л., лікар-терапевт Київської обласної лікарні 16 березня звертається із заявою про надання йому відпустки без збереження заробітної плати з 25 березня за згодою сторін на 20 днів (ст. 26 ЗУ «Про відпустки»). Роботодавець відмовляє мотивуючи це тим, що лікарня є частиною критичної інфраструктури. Андрій Л. звертається із заявою про призупинення трудових відносин з 25 березня і до закінчення воєнного стану в країні. Роботодавець відмовляє у призупиненні трудових відносин із тих підстав, що лікарня працює. 25 березня Андрій М. не з'являється на роботі, робото-

давець складає відповідний акт і звертається із листом про надання пояснення про причини відсутності на роботі. Лист-пояснення надійшов через 2 тижні, увесь цей час роботодавець в таблиці обліку робочого часу ставив літеру «І» (відсутній з інших підстав)ю. Андрій Л. пояснив, що він виїхав з Києва через високий ризик для свого життя та здоров'я.

Роботодавець визнав таке пояснення як неповажне і звільнив Андрія М. за прогул, про що повідомив працівника.

Питання

Чи було звільнення правомірним?

МОДУЛЬ 4

Захист соціальних прав ВПО та осіб, які постраждали від збройної агресії

4.1. Європейські стандарти захисту соціальних прав

Загальний коментар МКЕСКП № 19 до статті 9 (право на соціальне забезпечення) від 23 листопада 2003 р.

“...39. Внутрішньо переміщені особи не повинні страждати від будь-якої дискримінації при користуванні своїм правом на соціальне забезпечення, а держави-учасниці повинні вживати активних заходів для забезпечення рівного доступу до системи соціального забезпечення, наприклад, відмовляючись, де доречно, від вимог щодо проживання та враховуючи надання пільги або інші супутні послуги за місцем переміщення...”

Основні міжнародно-правові документи у сфері захисту соціальних прав

- > Загальна декларація прав людини
- > Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права
- > Конвенції, Рекомендації МОП (Конвенція МОП 102 про мінімальні норми соціального забезпечення, Україна ратифікувала у 2016 р.)

ЄВРОПА

- > Європейська соціальна хартія (1961 р. та 1996 р.)
- > Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод (1950 р.)
- > Європейська конвенція про соціальну та медичну допомогу 1953 р.

- > Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 р., Європейський соціальний кодекс переглянутий 1990 р
- > Європейська конвенція про соціальне забезпечення 1972 р.
- > Європейська конвенція про правовий статус працівників-мігрантів 1977 р.

Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення

Принцип 18

1. Усі внутрішньо переміщені особи мають право на достатній рівень життя.
2. Незалежно від обставин та без будь-якої дискримінації компетентні органи влади мають надавати і забезпечувати внутрішньо переміщеним особам безпечний доступ до:

- а) основних продуктів харчування та питної води;
- б) базового притулку та житла;
- в) належного одягу;
- г) основних медичних послуг та оздоровлення.

Європейська соціальна хартія переглянута

**Україна не ратифікувала ст. 12 (пп.1, 2)
право на соціальне забезпечення,
ст. 13 (право на соціальну та медичну допомогу)**

- > **Право дітей та підлітків на захист**
- > Право на охорону здоров'я
- > **Право на соціальне забезпечення**
- > **Право на соціальну та медичну допомогу**
- > Право на користування послугами соціальних служб
- > Право осіб з інвалідністю на самостійність, соціальну інтеграцію та участь у житті суспільства
- > **Право сім'ї на соціальний, правовий та економічний захист**
- > Право дітей та підлітків на соціальний, правовий та економічний захист
- > Право осіб похилого віку на соціальний захист
- > Право на захист від бідності та соціального відчуження
- > Право на житло

Finnish Society of Social Rights v. Finland,

заява 88/2012, рішення від 9.09.2014

ФАКТИ:

Заявник стверджує, що Фінляндія не підтримувала систему соціального забезпечення на задовільному рівні, не підняла систему на більш високий рівень, порушуючи пункти 1-3 статті 12 Хартії. Стверджується, що мінімальний рівень кількох виплат соціального страхування нижче, ніж мінімальні вимоги Європейської соціальної хартії (виплати за тимчасовою непрацездатністю, материнством та реабілітацією, основна допомога по безробіттю, стипендія на навчання, гарантована пенсія, допомога на житло тощо).

ВИСНОВКИ:

Згідно зі статтею 12§1, стосовно виплат, що замінюють дохід, рівень виплат повинен бути таким, щоб знаходитись **в розумній пропорції до попереднього доходу, і в жодному разі не повинні бути нижче межі, визначеної як 50% медіанного еквівалентного доходу**. Однак, коли виплата, що замінює дохід, становить від 40% до 50% медіанного еквіва-

лентного доходу, Комітет також враховуватиме інші додаткові виплати, наприклад, соціальну допомогу та допомогу на житло.

Якщо мінімальний рівень виплати, що замінює дохід, опускається нижче 40% від середнього рівня еквівалентного доходу, Комітет не вважатиме, що його сукупність з іншими вигодами може привести ситуацію у відповідність, і вважає, що вона явно не відповідає вимогам ст. 12§1.

Гарантована пенсія становила 738,82 євро на місяць у 2013 році, що відповідає 38% медіанного еквівалентного доходу.

Отже, *Комітет зазначає, що рівень усіх вищезазначених виплат соціального забезпечення опускається нижче 40% від середнього рівня еквівалентного доходу.* Таким чином, рівень є явно неадекватним у значенні статті 12§1, і Комітету не потрібно розглядати можливий вплив інших додаткових виплат, таких як виплати на соціальну допомогу та допомогу на житло.

> Стаття 23 Хартії є першим положенням договору про права людини, що стосується конкретно захисту прав осіб літнього віку, маючи на меті дати їм змогу залишатися повноправними членами суспільства.

Поняття «достатні ресурси» потрібно тлумачити у світлі статті 13 і за потреби статті 12 Хартії...

Відповідно до статті 23 держави-учасниці зобов'язані гарантувати можливість літнім людям залишатися повноправними членами суспільства якомога довше за допомогою достатніх/адекватних ресурсів. Адекватні ресурси, що означає, перш за все, пенсії та всі заходи соціального захисту, "повинні бути достатніми, щоб дати можливість людям літнього віку вести "гідне життя" та брати активну участь у громадському, соціальному та культурному житті". Усі соціальні виплати, такі як пенсії, а також інші додаткові грошові виплати, доступні для людей літнього віку, повинні бути порівнянними із медіанним рівнем доходів.

Держави повинні інформувати осіб літнього віку про доступні їм послуги й засоби.

У 2017 році Комітет повторив, що ситуація в Україні не відповідає статті 23 - розмір мінімальної пенсії є явно недостатнім.

> ст.12 п.4 ЄСХ...

вживати заходів шляхом укладання відповідних двосторонніх і багатосторонніх угод або в інший спосіб і відповідно до умов, визначених у таких угодах, для забезпечення:

- a) рівності між їхніми власними громадянами та громадянами інших Сторін у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення, включаючи збереження пільг, які надаються законодавством про соціальне забезпечення, незалежно від пересування захищених осіб по територіях держав Сторін
- b) надання, збереження й відновлення права на соціальне забезпечення за допомогою таких заходів, як накопичення страхового або трудового стажу згідно із законодавством кожної зі Сторін.

> **Щодо допомоги з інвалідності, пенсії за віком, допомоги у зв'язку з втратою годувальника та допомоги в разі нещасного випадку на виробництві або професійного захворювання**, які отримуються відповідно до законодавства однієї держави на основі критеріїв відповідності, встановлених у національному законодавстві, то **такі види допомоги зберігаються незалежно від того, чи переміщується одержувач допомоги між територіями різних країн.**

> Через особливий характер **допомоги з безробіття**, яка є тимчасовою допомогою, тісно пов'язаною з тенденціями на ринку праці конкретної країни, пункт 4 статті 12 **не вимагає виплачувати її в разі переїзду** в іншу країну.

> **Допомога на дітей має виплачуватися в тому ж розмірі**, якщо діти, для яких вона призначена, не проживають у тій самій країні, що й отримувач. У виключних ситуаціях Європейський комітет з соціальних прав вважає, що в цьому випадку розмір допомоги може бути знижений, якщо вартість життя в країні проживання дитини значно нижча.

Основні соціальні питання у практиці ЄСПЛ

- > Призначення, перегляд, зменшення, скасування соціальних виплат
- > Пенсійні питання
- > Заборгованість держави за соціальними виплатами та пенсіями. Невиконання рішень національних судів щодо призначення виплат з системи соціального забезпечення, пенсій
- > Надання медичної допомоги. Забезпечення ліками.
- > Заборона дискримінації у соціальній сфері та сфері пенсійного забезпечення
- > Право на житло. Належне житло
- > тощо...

Пенсії, соціальні виплати у світлі ст. 1 Протоколу 1 до ЄКСП

До змісту поняття «майно» згідно з тлумаченням, яке надає ЄСПЛ у рамках ст. 1 Протоколу 1 до Конвенції, включається:

рухоме, нерухоме майно, матеріальні та нематеріальні права, в тому числі, акції, ліцензії, патенти, право вимагати виплати боргу держави, економічні права, які пов'язані з веденням підприємницької діяльності, правомірні очікування щодо певного стану речей у майбутньому, **право на пенсію та виплати з системи соціального забезпечення** тощо

- *Airey v. Ireland*, 9 жовтня 1979р.
- *Gaygusuz v. Austria*, 16 вересня 1996 р.
- *Stec and Others v. the United Kingdom*, 12 квітня 2006 р.
- *Suk v. Ukraine*, 10 березня 2011 р.
- *Kjartan Ásmundsson v. Iceland*, 12 жовтня 2004 р.
- *Khoniakina v. Georgia*, 19 червня 2012 р.
- *Pichkur v. Ukraine*, 7 листопада 2013 р.
- *Fábián v. Hungary*, 5 вересня 2017 р.
- *Grudić v. Serbia*, 17 квітня 2012 р.
- *Pejčić v. Serbia*, 8 жовтня 2013 р.

Пенсії ВПО

> Грудич проти Сербії від 17 квітня 2012 р.

(призупинення, припинення виплати пенсії у зв'язку з інвалідністю, яку було призначено у Косовському відділенні Сербського пенсійного фонду 2 сербським заявникам)

> «Пейчич проти Сербії» від 8 жовтня 2013 р.

(з отриманням громадянства Сербії та переїздом до Сербії з Хорватії, виплати військової пенсії, призначеної Югославським військовим пенсійним фондом, переведеної до Хорватського пенсійного фонду за місцем проживання, було припинено)

ЄСПЛ: позбавлення громадянина літнього віку пенсійних виплат, які є основним джерелом для існування, не виправдовує жодний суспільний інтерес

> **Janković v. Croatia, Kudumija v. Bosnia and Herzegovina and Serbia, Remenović and Mašović v. Bosnia and Herzegovina, Kuric and others v. Slovenia**

(виселення з квартир, втрата всіх прав, включаючи соціальні)

Зменшення розміру пенсії, соціальних виплат

(внаслідок реформ та/або фінансової кризи та режиму економії)

> Зменшення або припинення виплати пенсії становить втручання держави у реалізацію права на мирне володіння майном, яке може бути виправдано (якщо є законним, переслідує легітимну мету, є пропорційним, дотримано справедливий баланс між загальним інтересом та вимогами захисту індивідуальних прав). Будь-які скорочення виплат мають бути впроваджені на недискримінаційній основі (**Khoniakina v. Georgia 19 June 2012**)

> Позбавлення пенсії необхідно відрізнити від недискримінаційного, пропорційного та розумного зменшення розміру пенсії (**Kjartan Ásmundsson v. Iceland, 12 жовтня 2004 р.**)

> За певних обставин скорочення прав на соціальне забезпечення може, на думку ЄСПЛ, бути виправданим. Той факт, що особа отримувала певні виплати не означає, що система не може бути змінена (**Carson and Others v. the UK, Richardson v. the UK**)

- > схема пенсійного скорочення не накладає надмірний тягар на заявників, якщо вона є необхідною, зокрема, для досягнення законної мети, що переслідувалася реформою; для забезпечення більшої справедливості пенсійної системи; для припинення пенсійних привілеїв, якими користуються окремі групи та категорії пенсіонерів (**Cichopek and 1,627 other applications v. Poland, 14 May 2013 (decision on the admissibility)**)
- > будь-які відмінності, в тому числі зменшення розміру пенсії мали розумне співвідношення пропорційності між переслідуваною метою, а саме раціоналізацією пенсійної системи, використанням коштів, в тому числі, завдяки сумарному зменшенню певних виплат (реструктуризація пенсійної системи для військовослужбовців, звільнених в запас) (**Markovics and Others v. Hungary 24 June 2014 (decision on the admissibility)**)
- > **Aielli and Others and Arboit and Others v. Italy**, ухвала про неприйнятність від 10 липня 2018 р.
- > **Koufaki and ADEDY v. Greece**, ухвала про неприйнятність від 7 травня 2013 р.
- > **Великода проти України**, рішення від 3 червня 2014 р.

Великода проти України, рішення від 3 червня 2014 р.

ЄСПЛ:

“

...зменшення пенсії заявниці очевидно було обумовлено міркуваннями економічної політики та фінансових труднощів, з якими зіткнулася держава.

За відсутності будь-яких доказів щодо протилежного та визнаючи, що держава-відповідач має широке поле свободи розсуду стосовно досягнення балансу між правами, що є предметом спору, та економічною політикою, Суд не вважає, що таке зменшення було непропорційним переслідуваній легітимній меті або що воно поклато надмірний тягар на заявницю...

Розмір соціальних виплат та пенсії.

Недостатність пенсій та соціальних виплат для підтримки гідного рівня життя

- > право на пенсію та інші виплати з системи соціального забезпечення не можна тлумачити як таке, що надає особі право на пенсію певного розміру (**Kjartan Ásmundsson v. Iceland**)
- > **«Будіна проти Росії»:** ЄСПЛ не виключає, що у держави може виникнути відповідальність за «лікування» та забезпечення гідного рівня життя, коли заявник, який повністю залежить від державної підтримки, опиняється перед посадовою байдужістю, перебуваючи в ситуації несумісної з людською гідністю, серйозного позбавлення засобів до існування.
- > **«Ларьшина проти Росії»:** очевидно недостатній розмір пенсії та інших соціальних виплат може, в принципі, порушити питання відповідно до статті 3 стосовно заборони нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження у випадку наявних ознак того, що розмір таких виплат завдав шкоди фізичному чи психічному здоров'ю особи...
- > **«М.С.С. проти Бельгії та Греції»:** Незабезпечення тривалий час нормальних умов проживання шукачу притулку з Афганістану, будь-яких засобів до існування, їжі, відсутність доступу до санвузлів, засобів санітарії становить порушення ст. 3.

Ненчева та інші проти Болгарії (Nencheva and Others v. Bulgaria),

рішення від 18 червня 2013

ФАКТИ:

у зимовий період 1996-1997 рр. через голод, відсутність обігріву та базового догляду у державному закладі загинули 15 осіб, у т.ч. діти з інвалідністю. Ситуація сталася внаслідок скорочення державного фінансування внаслідок економічної кризи.

ЄСПЛ:

...Коли ситуація, в якій знаходиться заявник, несумісна з підтримкою людської гідності, держава може, як виняток, нести зобов'язання стосовно надання мінімального забезпечення, в тому числі, фінансової підтримки...

...держави мають чіткі позитивні зобов'язання щодо належного забезпечення осіб, які знаходяться у державних закладах (не тільки установи пенітенціарної системи)

Відсутність у держави коштів на соціальні виплати

> ...Якщо законодавча норма, яка передбачає певні виплати, є чинною, а передбачені умови — дотриманими, державні органи не можуть відмовляти особам у їх наданні, доки відповідне законодавче положення залишається чинним. Відсутність коштів на виплати з системи соціального забезпечення чи соціального страхування, пенсій не може бути підставою для недотримання державою своїх зобов'язань

Кечко проти України» (Kechko v. Ukraine)

> «...доплата у розмірі 30% не становила «законне сподівання» у значенні практики Суду з цього питання. Зокрема, такі вимоги не мали достатнього підґрунтя у національному законодавстві. Також немає жодних доказів усталеної практики національних судів на підтримку скарг заявників. Хоча стан національного законодавства у цій сфері був незадовільним, як про це наголошувалося у рішеннях Конституційного Суду України за 2007 та 2008 роки, національні суди розглядали скарги кож-

ного заявника та наводили підстави для своїх рішень, що не могли вважатися свавільними або необґрунтованими»

Суханов та Ільченко проти України (Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine, рішення від 26 червня 2016 р.)

Відмінності у розмірах соціальних виплат «Попович та інші проти Сербії» (Popović and Others v. Serbia),

рішення від 30.06.2020

ФАКТИ:

Заявники, які були паралізовані та користувалися кріслами колісними, скаржилися на дискримінаційні законодавчі положення про допомогу по інвалідності у зв'язку з тим, що як цивільні особи з паралічем, вони отримували менше пільг, ніж ветерани війни з такою ж інвалідністю.

ЄСПЛ:

«...вибір, зроблений сербським законодавцем щодо варіювання надання пільг для осіб з паралічем залежно від того, чи є вони цивільними чи ветеранами війни, не був безпідставним. Цей вибір був заснований на відповідних і достатніх підставах, а саме на різних способах, якими особи з цих обох груп отримали травми. Ветерани з інвалідністю отримали поранення під час виконання службових обов'язків, що пов'язано з більшим ризиком...цивільні особи з такою інвалідністю, такі як заявники, мали доступ до інших пільг, які не обов'язково доступні всім ветеранам війни»

Великода проти України, рішення від 3 червня 2014 р.

ЄСПЛ:

“*...підвищення мобільності населення, більш високі рівні міжнародного співробітництва та інтеграції, а також розвиток банківського обслуговування та інформаційних технологій більше не виправдо-*

“ вують здебільшого технічних обмежень щодо осіб, які отримують соціальні виплати, проживаючи за кордоном...

Залежність права на отримання пенсії від місця проживання заявника, свідчить про різницю у поводженні, яка порушувала ст. 14 Конвенції у поєднанні зі ст. 1 Першого протоколу...

Любов Миколаївна Цезар та шість інших заяв проти України (Tzezar and Others v. Ukraine),

Ухвала від 13.02.2018

ФАКТИ:

Всі заявники є громадянами України та мешканцями м. Донецька, яким у різні дати 2014 р. було припинено виплату пенсій, соціальних виплат, що підтверджується довідками, виданими місцевими органами соціального захисту населення. Заявники скаржилися на порушення Україною їх прав, гарантованих ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ через припинення виплати їм пенсій та інших соціальних виплат, а також п.1 ст. 6 і/або ст. 13 Конвенції (не змогли оскаржити припинення платежів у судах, оскільки останні були переміщені з району бойових дій), деякі із заявників скаржилися також на порушення ст. 14 у зв'язку з дискримінацією за місцем проживання.

ЄСПЛ:

...Після виникнення конфлікту на сході України, національні суди з м. Донецьк були переміщені на підконтрольні українській владі території і Уряд зробив усе можливе для організації своєї судової системи таким чином, щоб відповідати ст. 6 у ситуації постійного конфлікту. Органи влади вжили всіх заходів, які можна було би розумно очікувати від них, щоб забезпечити доступ до судової системи для мешканців територій, що не контролюються Урядом. Жодних доказів того, що особисті ситуації заявників перешкоджали їм подорожувати до сусідніх регіонів, надано не було...

...не подаючи своїх скарг до національних судів, заявники не надали національним органам влади можливості, яка в принципі повинна бути

надана Договірним державам згідно зі статтею 35 Конвенції, а саме можливість для запобігання або виправлення правопорушень Конвенції через свою власну правову систему...Відповідно, заперечення Уряду про невикористання національних засобів правового захисту має бути підтримано...

Ухвала про неприйнятність у справі Кандиба та інші проти України

від 13 жовтня 2020 року, заява 33137/16

ФАКТИ:

Заявники подали позов до національного суду про визнання Постанови №595 (про заборону здійснювати фінансування бюджетних виплат на ТОТ) недійсною, визнання протиправною бездіяльності КМУ щодо незабезпечення соціальних виплат на ТОТ. Позов було задоволено частково. Стверджували, що продовження виплат ним соціальних і пенсійних виплат мало відбутися автоматично після визнання пункту Постанови КМУ скасованим.

ЄСПЛ:

- > **Заявники не зверталися до національних судів з позовами про повнення виплат, однак, подача таких позовів могла призвести до «обґрунтованого шансу на успіх»...**
- > Заявники у цій справі ніколи не реєструвалися як ВПО та все ще проживають на території, що не знаходиться під контролем уряду, тому їх ситуація відрізняється від ситуації осіб, які перейшли на підконтрольну Уряду територію і отримували пенсію до скасування довідки про внутрішнє переміщення

4.2. **Захист соціальних прав ВПО та осіб, які постраждали від збройної агресії проти України. Судова практика України**

Конституція України

Стаття 46

Громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Це право гарантується загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, а також бюджетних та інших джерел соціального забезпечення; створенням мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними.

Пенсії, інші види соціальних виплат та допомоги, що є основним джерелом існування, мають забезпечувати рівень життя, не нижчий від прожиткового мінімуму, встановленого законом.

Надання раніше призначеної соціальної допомоги, виплат, пільг під час дії воєнного стану

Стаття 46

Постанова КМУ від 07 березня 2022 року № 214 «Про деякі питання надання державної соціальної допомоги на період введення воєнного стану» (зі змінами)

1.1. ...На період введення воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування надання державної соціальної допомоги... та пільг, які було призначено раніше, продовжуються...

1.2. У разі, коли особами з інвалідністю, дітьми з інвалідністю... пропущено строк перегляду допомоги, виплата таких видів допомоги не зупиняється на період введення воєнного стану та одного місяця після його припинення чи скасування.

**Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам»
№ 332 від 20 березня 2022**

Продовження строку дії деяких медичних документів, перенесення строків проходження повторного огляду для підтвердження інвалідності

Постанова КМУ від 30 березня 2022 р. № 390 «Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо строку повторного огляду осіб з інвалідністю та продовження строку дії деяких медичних документів в умовах воєнного стану»

- > Повторний огляд, строк якого припав на період дії воєнного стану на території України, переноситься на строк після припинення або скасування воєнного стану, але не пізніше шести місяців після його припинення або скасування за умови неможливості направлення...
- > ...інвалідність та ступінь втрати професійної працездатності (у відсотках) продовжується до останнього числа шостого місяця після припинення або скасування періоду дії воєнного стану, якщо раніше не буде проведено повторний огляд

Внесено зміни до Законів України

"Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування"

«Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»

.....

Соціальна підтримка за рахунок міжнародних організацій

Постанова КМУ «Про реалізацію спільного з Міжнародним надзвичайним фондом допомоги дітям при Організації Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ) проекту щодо додаткових заходів соціальної підтримки найбільш вразливих категорій населення» № 405 від 5 квітня 2022.

> Допомогу можуть отримати дві категорії родин:

- 1) сім'ї, з трьома і більше дітьми, з яких не менш як **одна дитина не досягла двох років**,
- 2) сім'ї, до складу яких входять **двоє і більше дітей**, з яких не менш як **одна дитина має інвалідність**.

> Офіційний веб-портал ЮНІСЕФ

у 2 етапі програми з 15 червня допомогу можуть отримати:

- 1) родини, які мають **трьох і більше дітей до 18 років**, та
- 2) родини, які мають принаймні **одну дитину з інвалідністю до 18 років**.

Національна судова практика з пенсійних питань ВПО

Основні правові позиції ВС до жовтня 2020:

Огляді судової практики ВС у спорах, що виникають із правовідносин у сфері захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб та практики щодо застосування положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 3 травня 1996 року

Рішення Верховного Суду у справі № 805/402/18 від 03.05.2018

(зразкова справа про припинення виплати пенсії ВПО)

- > «...Виходячи із правової, соціальної природи пенсій право громадянина на одержання призначеної йому пенсії не може пов'язуватися з такою умовою, як постійне проживання в Україні; держава відповідно до конституційних принципів зобов'язана гарантувати це право незалежно від того, де проживає особа, якій призначена пенсія... Непідтвердження фактичного місця проживання не є передбаченою законом підставою для припинення виплати пенсії, а Постанова КМУ № 365 є підзаконним нормативно-правовим актом, який обмежує встановлене законодавством право на отримання пенсії позивачем...
- > ...право на пенсію та її одержання не може бути пов'язане з місцем проживання людини. Такий підхід можна поширити не тільки на громадян, що виїхали на постійне місце проживання до інших держав, а й на внутрішньо переміщених осіб, які мають постійне місце проживання на непідконтрольній Уряду України території.
- > ...Спеціальний статус внутрішньо переміщеної особи не збігається та не може підміняти собою жоден із закріплених у Конституції України конституційно-правових статусів особи...»

Відмова в зарахуванні пільгового стажу роботи, підтвердженого у довідках, виданих державними підприємствами на ТОТ при призначенні пенсії

Постанова Верховного Суду від 17 липня 2019 року у справі № 302/757/17-а

«...можливим є застосування «Намібійських винятків» в контексті оцінки документів, виданих закладами, що знаходяться на території проведення АТО, як доказів, оскільки неприйняття їх призведе до порушень та обмежень прав позивачки на соціальний захист і гарантоване їй право на пенсійне забезпечення як особи, яка працювала на роботах зі шкідливими умовами праці.

Перерахунок розміру пенсійних виплат

Постанова Верховного Суду від 17 липня 2019 року
у справі № 302/757/17-а

“... При взятті УПФ на облік пенсіонера, який є ВПО і пенсія якому вже була призначена, здійснення перерахунку страхового стажу на підставі відомостей, зазначених в пенсійній справі (через відсутність архівних документів, які залишилися на ТОТ у розпорядженні пенсійного органу, хоча у справі було достатньо доказів на підтвердження періоду роботи позивача), є порушенням принципу правової визначеності, який є одним з елементів верховенства права

Постанова КАС ВС від 17 лютого 2022 року у справі № 755/139/17

“... Можливість врахувати при призначенні пенсії заробіток, отриманий за межами України, залежить від сплати страхових внесків до Пенсійного фонду України за цей період

Аналогічна правова позиція викладена в постановках Верховного Суду від 21 травня 2020 року, 26 квітня 2021 року (справи №№552/1656/17, 348/2180/16-а)

На момент звернення позивача до пенсійного органу із заявою щодо врахування стажу роботи, набутого на території Монголії, здійснення перерахунку розміру пенсії та на момент прийняття рішень судами попередніх інстанцій, у відносинах між Україною і Монголією діяла Угода між Союзом Радянських Соціалістичних Республік і Монгольською Народною Республікою про співробітництво в галузі соціального забезпечення, підписана 6 квітня 1981 року, чинна з 28 січня 1982 року.

Пенсії особам, які не взяті на облік як ВПО

Постанова ВС від 30 вересня 2019 року у справі № 310/6279/17
(2-а/310/179/17)

“...отримання чи збереження цього статусу є не обов'язком, а правом переміщеної особи, яка бажає скористатися відповідними додатковими гарантіями. Право на отримання пенсії особи, яка змінила місце свого постійного проживання та реєстрації, яке знаходиться на підконтрольній Україні території, і не бажає мати статус ВПО, не може ставитись у залежність від наявності у позивача довідки ВПО та виконання вимог нормативно-правових актів, які встановлюють порядок для осіб із таким статусом...

Обмеження права на одержання пенсії в загальному порядку у зв'язку з відмовою від прав, зумовлених статусом ВПО (чи від цього статусу загалом)

...є протиправним.

Отримання допомоги, гарантії чи компенсації з інших підстав

Постанова Верховного Суду від 15 серпня 2019 року
у справі № 751/2087/16-а

“...Адресна допомога для покриття витрат на проживання, у тому числі на оплату житлово-комунальних послуг, надається особам, які переміщуються з ТОТ України та районів проведення АТО, а грошова компенсація за піднайом житла, що передбачена Порядком № 450, надається тільки військовослужбовцям, є різними видами виплат, тому відповідач протиправно відмовив у наданні позивачці щомісячної адресної допомоги, передбаченої Порядком № 505...

Пропуск строків оформлення допомоги по вагітності та пологах, відмова у призначенні або зупинення допомоги при народженні дитини

Постанова КАС ВС від 14 лютого 2018 року у справі № 591/610/16-а,
Постанова КАС ВС від 2 жовтня 2018 року у справі № 495/3711/17

“... допомога при народженні дитини за своєю природою є допомогою самій дитині, а не її батькам. Неможливість своєчасного звернення одним з батьків до органу, який здійснює призначення допомоги при народженні дитини, призводить до порушення інтересів дитини

Постанова КАС ВС

від 28 листопада 2019 року у справі № 243/6656/17

ФАКТИ:

виплату допомоги при народженні дитини було призупинено, оскільки в акті обстеження матеріально-побутових умов сім'ї зазначено, що отримувач (ВПО) за місцем тимчасового проживання не перебуває.

КАС ВС:

... підставою для зупинення виплати ОСОБА_1 допомоги при народженні дитини слугував акт державного соціального інспектора про відсутність особи за місцем проживання, що не відноситься до переліку підстав припинення виплати допомоги, визначених Законом та Порядком призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми.

Отже, доводи відповідача про зупинення виплати позивачці допомоги при народженні дитини у зв'язку з нецільовим використанням коштів і незабезпеченням отримувачем допомоги належних умов для повноцінного утримання та виховання дитини, є безпідставними і не підтверджуються жодними доказами.

Рішення Конституційного Суду України

від 8 червня 2016 року № 3-рп/2016

(у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу сьомого частини дев'ятої статті 11 Закону України "Про державну допомогу сім'ям з дітьми" (справа про припинення виплати допомоги при народженні дитини)

“...Існування в ньому [у Законі Про державну допомогу сім'ям з дітьми] нечітко визначеного переліку підстав для припинення виплати допомоги при народженні дитини і наявність у органів соціального захисту населення таких дискреційних повноважень без визначення їх меж у Законі може призвести до порушення права особи на отримання допомоги при народженні дитини.

Соціальні страхові виплати

Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.09.2018 р.
у справі № 243/3505/16-ц

“...Ненадання позивачем, який не є внутрішньо переміщеною особою, довідки про взяття його на облік як особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення АТО, не є підставою для невиплати позивачу страхових виплат

Питання для самоконтролю

1. Чи має особа згідно з практикою ЄСПЛ та ЄКСП право на отримання призначених раніше пенсій та виплат з системи соціального захисту у випадку зміни країни проживання (у тому числі, тимчасово)?

- А) Держава має продовжувати всі призначенні виплати без виключень
- Б) Держава має продовжувати більшість призначених виплат та виплату пенсій за певними виключеннями
- В) Виплати призначених соціальних виплат, допомоги, пенсії здійснюються за наявності відповідної міжнародної угоди між цими державами
- Г) Держава має широку свободу розсуду з питання продовження виплати будь-яких соціальних виплат та пенсії

2. У рамках яких статей ЄКПЛ Європейський суд розглядає більшість соціальних та пенсійних питань?

- А) Статті 2 (Право на життя)
- Б) Статті 3 (Заборона катувань)
- В) Статті 1 Протоколу 1 (Право власності)
- Г) Статті 6 (Право на справедливий суд)

3. Чи встановлено у законодавстві критерії щодо доходу, наявності майна, депозитів у банківських структурах для отримання допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам відповідно до Постанови КМУ «Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам» № 332 від 20 березня 2022 р.?

- А) Так
- Б) Ні

4. Верховний Суд, розглядаючи питання отримання пенсії переміщеною особою, яка не бажає мати статус ВПО, встановив, що відсутність довідки ВПО може ставитись у залежність від наявності

її у позивача у випадку переміщення з тимчасово окупованих територій України до 24 лютого 2022 р.

А) Так

Б) Ні

Практичне завдання 1

Громадянка України отримала відмову в посольстві України в оформленні допомоги при народженні дитини. Дитину було народжено 15 червня на території однієї з країн ЄС, до якої жінка виїхала 26 лютого 2022 р. та отримала у цій країні статус тимчасово захищеної особи, що надає право на отримання допомоги впродовж 6 місяців як для неї, так всіх її дітей.

Жінка боїться повертатися в Україну для оформлення документів через побоювання втрати статусу в приймаючій країні.

Питання

- 1. Чи має право жінка на допомогу при народженні дитини, якщо вона проживає тимчасово поза межами України? Народила дитину в іншій державі?**
 - 2. На які міжнародно-правові документи можна посилатися при вирішенні цього питання?**
-

Практичне завдання 2

Громадянка України, пані Ірина С. виїхала з Бучі до Ужгорода після влучення снаряду в багатоповерховий будинок, де вона проживала, у кінці лютого 2022. Її квартира залишилася неушкодженою за виключенням вибитих вікон, які вона закрила самостійно різними матеріалами, що вдалося знайти. Втім, внаслідок пошкодження даху та верхніх поверхів, водопостачання у будинку відсутнє. В Ужгороді пані Ірина зареєструвалася як ВПО та почала отримувати допомогу на проживання. У березні вона перетнула кордон України та поїхала до Чехії, де оформила тимчасовий захист, отримала безкоштовне житло, гуманітарну допомогу (одяг, продукти харчування) та першу грошову допомогу у розмірі близько 220 Євро, а також допомогу за березень 220 Євро. Після цього вона повернулася до Ужгорода, де продовжувала перебувати на обліку як ВПО та отримувати допомогу. У травні вона знов повернулася до Чехії і отримала виплати за два місяці (квітень та травень), гуманітарну допомогу і знов повернулася до Ужгорода.

Допомогу ВПО за червень 2022 вона не отримала, в УСЗН повідомили, що надійшла інформація про її виїзд за кордон та отримання статусу тимчасового захисту в Чехії, у зв'язку з чим статус ВПО було скасовано, виплати припинено. Більш того, після отримання додаткової інформації їй, можливо, буде необхідно повернути частину раніше отриманих виплат як ВПО, адже особа не може мати статус ВПО та міжнародний захист чи тимчасовий захист в іншій державі.

Вона інформацію про виїзд не надавала, свій виїзд на постійне проживання в Чехію також заперечує, стверджуючи, що виїжджала до своєї доньки тимчасово і проживає як ВПО в Ужгороді. Пані І. звернулася до суду з позовом про скасування рішення УСЗН щодо скасування її статусу ВПО та про поновлення її на обліку ВПО та виплати щомісячної адресної допомоги.

Питання

- 1. Чи мають право ВПО виїжджати за кордон без втрати статусу ВПО та соціальних виплат? Якщо так, то на який період?**
- 2. Чи мають право ВПО позбавляти цього статусу внаслідок виїзду за кордон? Щомісячної адресної допомоги?**
- 3. Якщо ВПО знаходиться за кордоном, чи може вона отримати статус тимчасово захищеної особи? Чи запроваджено механізми перевірки? Які основні НПА для розв'язання спору про припинення виплат у разі виїзду за кордон?**
- 4. Яке рішення має ухвалити суд у заданій ситуації?**

МОДУЛЬ 5

Судовий захист житлових прав ВПО

Судовий захист житлових прав внутрішньо переміщених осіб крізь призму практики ЄСПЛ

Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення – Принцип 18

1. Усі внутрішньо переміщені особи мають право на достатній рівень життя.
2. Незалежно від обставин та без будь-якої дискримінації компетентні органи влади мають надавати і забезпечувати внутрішньо переміщеним особам безпечний доступ до:
 - а) основних продуктів харчування та питної води;
 - б) базового притулку та житла;
 - в) належного одягу; і
 - г) основних медичних послуг та оздоровлення.
3. Особливі зусилля докладаються для забезпечення всебічної участі жінок в плануванні і розподілі базових ресурсів.

Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення

Принцип 28

1. На компетентні органи влади покладений основний обов'язок і відповідальність за створення умов, а також за надання засобів, які дозволять внутрішньо переміщеним особам **добровільно, в безпечних умовах і з гідністю повернутися у свої будинки або місця постійного проживання**, або ж добровільно переселитися в будь-яку іншу частину країни. Відповідні органи влади мають докладати зусиль для полегшення реінтеграції осіб, які повернулися або переселилися.

2. Потрібно докладати особливих зусиль для забезпечення всебічної участі внутрішньо переміщених осіб в плануванні та здійсненні процесу їх повернення, переселення чи реінтеграції.

Принцип 21

1. Ніхто не має бути безпідставно позбавлений майна та власності.
2. Захист майна та власності внутрішньо переміщених осіб захищається у всіх обставинах, зокрема, від таких дій:
 - а) розграбування;
 - б) прямих або невивіркових нападів чи інших актів насильства;
 - в) використання для прикриття військових операцій або цілей;
 - д) каральних дій; і
 - е) знищення або експропріації як одного з видів колективного покарання.
3. Майно та власність, залишені внутрішньо переміщеними особами, мають бути захищені від знищення, а також від довільної або протизаконної експропріації, привласнення чи використання.

Принцип 29

1. Внутрішньо переміщені особи, які повернулися до своїх домів або місць постійного проживання чи переселилися в будь-яку іншу частину країни, не підлягають дискримінації внаслідок їх переміщення. Вони мають право брати всебічну рівноправну участь у веденні державних справ на всіх рівнях і мають рівний доступ до державної служби.
2. Відповідні органи влади несуть обов'язок і відповідальність за надання допомоги внутрішньо переміщеним особам, які повернулися і/чи переселилися, у поверненні їхнього майна та власності, які вони залишили або які у них були вилучені після їх переміщення. Якщо повернення такого майна і власності неможливе, то відповідні органи влади мають забезпечити або полегшити цим особам отримання належної компенсації або справедливого відшкодування в іншій формі.

Рекомендація Rec (2006) 6 КМ РЄ державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб

1. Держави-члени, відповідно до статті 8 Європейської конвенції з прав людини, зобов'язані вжити належних заходів з метою сприяння воз-

з'єднанню сімей, що були розділені внутрішнім переміщенням. До таких заходів належать пошук зниклих членів сім'ї, особливо тих, які були взяті в заручники. Компетентні органи повинні передати родичам внутрішньо переміщених осіб на їхнє прохання всю можливу інформацію щодо місцеперебування таких осіб;

2. Внутрішньо переміщені особи мають право користуватися своїм майном згідно з правом у сфері прав людини. Зокрема, внутрішньо переміщені особи мають право на повернення своєї власності, що була залишена у зв'язку з їхнім переміщенням. Якщо внутрішньо переміщені особи позбавлені можливості повернути свою власність, така втрата повинна бути належно компенсована;
3. Внутрішньо переміщені особи згідно з Європейською конвенцією з прав людини мають право на **добровільне, безпечне і гідне повернення до власних помешкань або місць постійного проживання або переселення до іншої частини країни**; Потрібно забезпечити умови для належної та стійкої інтеграції внутрішньо переміщених осіб після їхнього переміщення;

Навики:

- > визначати, сферою дії якої статті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / Європейської соціальної хартії / інших міжнародних актів охоплюються відповідні правовідносини
- > застосувати релевантну практику ЄСПЛ у справах за позовами ВПО та осіб, постраждалих від конфлікту
- > застосувати міжнародні стандарти у сфері захисту прав ВПО та осіб, які постраждали від збройної агресії, та коректно посилатися на джерела права, у яких вони закріплені

Стаття 8.

Право на повагу до приватного і сімейного життя

1. Кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції.

2. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Nota bene!

- > **“право на повагу до свого житла”** (ст. 8 Конвенції) ≠ **“право на житло”** (ст.47 Конституції України)
- > **“житло”** ≠ **“житло на праві власності”** (автономне тлумачення поняття ЄСПЛ)

Конституція України. Стаття 30

Кожному гарантується недоторканність житла.

Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду.

У невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом, порядок проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду і обшуку.

Конституція України. Стаття 47

Кожен має право на житло. Держава створює умови, за яких кожний громадянин матиме змогу побудувати житло, придбати його у власність або взяти в оренду.

Громадянам, які потребують соціального захисту, житло надається державою та органами місцевого самоврядування безоплатно або за доступну для них плату відповідно до закону.

Ніхто не може бути примусово позбавлений житла інакше як на підставі закону за рішенням суду.

Європейська соціальна Хартія. Стаття 31

Стаття 31. Право на житло

З метою забезпечення ефективного здійснення права на житло Сторони зобов'язуються вживати заходів, спрямованих на:

1. сприяння доступові до житла належного рівня;
2. запобігання бездомності та її скорочення з метою її поступової ліквідації;
3. встановлення на житло цін, доступних для малозабезпечених осіб – п. 3 ст. 31 не прийнятий Україною)

Висновок Європейського комітету з соціальних прав щодо України за ст. 31 – у березні 2020 року (за 2019 рік), переклад укр

rm.coe.int/european-committee-of-social-rights-conclusions-2019-ukraine-ukr-16809e21f3

13й Національний звіт

rm.coe.int/rap-rcha-ukr-13-2021/1680a3bdb9

Закон України про захист прав і свобод ВПО

Стаття 11 – ч. 8.

Місцеві державні адміністрації в межах своїх повноважень забезпечують:

- б. надання у тимчасове користування внутрішньо переміщеним особам житлового приміщення або соціального житла, придатного для проживання, за умови оплати зазначеними особами відповідно до законодавства вартості житлово-комунальних послуг;
- ч. 9. Органи місцевого самоврядування в межах своїх повноважень:
(абз. 2) надають у тимчасове безоплатне користування внутрішньо переміщеним особам з комунальної власності житлові приміщення, придатні для проживання (за умови оплати особою відповідно до законодавства вартості комунальних послуг)

Стаття 17.

Сприяння з надання внутрішньо переміщеним особам кредитів на придбання земельних ділянок, придбання та будівництво житла

1. З метою забезпечення будівництва та інвестування у розвиток житлової інфраструктури міст та населених пунктів відповідні органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування разом із державними банківськими установами, а також за наявності можливостей залучення міжнародної гуманітарної або благодійної допомоги **формують для внутрішньо переміщених осіб регіональні довгострокові програми з пільгового кредитування** (у тому числі - іпотечно-го) **будівництва або придбання житла.**
2. Кабінет Міністрів України з Національним банком України **розробляють правові механізми щодо можливостей рефінансування витрат з будівництва або повернення відсотків за сплаченими кредитами тим внутрішньо переміщеним особам**, які внаслідок окупації чи військових дій, негативних наслідків збройного конфлікту, проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру набули каліцтва чи інвалідності, або лишилися без годувальника, або без належної опіки та піклування за віком (діти-сироти, одинокі батьки та пенсіонери).

Стаття 1 Першого Протоколу. Захист права власності

Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права.

Проте попередні положення жодним чином не обмежують право держави вводити в дію такі закони, які, на її думку, є необхідними для здійснення контролю за користуванням майном відповідно до загальних інтересів або для забезпечення сплати податків чи інших зборів або штрафів.

Порівняйте і спробуйте пригадати рішення ЄСПЛ

Спільне та відмінне – ст.8 та ст.П1-1 ЄКПЛ

	Ст. 8	МППЛ
Сфера дії	4 сфери особистої автономії – наявне своє житло / приватне / сімейне життя/кореспонденція	Наявне майно, у т.ч. «легітимні очікування» (чітка норма закону, рішення суду)
Сфера захисту	Право на повагу до житла (як місця де особа «вдома»)	Мирне володіння (peaceful enjoyment)
Поріг пропорційності	Необхідність в демократичному суспільстві	В інтересах суспільства
Спільне	Неабсолютні права, автономність понять, можуть бути обмежені, виправданість втручання перевіряється за допомогою т.зв. «трискладового тесту», гнучкий підхід (Конвенція – «живий організм»)	

Ситуація 1

Позивачі ОСОБА_1, ОСОБА_2 звернулись до районного суду з позовом до ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, 3-я особа: районна державна адміністрація (РДА) про виселення з квартири АДРЕСА_1 без надання їм іншого житлового приміщення.

Позивачі посилалися на те, що ОСОБА_1 з 1995 р. працює озеленювачем в комунальному підприємстві, проживає в гуртожитку і з 1999 р. перебуває на квартирному обліку в РДА. В грудні РДА прийнято рішення про надання їй зі складом сім'ї 2 особи (вона, син – ОСОБА_2) жилого приміщення та видачу ордеру, видано ОСОБА_1 та ОСОБА_2 ордер для вселення в жиле приміщення однокімнатної квартири АДРЕСА_1, на підставі цього ордеру вони були зареєстровані за цією адресою, і почали звертатись до ЖЕО з приводу ключів від квартири, однак ключів не було, і коли в лютому позивачі з працівниками ЖЕО зламали замки на входних дверях зазначеної квартири, то виявилось, що в квартирі мешкає ОСОБА_3 з трьома синами. Відповідачі не заперечували, що вони мешкають в квартирі без належних підстав, однак відмовляються її звільняти, оскільки є ВПО і не мають іншого житла.

Ситуація 1 – ЗАПИТАННЯ

1. Чи застосовна стаття 8 Конвенції?
2. Чи є квартира житлом позивачки та її сина у розумінні статті 8 Конвенції?
3. Чи застосовна стаття 1 Першого протоколу до Конвенції?
4. Чи є квартира «майном» позивачки в розумінні статті 1 Першого протоколу?

Ситуація 2

Позивачка ОСОБА_1 звернулась до районного суду з позовом до держави Україна в особі Кабінету Міністрів України про відшкодування майнової шкоди.

В період проведення АТО був пошкоджений (знищений) належний позивачці на праві власності об'єкт нерухомості, який є приміщенням перукарні (варіанти – ательє, нотаріальної контори, офісу адвоката, ...)

Ситуація 2 – ЗАПИТАННЯ

1. Чи застосовна стаття 8 Конвенції?
2. Чи є приміщення житлом позивачки у розумінні статті 8 Конвенції?
3. Чи застосовна стаття 1 Першого протоколу до Конвенції?
4. Чи є приміщення «майном» позивачки в розумінні статті 1 Першого протоколу?

Ситуація 2 – ВАРІАНТИ

1. **Стаття 8** Конвенції може бути застосовна, якщо позивачка має достатньо тісні зв'язки з приміщенням як з житлом, навіть якщо приміщення не має статусу «жилого» відповідно до національного законодавства.
3. **Стаття 1** Першого протоколу до Конвенції застосовна, навіть якщо право власності та приміщення належним чином не зареєстроване.

Статті 8 Конвенції: ключові моменти

- > Автономне тлумачення «житла» – «достатньо тривалий зв'язок» (*порівняти Німіц проти Німеччини (офіс) і Демопулос та інші проти Туреччини (ослаблені зв'язки, домівка «з минулого»*)
- > Не обов'язково єдине житло (*Дімейдс проти Туреччини (№16219/90), Саган проти України*)
- > Зв'язок з іншими сферами особистої автономії (*приватне життя, повернення до могил родичів і т.д.*)
- > Розрізняти випадки виселення з житла і надання житла

Застосування практики ЄСПЛ в контексті переміщення

- > «Кіпрські справи» (*Лоїзиду проти Туреччини (№ 15318/89), Кіпр проти Туреччини (№ 25781/94), Ксенідес-Арестіс проти Туреччини (№ 46347/99) – пілотне «після Лоїзиду» та ін.*)
- > «Турецькі справи» (*Доган та інші проти Туреччини (№8803/02 та ін., Аквідар та інші проти Туреччини (№ 21893/93)*)

- > «Грузинські справи» (*Сагінадзе проти Грузії* (№ 18678/05))
- > «Карабахські справи» (*Чірагов та Саргсян*)

Кіпр проти Туреччини (№ 25781/94)

ст. 8

- > **172.** Суд зазначає, що офіційна політика влади «ТРПК» на відмову у праві переміщених осіб на повернення у свої будинки підкріплюється дуже жорсткими обмеженнями, що практикуються цією владою стосовно відвідування північних районів греками-кіпріотами, які проживають на півдні. Відповідно, переміщені особи не тільки не можуть звернутися до цієї влади з питанням про те, щоб знову зайняти своє житло, яке вони раніше залишили, але їм фізично не дають його відвідати.
- > **173.** Суд також зазначає, що ситуація у північній частині Кіпру, проти якої виступає держава-заявниця, склалася з часів подій 1974 р. Як виявляється, ця ситуація ніколи не була відображена на «законодавчому рівні» і насаджується у порядку проведення політичної лінії на просування двозональної схеми [...]
- > **174.** У зв'язку із цим Суд хотів би висловити такі міркування: по-перше, повна відмова переміщеним особам у праві на недоторканність їхнього житла не має законних підстав за змістом пункту 2 статті 8 Конвенції (див. вище пункт 173); по-друге, згадані міжгромадські переговори не можуть бути використані для узаконення порушення Конвенції; по-третє, це порушення практикувалося як частина політики з 1974 р. і повинно розглядатися як таке, що досі триває.
- > **175.** У світлі цих міркувань Суд робить висновок про те, що постійне порушення статті 8 Конвенції, що виражається у відмові дозволити повернутися кому-небудь з переміщених греків-кіпріотів у свої будинки у північній частині Кіпру.

ст. 1 Першого протоколу

- > **185.** Суд також схиляється до того, щоб зазначити, що суть скарг держави-заявниці полягає не в тому, що була формальна і незаконна експропріація власності переміщених осіб, а в тому, що ці особи, у зв'язку з тим, що їм і зараз відмовляють у доступі до своєї власності, втратили будь-який контроль над своєю землею, так само як і можливість без-

перешкодного користування цією землею. Як вже раніше зазначав Суд (див. вище пункти 172–173), фізичне «вигнання» греків-кіпріотів з території північного Кіпру є частиною політики або практики, усталеною в «ТРПК». За таких умов вимога про вичерпання національних засобів правового захисту, відповідно, не застосовується.

- > **187.** Суд переконаний у тому, що і його аргументація, і його висновки у Постанові у справі «Loizidou проти Туреччини» (міркування по суті) однаковою мірою можуть застосовуватися у ситуації з переміщеними греками-кіпріотами, які, як і пані Loizidou, не можуть отримати доступ до своєї власності у північній частині Кіпру через запроваджені владою «ТРПК» обмеження на їхній фізичний доступ до цієї власності. Постійна і повна відмова в доступі до своєї власності є очевидним порушенням права переміщених греків кіпріотів на мирне володіння майном відповідно до першого речення статті 1 Протоколу № 1. Суд також зазначає, торкаючись питання про можливу експропріацію, що жодної компенсації не було виплачено переміщеним особам у зв'язку із порушенням, від якого вони постраждали і продовжують страждати, якщо говорити про їхні майнові права.
- > **189.** Ураховуючи вищезазначене, Суд робить висновок про те, що постійне порушення статті 1 Протоколу № 1, про що свідчить той факт, що власникам майна з-поміж греків-кіпріотів у північній частині Кіпру, як і раніше відмовляють у доступі до власності, постійному контролю, використанні та просто користуванні власністю, так само як і в компенсації за порушення їхніх майнових прав.

Сагінадзе проти Грузії (№ 18678/05)

- > Застосовано Керівні принципи ООН (принципи 18, 21 та 28) – п. 70 рішення
- > Заявник скаржився на втрату котеджу, що був його домом (п. 93), ЄСПЛ визнав прийнятними (п. 98)
- > Концепція «майна» (п.103-108), чи було втручання (п.109) – чи було втручання виправдане (п.110-118) – порушення П1-1
- > Стаття 8 – п.119-123 – «Суд не сумнівається, що забрання котеджу, який був житлом першого заявника протягом більше десяти років, окрім порушення статті 1 Першого протоколу, також становило незаконне втручання у його право на повагу до свого житла» (п. 122)

Ситуація 3

Позивачі – суддя та його дружина, які у липні 2014 були вимушені виїхати з Луганської області та зареєстровані як ВПО, звернулися до суду із позовом до Державного підприємства «Санаторно-курортний лікувальний центр» (далі – ДП), треті особи: ДСА та інші, про визнання права на проживання, визнання дій незаконними та зобов'язання вчинити певні дії, стягнення майнової та моральної шкоди.

У серпні 2014 ДП за пропозицією ДСА надав сім'ї судді для проживання безплатно окремих одноповерховий житловий будинок, між позивачами та ДП було укладено договір про відшкодування витрат за комунальні послуги, а додатковою угодою строк дії договору продовжено до 31.12.2016, і після закінчення договору вони продовжують проживати та сплачувати кошти за комунальні послуги відповідачу.

У 2015 Указом Президента України суддю було переведено на посаду судді з Луганської області в інше місто, у якому позивачам надано у строкове користування для проживання житлове приміщення (кілька кімнат), де вони зареєстровані.

У липні 2017 ДП видало наказ про виселення позивачів. Позивач зазначив, що «як підставу для виселення відповідач у своєму наказі визначає надумане майже побутове словосполучення «вихід з ладу» системи подачі електроенергії». Позивач наполягав, що він з дружиною, як ВПО мають право на проживання у житловому будинку, їхнє право на житло нехтується відповідачем.

Ситуація 3 – ЗАПИТАННЯ

1. Чи застосовна стаття 8 Конвенції?
2. Чи є будинок в ДП «Санаторно-курортний лікувальний центр» житлом позивачів у розумінні статті 8 Конвенції?
3. Якщо ст. 8 Конвенції застосовна, і будинок є «житлом», то чи було втручання? У чому воно полягало?
4. Чи було втручання виправданим у світлі п. 2 ст. Конвенції?
5. Чи було порушено ст. 8 Конвенції?

Постанова від 18.03.2020 у справі № 460/2545/17

посилання заявників на порушення судом першої інстанції вимог статті 47 Конституції України, статті 109 ЖК України та Конвенції про захист прав і основоположних свобод 1950 року були предметом перегляду суду апеляційної інстанції, який їх обґрунтовано спростував та вірно виходив із того, що житлові права позивачів не порушені, а відтак і не підлягають захисту на підставі статті 47 Конституції України, статті 109 ЖК України, пункту 1 статті 8 Конвенції, оскільки хоч і існують триваючі зв'язки позивачів з конкретним місцем проживання в санаторії, однак позову про виселення позивачів відповідач до суду не пред'являв, строк дії договору та додатків до нього, які давали позивачам право на користування будівлею санаторію, як тимчасовим житлом, закінчився. Гуртожиток, у якому зареєстровані позивачі і у якому, відповідно, мають право проживати, однак не використовують таке право, є житлом, а спальне приміщення санаторію, про користування яким заявлено позов, до такого не віднесено.

Ситуація 3 – ОБГОВОРЕННЯ

1. У чому спільне і відмінне між справою № 460/2545/17 та справою Сагі-надзе проти Грузії?
2. Чи має значення статус будинку для застосовності статті 8 Конвенції (як житло)?
3. Чи має значення статус будинку та умови його надання для оцінки виправданості втручання?
4. Що можна було б акцентувати у мотивувальній частині рішення суду?

Ситуація 1 – ПОВЕРНЕННЯ

Позивачі ОСОБА_1, ОСОБА_2 звернулись до районного суду з позовом до ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, 3-я особа: районна державна адміністрація (РДА) про виселення з квартири АДРЕСА_1 без надання їм іншого житлового приміщення.

Позивачі посилалися на те, що ОСОБА_1 з 1995 р. працює озеленювачем в комунальному підприємстві, проживає в гуртожитку і з 1999 р. перебуває на квартирному обліку в РДА. В грудні РДА прийнято рішення про надання їй зі складом сім'ї 2 особи (вона, син – ОСОБА_2) жилого приміщення та

видачу ордеру, видано ОСОБА_1 та ОСОБА_2 ордер для вселення в жиле приміщення однокімнатної квартири АДРЕСА_1, на підставі цього ордеру вони були зареєстровані за цією адресою, і почали звертатись до ЖЕО з приводу ключів від квартири, однак ключів не було, і коли в лютому позивачі з працівниками ЖЕО зламали замки на входних дверях зазначеної квартири, то виявилось, що в квартирі мешкає ОСОБА_3 з трьома синами. Відповідачі не заперечували, що вони мешкають в квартирі без належних підстав, однак відмовляються її звільняти, оскільки є ВПО і не мають іншого житла.

Ситуація 1 – ЗАПИТАННЯ (прод.)

5. Яке рішення ви прийняли – про задоволення позову і виселення чи про відмову у позові?
6. У випадку задоволення позову, чи було втручання у права, гарантовані статтею 8 та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції? Якщо було, то у чому воно полягало?
7. У випадку відмови у позові, чи було втручання у права, гарантовані статтею 8 та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції? Якщо було, то у чому воно полягало?
8. Чи було порушення Конвенції, на ваш погляд? Якщо було, то яких прав, гарантованих Конвенцією?

Справи про виселення з житла, самовільно зайнятого внутрішньо переміщеними особами

Національна судова практика

> справи № 759/11501/15-ц та № 759/7803/18.

Практика ЄСПЛ

> Рішення Gulmammadova v. Azerbaijan (заява № 38798/07)

«Карабахські справи»: спільне та відмінне

«Чірагов та інші проти Вірменії»

[ВП] (Chiragov and Others
v. Armenia [GC])

від 16 червня 2015

(заява № 13216/05)

«Саргсян проти Азербайджану»

[ВП] (Sargsyan v. Azerbaijan [GC])

від 16 червня 2015

(заява № 40167/06)

Саргсян проти Азербайджану

- > Розгляд скарги за ст. 1 Першого протоколу (п. 152 – 242).
- > Застосовні принципи ЄСПЛ (поч. з п. 176) та гнучкий підхід до доказів на підтвердження майна і житла у ситуаціях, пов'язаних із збройним конфліктом (п. 184) – їх застосовність у справі заявника
- > Чи має місце триваюче порушення – застосовна норма (п. 218) – характер стверджуваного порушення – втручання? – відмінність від «кіпрських справ» – перша справа щодо відповідальності за відмову переміщеній особі в доступі до майна на території, що залишається під контролем держави (п.224) – чи виконав уряд позитивні зобов'язання (п. 226) – баланс інтересів – чи є непропорційний тягар – 2 питання (п. 228) – міркування Суду
- > Розгляд скарги за ст. 8 Конвенції – 2 аспекти: відсутність доступу до житла і до могил родичів (п.252) – застосовність (п. 257-258) – порушення (п.259-261)

Потенційні справи – щодо квартирного обліку:

- > Справи про поновлення на квартирному обліку військовослужбовців / військових пенсіонерів
- > Оскарження рішень щодо відмови у зарахуванні на квартирний облік
 - *щодо в/с, які оскаржують рішення житлових комісій – **відступ** – юрисдикція адміністративних судів – **Постанова ВП ВС від 8.06.2022 у справі № 362/643/21***
 - *щодо ВПО – **Постанова КЦС від 04.05.2022 у справі № 755/4990/20 (Київ)**, **УБД – Постанова КЦС від 23.02.2022 у справі № 127/1489/21 (Вінниця)**,*

ВПО-УБД – Постанова КЦС від 02.06.2022 у справі № 607/27628/19 (Тернопіль)

- > Щодо зняття з квартирної обліку – беручи до уваги рішення КСУ № 5-р(II)/2022 від 22.06.2022 у справі за конституційною скаргою Абрамовича Олексія Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 2 частини другої статті 40 Житлового кодексу України (щодо дискримінації у реалізації права на житло) + окремі думки суддів Г.Юровської та О.Первомайського

Надання жилих приміщень з державного і громадського фонду (за Житловим Кодексом)

Потребують поліпшення житлових умов
(ст. 34 – підстави)

Облік (ст. 36-37), порядок (ст. 38) – Кабмін, взяття – виконком за реком. ЖК або ріш. адміністрації і профкому (ст. 39), зняття (ст.40)

Надання (ст.51) – виконком за участі ЖК

Потенційні справи

щодо положень Постанови КМУ від 18.04.2018 № 280

за позовами осіб, які є ВПО та УБД, до Мінсоцполітики, Департаменту соцзахисту ОДА про визнання неправомірними бездіяльності, яка полягають в неотриманні від Державної казначейської служби України субвенції на виконання бюджетної програми на відповідний рік та неперерахуванні грошових коштів, що передбачено Постановою КМУ від 18.04.2018 № 280 "Питання забезпечення житлом внутрішньо переміщених осіб, які захищали незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України" – постанова Верховного Суду від 11.12.2020 у справі № 200/5680/19, 02.03.2021 у справі № 200/7774/19-а.

Рекомендовані рішення ЄСПЛ:

> Іван Панченко проти України

(заява № 10911/05) – рішенням суду було зобов'язано МО забезпечити заявника житлом в 3 міс. строк після набрання рішенням законної сили (п. 14) – ЄСПЛ визнав, що «заявник мав «легітимні сподівання» отримати в свою приватну власність житло, що розглядається» (п.51).

> Садов'як проти України

(заява № 17365/14) – «Суд звертає увагу на аргумент Уряду (див. п. 25), що будь-яке право на тимчасове проживання у відповідному житловому приміщенні було тісно пов'язане зі статусом військовослужбовця другого заявника, та що це право було втрачено у зв'язку з його звільненням з військової служби. Суд у принципі готовий визнати, що цей аргумент міг бути важливим для вирішення питання щодо пропорційності. Проте його не було включено до обґрунтування національного суду, який ухвалив рішення про виселення (див. п. 10). Отже, аргументи Уряду з цього приводу мають бути відхилені» (п. 33).

> Саган проти України

(заява № 60010/08) – поняття житла (п.52-54), проникнення до квартири комісією, створеною за рішенням адміністрації і профкому – як втручання (п. 59-61), законність втручання (п. 63-65).

> Левчук проти України

(заява № 17496/19) – «реакція цивільних судів на позов заявниці про виселення її колишнього чоловіка не відповідала позитивному обов'язку держави забезпечити заявниці ефективний захист від домашнього насильства» (п. 90).

> Бурля та інші проти України

(заява № 3289/10) – порушено статтю 8 Конвенції у поєднанні зі статтею 14 Конвенції з огляду на роль, яку відіграли державні органи, перед початком та під час нападу на будинки заявників, а також непроведенням ними ефективного розслідування нападу.

> **Пастрама проти України**

(заява № 54476/14) – події 30 травня 2012 року заявниця проживала у зведеному без дозволу наметовому таборі, заселеному ромами та розташованому у м. Києві поблизу залізничних колій, що належали до території обслуговування Південно-Західної залізниці – руйнування табору у присутності заявниці не могло вплинути на неї та на умови її життя (п. 76)

> **Брайловська проти України**

(заява № 14031/09) – порушено П1-1 Конвенції – виселення за рішенням суду з квартири, що належала на праві власності, у будинку, який визнано гостроаварійним (у центрі Ялти).

> **Чорненко проти України**

(заява № 59660/09) – «З огляду на очевидно суперечливі рішення національних судів і, крім того, враховуючи ненадання ВСУ пояснення, чому він відмовився розглядати аргументи, висунуті заявниками та прокуратурою в їхніх касаційних скаргах, виселення не могло бути сумісним із принципом верховенства права та вважатися позбавленим свавілля» (п. 63) – кімната в гуртожитку (Черкаси).

> **Панова та інші проти України**

(заява № 29519/10) – «провадження про виселення заявниць розпочалося лише в 2006 році, приблизно через 14 років після того, як приватне підприємство «Е.» придбало колишню базу відпочинку, що перебувала у державній власності, де розміщувалися квартири» (п.57) – надважливе значення факту неналежності будинку до житлового фонду (п. 59)

Постанова КЦС від 3.08.2022

у справі № 202/4805/20

(справа про визнання недостовірною інформації в кредитній історії)

У серпні 2020 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до банку та ТзОВ про визнання інформації недостовірною та зобов'язання вчинити певні дії.

Позовні вимоги мотивовані тим, що в кредитній історії, яка сформована ТОВ «УБКІ», розміщена інформація про грошові зобов'язання позивачки

за кредитним договором перед банком, при цьому позивачка жодних зобов'язань за вказаними вище кредитними договорами вона не має, вказані договори не підписувала.

Таким чином, у кредитну історію позивачки було внесено інформацію про іншу особу з податковим номером позивачки, у зв'язку із чим в її кредитній історії наявна інформація, яка порушує її права та ділову репутацію. (...) Розмір заявленої моральної шкоди обґрунтовано тим, що сім'я позивачки є внутрішньо переміщеними особами, у зв'язку із чим були вимушені придбати собі житло, яке потребувало капітального ремонту, через що позивачка мала намір взяти кошти у кредит, однак через оскаржувану інформацію банки відмовляли їй у наданні кредиту.

За вказаних обставин позивачка пережила стрес, що негативно вплинуло на її здоров'я та її доньки - немовляти.

Питання для самоконтролю

- 1. У рішенні у справі «Сагінадзе та інші проти Грузії» Європейський суд з прав людини визнав, що неможливо виселити ВПО проти його або її волі із займаного житла, не пропонуючи натомість подібних місць проживання або відповідної грошової компенсації.**
 - А) Так
 - Б) Ні

- 2. На які статті Європейської конвенції може посилатися особа у ситуації, коли їй було видано ордер для вселення в житлове приміщення, але там без належних підстав мешкає родина ВПО, яка відмовляється звільнити квартиру?**
 - А) Статтю 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя)
 - Б) Статтю 1 Протоколу 1 (захист права власності)
 - В) Статтю 14 (заборона дискримінації)

- 3. Оберіть варіант, у якому наведено події, що трапилися у селі Гулістан, в якому проживав заявник Саргсян:**
 - А) Село було окуповане збройними силами іноземної держави
 - Б) відповідно до Указу Президента «Про заходи щодо відновлення конституційної законності і правопорядку на території автономної області» у село увійшли сили швидкого реагування збройних сил
 - В) у зв'язку з підписання мирних домовленостей був введений миротворчий контингент ООН
 - Г) під приводом «перевірки паспортного режиму» та роззброєння місцевих бойовиків було проведено військову операцію силами внутрішніх військ та загонів міліції особливого призначення («ОМОН»)

4. Яке питання розглядалося у Постанові ВС КЦС від 3.08.2022 у справі № 202/4805/20:

- А) визнання недостовірною інформації в кредитній історії ВПО
 - Б) визнання протиправним припинення виплати пенсії випадку не оформлення довідки про взяття на облік ВПО
 - В) про виселення ВПО з приміщення санаторно-курортного комплексу після 5 років проживання
-

Практичне завдання 1

Позивачі ОСОБА_1, ОСОБА_2 звернулись до районного суду з позовом до ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, ОСОБА_6, 3-я особа: районна державна адміністрація (РДА) про виселення з квартири АДРЕСА_1 без надання їм іншого житлового приміщення.

Позивачі посилалися на те, що ОСОБА_1 з 1995 р. працює озеленювачем в комунальному підприємстві, проживає в гуртожитку і з 1999 р. перебуває на квартирному обліку в РДА. В грудні РДА прийнято рішення про надання їй зі складом сім'ї 2 особи (вона, син – ОСОБА_2) жилого приміщення та видачу ордеру, видано ОСОБА_1 та ОСОБА_2 ордер для вселення в жиле приміщення однокімнатної квартири АДРЕСА_1, на підставі цього ордеру вони були зареєстровані за цією адресою, і почали звертатись до ЖЕО з приводу ключів від квартири, однак ключів не було, і коли в лютому позивачі з працівниками ЖЕО зламали замки на входних дверях зазначеної квартири, то виявилось, що в квартирі мешкає ОСОБА_3 з трьома синами. Відповідачі не заперечували, що вони

мешкають в квартирі без належних підстав, однак відмовляються її звільнити, оскільки є ВПО і не мають іншого житла.

Питання

1. Чи застосовна стаття 8 Конвенції?
2. Чи є квартира житлом позивачки та її сина у розумінні статті 8 Конвенції?
3. Чи застосовна стаття 1 Першого протоколу до Конвенції?
4. Чи є квартира «майном» позивачки в розумінні статті 1 Першого протоколу?
5. Яке рішення ви прийняли – про задоволення позову і виселення чи про відмову у позові?
6. У випадку задоволення позову, чи було втручання у права, гарантовані статтею 8 та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції? Якщо було, то у чому воно полягало?
7. У випадку відмови у позові, чи було втручання у права, гаран-

**товані статтею 8 та статтею 1 Першого протоколу до Конвенції?
Якщо було, то у чому воно полягало?**

- 8. Чи було порушення Конвенції, на ваш погляд? Якщо було, то яких прав, гарантованих Конвенцією?**
-

Практичне завдання 2

Позивачка ОСОБА_1 звернулась до районного суду з позовом до держави Україна в особі Кабінету Міністрів України про відшкодування майнової шкоди.

В період проведення АТО був пошкоджений (знищений) належний позивачці на праві власності об'єкт нерухомості, який є приміщенням перукарні (варіанти – ательє, нотаріальної контори, офісу адвоката, ...)

Питання

- 1. Чи застосовна стаття 8 Конвенції?**
 - 2. Чи є приміщення житлом позивачки у розумінні статті 8 Конвенції?**
 - 3. Чи застосовна стаття 1 Першого протоколу до Конвенції?**
 - 4. Чи є приміщення «майном» позивачки в розумінні статті 1 Першого протоколу?**
-

Практичне завдання 3

Позивачі – суддя та його дружина, які у липні 2014 були вимушені виїхати з Луганської області та зареєстровані як ВПО, звернулися до суду із позовом до Державного підприємства «Санаторно-курортний лікувальний центр» (далі – ДП), треті особи: ДСА та інші, про визнання права на проживання, визнання дій незаконними та зобов'язання вчинити певні дії, стягнення майнової та моральної шкоди.

У серпні 2014 ДП за пропозицією ДСА надав сім'ї судді для проживання безплатно окремих одноповерховий житловий будинок, між позивачами та ДП було укладено договір про відшкодування витрат за комунальні послуги, а додатковою угодою строк дії договору продовжено до 31.12.2016, і після закінчення договору вони продовжують проживати та сплачувати кошти за комунальні послуги відповідачу.

У 2015 Указом Президента України суддю було переведено на посаду судді з Луганської області в інше місто, у якому позивачам надано у строкове користування для проживання житлове приміщення (кілька кімнат), де вони зареєстровані.

У липні 2017 ДП видало наказ про виселення позивачів. Позивач зазначив, що «як підставу для виселення відповідач у своєму наказі визначає надумане майже побутове словосполучення «вихід з ладу» системи подачі електроенергії». Позивач наполягав, що він з дружиною, як ВПО мають право на проживання у житловому будинку, їхнє право на житло нехтується відповідачем.

Питання

- 1. Чи застосовна стаття 8 Конвенції?**
- 2. Чи є будинок в ДП «Санаторно-курортний лікувальний центр» житлом позивачів у розумінні статті 8 Конвенції?**
- 3. Якщо ст. 8 Конвенції застосовна, і будинок є «житлом», то чи було втручання? У чому воно полягало?**
- 4. Чи було втручання виправданим у світлі п. 2 ст. Конвенції?**
- 5. Чи було порушено ст. 8 Конвенції?**

МОДУЛЬ 6

Компенсація за майнову шкоду, завдану внаслідок збройної агресії проти України

6.1. Міжнародні підходи та європейські стандарти щодо компенсації зруйнованого або втраченого майна і житла під час збройних конфліктів

Міжнародні підходи щодо компенсації за зруйноване або втрачене майно і житло під час збройних конфліктів

- > Керівні принципи ООН з питань внутрішнього переміщення всередині країни (документ ООН E/CN.4/1998/53/Add/2 F) ратифіковано Україною 17.04.1998.
- > Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та Протоколи до неї
- > Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року
- > Рекомендації ООН: Принципи з питань реституції житла і майна біженців та переміщених осіб від 28 червня 2005 року (Принципи Пін'єйру)
- > Резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 1708 (2010) Вирішення майнових питань біженців і внутрішньо переміщених осіб
- > Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб Rec (2006) 6

Ключові положення Принципів Пін'єйру

- > Всі біженці і переміщені особи мають право на повернення їм будь-якого житла, землі і / або майна, якого вони були довільно або незаконно позбавлені, або на отримання компенсації за будь-яке житло, землю і / або майно, які фактично не можуть бути повернуті, згідно з встановлення незалежного, неупередженого трибуналу (**стаття 2 Розділу II Принципів**);

- > Держави повинні наочно приділяти першочергову увагу праву реституції як кращого засобу правового захисту в разі переміщення і як одного з ключових елементів відновлення справедливості (**стаття 2 Розділу II Принципів**);
- > Держави забезпечують, щоб усі процедури, інституційні структури, механізми і правові основи, що мають відношення до реституції житла, землі і майна, були повністю сумісні з міжнародним правом прав людини, біженським і гуманітарним правом і пов'язаними з ними стандартами і щоб в їх контексті визнавалося право на добровільне повернення в умовах безпеки і поваги гідності (**стаття 11 Розділу V Принципів**);
- > Держави створюють і підтримують справедливі, своєчасні, незалежні, прозорі і недискримінаційні процедури, інституційні структури і механізми для розгляду і задоволення претензій, пов'язаних з реституцією житла, землі і майна, і для виконання відповідних винесених рішень. Держави вживають належних адміністративних, законодавчих та судових заходів для підтримки і полегшення процесу реституції житла, землі і майна. Держави забезпечують всі відповідні установи достатніми фінансовими, кадровими та іншими ресурсами для успішного виконання ними своєї роботи на справедливій та своєчасній основі (**стаття 12 Розділу V Принципів**);
- > Кожній людині, яка була довільно або незаконно позбавлена житла, землі і / або майна, забезпечується можливість для звернення з претензією про реституцію і / або компенсацію в незалежний і неупереджений орган для прийняття рішення щодо його претензії і для отримання повідомлення про таке рішення. Держави не встановлюють ніяких попередніх умов для подачі претензії про реституції (**стаття 13 Розділу V Принципів**);
- > Держави забезпечують, щоб усі заходи в рамках процесу подачі та розгляду претензій про реституцію, включаючи процедури оскарження, були справедливими, своєчасними, доступними, безкоштовними і враховували вікові та гендерні аспекти (**стаття 13 Розділу V Принципів**);
- > Всі біженці і переміщені особи мають право на повну і ефективну компенсацію в якості невід'ємної частини процесу реституції. Компенсація може надаватися в грошовій або натуральній формі. З метою дотримання принципу відновлення справедливості держави забезпечують, щоб

засіб правового захисту у вигляді компенсації використовувалося лише в тих випадках, коли засіб правового захисту у вигляді реституції фактично не є можливим, коли постраждала сторона свідомо і добровільно погоджується на компенсацію замість реституції, або коли умови обумовленого мирного врегулювання передбачають поєднання реституції з компенсацією (**стаття 21 Розділу V Принципів**);

- > Держави, як правило, забезпечують, щоб реституція вважалася фактично неможливою тільки у виняткових обставинах, а саме, коли, згідно з постановою незалежного, неупередженого трибуналу, житло, земля і / або майно є зруйнованими або більше не існують. Навіть при таких обставинах володар права на житло, землю і / або майно потенційно повинен мати можливість проведення ремонту або реконструкції. У деяких випадках найбільш підходящим засобом правовим захистом і формою відновлення справедливості може бути поєднання компенсації з реституцією (**стаття 21 Розділу V Принципів**).

Рекомендації Ради Європи

(ключові доповнення)

- > гарантувати вчасне й ефективне відшкодування втраченого доступу та прав на житло, землю й майно, залишені біженцями або ВПО, не очікуючи на результати переговорів щодо вирішення збройних конфліктів або статусу певної території;
- > якщо реституція неможлива, має надаватися належна компенсація, яка відбувається через підтвердження попередніх юридичних прав на майно та надання коштів і речей, які мають відповідне співвідношення до їхньої ринкової вартості або через інші форми справедливого відшкодування;
- > забезпечити швидкі, доступні й ефективні процедури для задоволення претензій щодо відшкодування. Якщо переміщення та виселення відбуваються систематично, потрібно створити спеціальні органи, що оцінюватимуть претензії та ухвалюватимуть рішення. Такі органи повинні застосовувати прискорені процедури, що включають спрощені стандарти доведення та процедури.

Справи, які стосуються питань відшкодування і компенсації, розглянуті ЄСПЛ

- > Саргсян проти Азербайджану, рішення від 16 червня 2015 року
- > Дімейдс проти Туреччини, рішення від 31 липня 2003 року
(житло та приватне життя)
- > Доган та інші проти Туреччини, рішення від 29 червня 2004 року
- > Гюльмамєдова проти Азербайджану, рішення від 22 квітня 2010 року
(доступ до адекватного житла)
- > Ксенідес-Арестіс проти Туреччини, рішення від 22 грудня 2005 року
(Механізм відшкодування власності)

Справа «Антон Васильович Лісний та дві інших заявки проти України і Росії»

6.2. Національна судова практика щодо компенсації за зруйноване майно та житло

Законодавство:

1. Кодекс цивільного захисту України
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні».
3. Закон України «Про місцеві державні адміністрації».
4. Закон України «Про військово-цивільні адміністрації»
5. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 року №767) «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації»
7. Накази Міністерства розвитку громад та територій України від 20 травня 2021 року №119 «Про показники опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України», від 16 листопада 2020 року № 311 «Про показники опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України», від 26 червня 2020 року № 151 «Про показники опосередкованої вартості спорудження житла за регіонами України»

Позиція Великої Палати Верховного Суду у справі № 265/6582/16-ц

(щодо нежитлового приміщення)

- > Кабінет Міністрів є належним відповідачем у справі: враховуючи особливості процесуального представництва Держави України як сторони справи та характер спірних правовідносин, Кабінет Міністрів є пред-

ставником Держави України як відповідача, оскільки Кабмін має повноваження не тільки з організації боротьби з тероризмом в Україні, але й із забезпечення її необхідними силами, засобами та ресурсами;

- > Неможливість компенсації згідно статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», оскільки передбачене цією нормою право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, з огляду на відсутність відповідного закону не породжує легітимного очікування на отримання від Держави України такого відшкодування за пошкоджений у період проведення антитерористичної операції об'єкт нежитлової нерухомості незалежно від того, на якій території – підконтрольній чи непідконтрольній Україні – мав місце вказаний акт;
- > Неможливість застосування норми статті 86 Кодексу Цивільного захисту стосовно відшкодування шкоди за нежитлове приміщення - комерційну власність, оскільки зазначеними нормами передбачено гарантії та механізми саме щодо житлових об'єктів.

Позиція Верховного Суду у справах щодо компенсації житлового приміщення

- > передбачене у [статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»](#) право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, не породжує легітимного очікування на отримання від держави України такого відшкодування за пошкоджену у період проведення антитерористичної операції квартиру\будинку.
- > З аналогічних підстав не породжує у позивача такого очікування і [стаття 85 Кодексу цивільного захисту України](#), відповідно до якої відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному законом.
- > Отже, право на отримання за рахунок держави компенсації за шкоду, заподіяну у період проведення антитерористичної операції внаслідок пошкодження під час терористичного акта належної позивачу на праві власності квартири\будинку, не має у законодавстві України такої юридичної основи, що дає змогу визначити конкретний майновий інтерес позивача.

- > Разом з тим Судом констатовано, що позивач має право на компенсацію від держави за невиконання державою свого позитивного матеріального та процесуального обов'язку за статтю 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відсутність у законодавстві України відповідних положень щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту житлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

Національна судова практика щодо компенсації за зруйноване майно та житло

Судова практика (додаткові питання):

У справах, які розглядались після ухвалення рішення Великою Палатою, були прийняті рішення про компенсацію від держави за невиконання державою свого позитивного матеріального та процесуального обов'язку за статтю 1 Першого протоколу до Конвенції. Зокрема, розмір такої компенсації коливається від 25 до 100 тисяч гривень.

Вказані суми є компенсацією за невиконання державою конвенційних зобов'язань, тобто за «відсутність спеціального порядку, законодавства», що відповідно не позбавляє позивача можливості у подальшому – у разі розроблення такого законодавства, звертатись щодо компенсації вартості втраченого житла.

У справі № 237/557/18 винесена Окрема ухвала, якою рекомендовано Кабінету Міністрів України розробити спеціальний порядок відшкодування за пошкоджене внаслідок терористичного акта майно, процедуру виплати такого відшкодування за пошкоджене в результаті терористичного акта майна, чіткі умови, необхідні для заявлення вимоги до держави про надання такого відшкодування.

Позиція Верховного Суду у справах щодо компенсації зруйнованого житлового приміщення (альтернативні обставини справи)

Справа № 640/5682/18, яка стосувалась компенсації за шкоду, завдану руйнуванням житла внаслідок вибухів на складах військового озброєння у м. Балаклії Харківської області у березні 2017 року.

Висновки у справі:

- > шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки (яким власне і розглядається військове озброєння), відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі володіє ним.
- > Судом було відхилено аргументи відповідача щодо обставин непереборної сили, за яких виникла пожежа та подальша детонація боєприпасів, як такі, які не було підтверджено, так само як і посилання на можливу причину події – диверсію, - з огляду на відсутність вироку суду, в якому встановлено обставини щодо виникнення пожежі саме через диверсію.

Таким чином Судом прийнято рішення на користь позивача щодо компенсації заподіяної шкоди.

Позиції Великої Палати ВС у справах щодо компенсації моральної шкоди (рішення після 24.02.2022)

Рішення у справі № 308/9708/19

від 12 квітня 2022 року

- > розглядається питання екстериторіальної юрисдикції та судового імунітету

Рішення у справі № 635/6172/17

від 12 травня 2022 року

- > про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю фізичної особи

Адміністративна процедура:

напрацювання, неврегульовані питання та перспективи масштабування наявної практики до умов зміненого контексту

Постанова Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 року №767) «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації»

Позитивні напрацювання за два роки існування нової редакції постанови:

- > для цілей компенсації коштів у Державному бюджеті було передбачено понад 100 млн. грн
- > близько 540 постраждалих осіб отримали компенсацію
- > 98% осіб, які звернулись за компенсацією, отримали її

Компенсацію надано здебільшого в максимальному розмірі виплат (300 тис. гривень).

Спірні питання:

- > неможливість отримання компенсації для осіб, які не мають належно оформленого права власності на зруйноване житло (наприклад житло не було приватизовано), правовстановлюючі документи було втрачено тощо;
- > неможливість проведення обстеження будинків, які розташовані на території, до яких органам місцевого самоврядування та військово-цивільним адміністраціям доступ обмежено з міркувань безпеки;
- > невідповідність кваліфікації членів комісії та неналежність висновків
- > відсутність диверсифікованого підходу щодо стану, якості, ринкової вартості знищеного житла тощо.

Питання для самоконтролю

1. У якому з перерахованих документів було закріплено положення про те, що «Всі біженці і переміщені особи мають право на повернення їм будь-якого житла, землі і / або майна, якого вони були довільно або незаконно позбавлені, або на отримання компенсації за будь-яке житло, землю і / або майно, які фактично не можуть бути повернуті, згідно з встановлення незалежного, неупередженого трибуналу»:
- А) Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод
 - Б) Європейська соціальна хартія переглянута
 - В) Конвенція про статус біженців та внутрішньо переміщених осіб
 - Г) Принципи Адамса
 - Д) Принципи Пін'єйру
 - Е) Принципи Тафта-Хартлі

2. Яких висновків дійшла Велика Палата Верховного Суду у постанові у справі N 265/6582/16-ц від 4 вересня 2019 року щодо відмови у відшкодуванні шкоди за зруйноване нежитлове комерційне (торгівельне) приміщення внаслідок обстрілу у м. Маріуполь у 2015 р. через невизначеність законами органу державної влади, відповідального за відшкодування шкоди, та через відсутність державних програм щодо компенсації втрат, понесених населенням у зв'язку з терористичними актами?

(Кілька правильних відповідей є можливим)

- А) Неможливість компенсації згідно статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», оскільки передбачене цією нормою право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, з огляду на відсутність відповідного закону не породжує легітимного очікування на отримання від Держави України такого відшкодування за пошкоджений у період проведення антитерористичної операції об'єкт нежитлової нерухомості незалежно від того, на якій території – підконтрольній чи непідконтрольній Україні – мав місце вказаний акт.

- Б) Неможливість застосування норми статті 86 Кодексу Цивільного захисту стосовно відшкодування шкоди за нежитлове приміщення - комерційну власність, оскільки зазначеними нормами передбачено гарантії та механізми саме щодо житлових об'єктів.
- В) Право на отримання за рахунок держави компенсації за шкоду, заподіяну у період проведення антитерористичної операції внаслідок пошкодження під час терористичного акту належного позивачці на праві власності торгівельного об'єкта має у законодавстві України юридичну основу, що дає змогу визначити конкретний майновий інтерес позивачки у розмірі реальної вартості знищеного об'єкту.

3. Які висновки було сформульовано у практиці Верховного Суду щодо компенсації за зруйноване майно та житло до 24 лютого 2022?

(Кілька правильних відповідей є можливим)

- А) передбачене у статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування відповідно до закону шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, не породжує легітимного очікування на отримання від держави України такого відшкодування за пошкоджену у період проведення антитерористичної операції квартиру\будинки.
- Б) З аналогічних підстав не породжує у позивача такого очікування і стаття 85 Кодексу цивільного захисту України, відповідно до якої відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій здійснюється у порядку, визначеному законом.
- В) Право на отримання за рахунок держави компенсації за шкоду, заподіяну у період проведення антитерористичної операції внаслідок пошкодження під час терористичного акту належної позивачу на праві власності квартири\будинку, не має у законодавстві України такої юридичної основи, що дає змогу визначити конкретний майновий інтерес позивача.
- Г) Позивач має право на компенсацію від держави за невиконання державою свого позитивного матеріального та процесуального

обов'язку за статтею 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відсутність у законодавстві України відповідних положень щодо відшкодування власникові шкоди, заподіяної його об'єкту житлової нерухомості терористичним актом, не перешкоджає особі, яка вважає, що стосовно її права власності на таке майно певний позитивний обов'язок не був виконаний, вимагати від держави компенсації за це невиконання на підставі статті 1 Першого протоколу до Конвенції.

4. Які питання не було врегульовано Постановою Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2013 р. № 947 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2020 року №767) «Про затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій та розміру грошової компенсації постраждалим, житлові будинки (квартири) яких зруйновано внаслідок надзвичайної ситуації воєнного характеру, спричиненої збройною агресією Російської Федерації»?

(Кілька правильних відповідей є можливим)

- А) Отримання компенсації для осіб, які не мають належно оформленого права власності на зруйноване житло (наприклад житло не було приватизовано), правовстановлюючі документи було втрачено.
 - Б) Проведення обстеження будинків, які розташовані на територіях, до яких органам місцевого самоврядування та військово-цивільним адміністраціям доступ обмежено з міркувань безпеки
 - В) Максимальний розмір компенсації постраждалим
-

Практичне завдання 1

Громадянин України звернувся до ЄСПЛ, посилаючись на порушення прав, передбачених статтею 8 Конвенції та статтею 1 Протоколу 1 до неї, стосовно компенсації за зруйновану у 2014 році квартиру, яка знаходилась у м. Ясинувата.

У підтвердження доводів заявником було надано: копії правовстановлюючих документів, фото та відео підтвердження руйнувань. Ним також повідомлено суд, що розроблена Урядом адміністративна процедура не поширюється на об'єкти, які знаходяться на ТОТ.

Представник держави серед іншого стверджував, що державою забезпечено компенсацію, посилаючись на те, що Заявником взято участь у державній програмі для ВПО Доступне житло, зокрема державою компенсовано 50% вартості нового житла, що еквівалентно 25 тис. євро, тоді як згідно інформації Заявника, вартість зруйнованого житла складала 22 тис. євро.

Питання

Чи можна вважати озвучений варіант компенсацією (або реституцією)?

Обґрунтуйте свою думку

Практичне завдання 2

Житель Авдіївки звернувся до комісії з компенсації щодо надання йому компенсації за зруйнований будинок. Згідно документів площа житла дозволяла отримати максимальний розмір компенсації – 300 тис. грн.

При цьому представником Донецької ОДА було повідомлено, що ВС прийнято рішення у справі щодо компенсації, зокрема стосовно невиконання державою позитивних зобов'язань у вигляді розроблення механізму компенсації, і зобов'язано Державну казначейську службу виплатити 100 тис. грн.

На цій підставі заявнику було призначено компенсацію у розмірі 200 тис. грн.

Питання

Чи є законним рішення комісії з призначення компенсації?

Обґрунтуйте свою позицію.

МОДУЛЬ 7

Компенсація за шкоду, завдану життю та здоров'ю внаслідок збройної агресії проти України

7.1. Відшкодування шкоди, завданої ушкодженням здоров'я або смертю під час збройної агресії: практика ЄСПЛ

Стаття 41 ЄКПЛ

Справедлива сатисфакція

Якщо Суд визнає факт порушення Конвенції або Протоколів до неї і якщо внутрішнє право відповідної Високої Договірної Сторони передбачає лише часткове відшкодування, Суд, у разі необхідності, надає потерпілій стороні справедливу сатисфакцію.

Може бути присуджено компенсацію:

- > матеріальної шкоди,
- > **моральної шкоди,**
- > судових та інших витрат

Питання відшкодування шкоди, завданої здоров'ю або внаслідок смерті Європейський суд з прав людини розглядає, як правило, у рамках:

- > ст. 2 (право на життя)
- > ст. 3 (заборона катувань)

«Чеченські справи» (більше 300 рішень ЄСПЛ):

насильницькі зникнення, вбивства, поранення цивільного населення, руйнування житла та майна, невивірковий застосування сили, використання протипіхотних мін, незаконне затримання, катування і нелюдські умови тримання під вартою...

Заявники, як правило, посилалися на:

2 (право на життя), 3 (заборона катувань або нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження), 5 (право на свободу та особисту недоторканність), 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя), 13 (право на ефективний засіб правового захисту) і 14 (заборона дискримінації) та ст. 1 Протоколу 1 (захист права власності)

Справа «Ergi v. Turkey» (заява 23818/94, 28.7.1998)

сестру заявника було вбито під час засідки, влаштованої органами безпеки Туреччини проти РПК

ЄСПЛ:

...будь-якому випадку (під час воєнних операцій, антитерористичних операцій) держава має мінімізувати випадкові втрати життя цивільного населення...існував реальний ризик для життя цивільного населення через перехресний вогонь між силами безпеки Туреччини та РПК – у світлі того, що держава-відповідач не надала прямих доказів щодо планування та проведення операції із засідки, можна обґрунтовано зробити висновок, що було вжито недостатніх запобіжних заходів для захисту життя цивільного населення.

Порушення статті 2 через недоліки в плануванні та проведенні операції сил безпеки та відсутність адекватного та ефективного розслідування.

ЄСПЛ вважає, що заявники повинні були зазнати моральної шкоди, яка не може бути відшкодована лише встановленням порушень

Справа «Ahmet Özkan and Others v. Turkey» (заява 21689/93, 6.4.2004)

військове вторгнення у селище з метою захоплення терористів спричинило загибель кількох мешканців, двох дітей

ЄСПЛ:

...Зважаючи на те, що під час подій на південному сході Туреччини відбувалися серйозні заворушення, пов'язані зі збройним конфліктом Ту-

реччини з членами РПК, тактична реакція сил безпеки на перші постріли з боку села не мала непропорційний ступінь застосування сили та була «абсолютно необхідною» з метою захисту життя...

Застосування сили військовими – порушення відсутне

...Хоча рішення органів безпеки відкрити масовий вогонь по селищу у відповідь на постріли, спрямовані у їхньому напрямку, були «виключною необхідністю» з точки зору захисту життя військових, проте Туреччина не дотрималась свого обов'язку захистити життя, що витікає зі статті 2, тому що органи безпеки після цього не перевірили, чи були втрати серед цивільного населення

Порушення ст. 2

Компенсація завданої моральної шкоди

...Присуджено компенсацію моральної шкоди за порушення статей 2 і 3 Конвенції у зв'язку з плануванням і проведенням військової операції 20 лютого 1993 року...багатьом заявникам за поведження з боку сил безпеки 20 лютого 1993 року, яке вимагало заявників залишатися на снігу цілий день, поки село було спалене, за побиття чоловіків на сільській площі, відсутність ефективного розслідування...

Справа «Ahmet Özkan and Others v. Turkey» (заява 21689/93, 6.4.2004)

військове вторгнення у селище з метою захоплення терористів спричинило загибель двох дітей

Стаття 3 (поводження з селянами на площі) – за відсутності будь-якого опору з боку селян, поведження з чоловіками на площі було невиправданим і перевищувало звичайний ступінь залякування та приниження, властивих кожному арешту чи затриманню. Як наслідок, мало місце **порушення статті 3 Конвенції**.

Стаття 3 (щодо взяття під варту та умови утримання)

У кількох селян-чоловіків було обморожено ноги внаслідок умов, у яких їх змушували йти від села до поліцейського відділку. Умови, в яких їх утримували у підвалі протягом від шести до тринадцяти днів, мали шкідливий

вплив на їхнє здоров'я та самопочуття. Як наслідок, Суд встановив, що вони були піддані нелюдському та такому, що принижує гідність, поводженню, що становило **порушення статті 3**.

Стаття 2 ЄКПЛ:

- > **«Abuyeva and Others v. Russia», «Benzer and Others v. Turkey»:** сліпе авіаційне бомбардування цивільного населення і їхніх селищ є неприпустимим у демократичному суспільстві і не може узгоджуватись із жодною з підстав застосування сили, перерахованих у статті 2 § 2 Конвенції; застосування сили у збройних конфліктах регулюється звичаєвими нормами міжнародного гуманітарного права і міжнародними договорами.
- > **«Şirin Yılmaz v. Turkey», «Zengin v. Turkey»** (вбивство цивільних під час артилерійського обстрілу) Суд не міг поза будь-яким розумним сумнівом дійти висновку, що органи безпеки вбили особу умисно або через недбалість.

Компенсація за шкоду, завдану життю та здоров'ю людини внаслідок збройного конфлікту та вимушеного переміщення в Туреччині

- > тілесні ушкодження (~ **1250 євро**);
- > втрата працездатності (~ **625–13 125 євро**);
- > смерть (~ **8750 євро**);
- > витрати на медичне лікування та похорон (на 2005 рік)

Позитивне зобов'язання держав вживати необхідних заходів для захисту життя осіб, які перебувають під їх юрисдикцією

- > якщо держава не здійснює належної охорони території, замінованої військовими (**Paşa і Erkan Eroğ проти Туреччини; Albekov і Інші проти Росії**),

- > якщо держава не вживає негайних дій у випадку зникнення осіб за обставин, що становлять загрозу для життя (**Osmanoğlu проти Туреччини; Dodov проти Болгарії**),
- > якщо на території, на якій проводились обстріли, залишались боєприпаси, що не вибухнули (**Oruk проти Туреччини**)

Абакарова проти Росії (Abakarova v. Russia), заява №16664/07
рішення від 15 жовтня 2015

- > «...підстав відступати від висновків, зроблених у попередніх рішеннях, немає... Суд знову дійшов висновку, що, хоча операція в Катир-Юрті між 4 і 7 лютого 2000 року переслідувала легітимну мету, вона не була спланована і проведена з належним рівнем обережності щодо життя цивільного населення. Відповідно, мало місце порушення зобов'язання держави-відповідача щодо захисту права на життя заявниці та її п'яти родичів (батьків, братів і сестер), які загинули під час операції...»
- > У зазначеному рішенні ЄСПЛ встановив порушення статті 2 в матеріальному та процесуальному аспекті, враховуючи відсутність ефективного розслідування. Також ЄСПЛ взяв до уваги той факт, що заявниця не лише постраждала від прямих наслідків трагічних подій, які полягали у втраті членів її родини та її власних травмах, але й залишилася без батьківської опіки у віці 8 років

“ *... Масове використання невибіркової зброї різко суперечило цій меті [захист життя від незаконного насильства] та не могло вважатися сумісним із стандартом обережності, необхідною умовою для операції такого роду, яка передбачає застосування смертоносної сили державними агентами. Суд також встановив, що з огляду на рівень небезпеки, на якій вони наражалися, не було різниці між ситуацією заявників та їхніх родичів, які були вбиті...*

8 річна дитина була чітко визначена як особливо вразлива жертва. У рамках статті 41 ЄКПЛ заявниця вимагала відшкодування завданої як матеріальної, так і моральної шкоди. Матеріальна шкоди обґрунтовувалася як втрата фінансової підтримки обох батьків у віці восьми років, і, посиляючись на місячний мінімальний рівень життя в Чечні на 2010 рік, таким чином заявниця розрахувала суму фінансової підтримки, яка була б доступ-

на їй до повноліття. Щодо нематеріальної шкода – то заявниця просила присудити відшкодування у розмірі 500 000 Євро.

ЄСПЛ дійшов висновку:

“ ... має існувати чіткий причинно-наслідковий зв'язок між відшкодуванням шкоди, яку вимагають заявники, та порушенням Конвенції, і це може, у відповідних випадках, включати компенсацію за втрату заробітку у разі порушення статті 2. Суд далі визнає, що втрата заробітку стосується близьких родичів померлого, включаючи подружжя, літніх батьків і неповнолітніх дітей... Суд також повторює, що встановив порушення статей 2 і 13 Конвенції щодо заявниці та п'ятьох померлих членів її сім'ї як щодо самого нападу, так і щодо не проведення розслідування. Отже він присуджує заявнику 12 600 євро відшкодування матеріальної шкоди [повна сума, яка вимагалася заявником] та 300 000 євро відшкодування моральної шкоди...

Ісаєва та інші проти Росії (Isayeva v. Russia), заява № 57950/00 рішення від 24 лютого 2005

> ...зобов'язання, які випливають зі ст. 2 Конвенції, не обмежується лише виплатою грошової компенсації. Розслідування має бути своєчасним і ефективним. Його продовження не повинно залежати від ініціативи потерпілого, якому вдалося вижити, чи родичів того, хто загинув...»

Відшкодування:

заявниця стверджувала, що в результаті нападу на село її будинок і сімейний автомобіль були знищені. Крім того, вона вимагала **компенсації втрати заробітку її померлого сина**, взявши середню очікувану тривалість життя жінок у Росії 70 років, і припускаючи можливість фінансово залежати від свого сина приблизно 15 років та отримувати в середньому на 30 % з урахуванням середньої 15% інфляції в Російській Федерації. А також заявляла про **відшкодування моральної шкоди у розмірі 25 000 Євро**

Яку компенсацію може бути присуджено?

У випадках смерті родичів, отримання поранень чи шкоди здоров'ю, заявники скаржаться також на порушення статті 13 ЄКПЛ. Згідно з практикою ЄСПЛ держава має створити належний механізм правового захисту, застосування якого має призвести не тільки до припинення порушеного права, але й до належного відшкодування завданої шкоди.

**Бензер та інші проти Туреччини (Benzer and Others v. Turkey),
заява № 23502/06
рішення від 12 листопада 2013**

“...Цей напад, який спричинив тілесні ушкодження цих трьох заявників, був настільки жорстоким і спричинив невибірково смерть такої кількості людей, що випадкове виживання цих трьох заявників не означає, що їхнє життя не було під загрозою. Таким чином, Суд переконаний, що ризики, пов'язані з нападом на цих трьох заявників, вимагають розгляду їхніх скарг за статтею 2 Конвенції...

Відшкодування шкоди, яка завдана здоров'ю, або у зв'язку із смертю під час збройного конфлікту/війни

**«Активні»
бойові дії**

v.

Інші періоди

?

**ЄСПЛ, Грузія проти Росії (II) (Georgia v. Russia (II)), заява № 38263/08
рішення Великої палати від 21 січня 2021**

Питання відшкодування шкоди, завданої життю та здоров'ю особи під час міжнародного збройного конфлікту, має вирішуватися по суті після розв'язання юрисдикційних питань.

...У зв'язку з цим Суд надає вирішальної ваги тому факту, що сама реальність збройного протистояння та бойових дій між ворожими збройними силами, які прагнуть встановити контроль над територією в умовах ха-

осу (активних бойових дій), **не лише означає відсутність «ефективного контролю» над територією, але також виключає будь-яку форму «влади та контролю державного агента» над особами...**

“*...беручи до уваги, зокрема, велику кількість передбачуваних жертв і оскаржуваних інцидентів, обсяг наданих доказів, складність встановлення відповідних обставин і той факт, що такі ситуації переважно регулюються правовими нормами, відмінними від тих, що діють у Конвенції (зокрема, міжнародного гуманітарного права чи права збройних конфліктів), Суд вважає, що він не в змозі розвивати свою прецедентну практику за межами розуміння поняття «юрисдикція», як воно встановлено на сьогодні».*

ЄСПЛ розрізнив ситуації порушення конвенційних прав та свобод під час активних бойових дій та в інші періоди

- > Якщо, як у цій справі на Суд буде покладено завдання оцінювати воєнні дії та активні військові дії в контексті міжнародного збройного конфлікту за межами території держави-відповідача, **Договірні сторони повинні забезпечити необхідну правову основу для такого завдання.** У зв'язку з цим Суд повторює, що це не означає, що держави можуть діяти поза будь-якими правовими рамками, вони зобов'язані дотримуватися дуже детальних норм міжнародного гуманітарного права в такому контексті...
- > ...Що стосується подій після «активної фази воєнних дій», то ЄСПЛ, беручи до уваги всі фактори та матеріали, у цьому рішенні доходить висновку, що, Росія здійснювала «ефективний контроль» у розумінні прецедентної практики Суду над Південною Осетією, Абхазією та «буферною зоною» з 12 серпня по 10 жовтня 2008 року до дати офіційного виведення російських військ. Навіть після цього періоду «ефективний контроль» продовжується...
- > якщо Суд встановив, що родичі заявників були вбиті представниками держави або за їх потурання чи мовчазної згоди, то визнав державу-відповідача відповідальною за їх смерть. І навіть за обставин, коли Суд не міг встановити поза розумним сумнівом, що будь-який державний агент був причетний до вбивства, Суд, тим не менш, визнав державу-відповідача відповідальною, якщо вона вважала, що органи влади не вжили

розумних заходів, доступних їм для захисту права на життя відповідного заявника...

- > ...«процесуальне зобов'язання за статтею 2 продовжує застосовуватися в складних умовах безпеки, у тому числі в контексті збройного конфлікту». Суд повторив, що він визнав порушення статті 2 Конвенції щодо систематичного вбивства цивільних осіб після припинення військових дій, що становить адміністративну практику, яка суперечить статті 2. Відповідно, Російська Федерація була зобов'язана провести ефективне розслідування цих подій відповідно до статті 2 Конвенції...
- > ...невиконання Росією процесуального зобов'язання щодо ефективного розслідування подій, що сталися, причому як під час активної фази бойових дій, так і після їх припинення, становить порушення процесуального аспекту ст. 2.

Практичне завдання

СИТУАЦІЯ 1

Повітряне бомбардування селища, імовірно, двома військовими літаками, призвело до руйнування селища та загибелі щонайменше 5 його мешканців. Інформації ніякої від держави надано не було. Держава не заперечила бомбардування, стверджуючи про ліквідацію терористів. Допомоги мешканцям фактично надано не було.

Як збирати докази та звертатися до суду, якщо держава не надає жодної інформації?
Чи є необхідним вичерпання національних засобів захисту у такій ситуації перед поданням заяви до ЄСПЛ?

СИТУАЦІЯ 2.

Внаслідок авіаударів по двох селищах більше 30 осіб загинуло, багато осіб зазнали поранень, деякі з цих травм були небезпечними для життя, було пошкоджено та знищено майно. Згідно з різними медичними висновками, родичі деяких заявників справді отримали тілесні ушкодження після подій. Заявники та уряд не дійшли згоди щодо фактів, адже уряд стверджував, що удар було нанесено силами іншої сторони конфлікту.

У чому основна відмінність від ситуації 1?
Чи впливає це на вирішення справи та встановлення порушень?

Питання для обговорення.

Чи мають українські судді орієнтуватися на розміри відшкодування моральної шкоди, яку присуджує ЄСПЛ в аналогічних справах?

7.2. Національна судова практика щодо компенсації за шкоду, завдану ушкодженням здоров'я або смертю цивільної особи

Національне законодавство щодо компенсації за ушкодження здоров'я цивільної особи

1. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»
2. Закон України «Про протимінну діяльність в Україні»
3. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях»
4. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 306 «Деякі питання встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я»
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1020 «Деякі питання призначення і виплати одноразової компенсації та щорічної допомоги, передбачених Законом України “Про протимінну діяльність в Україні”».

Окремі аспекти правового регулювання (прогалини):

Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та Постанова Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2018 р. № 306 «Деякі питання встановлення зв'язку інвалідності з пораненнями чи іншими ушкодженнями здоров'я»

1. Поширення дії правових норм на обмежене коло заявників – виключно територія Донецької і Луганської області
2. Спільна норма щодо обмеження у наданні статусу особам, які отримали поранення на неконтрольованих територіях періодом до 1.12.2014 року
3. Складна процедура отримання статусу

4. Невизначеність щодо питання поновлення чи пожиттєвості статусу
5. Відсутність адміністративної процедури оскарження відмови
6. Застарілі підходи до переваг (соціальних гарантій), які надає статус

Окремі аспекти правового регулювання (прогалини):

Закон України «Про протимінну діяльність в Україні», Постанова Кабінету Міністрів України від 29 вересня 2021 р. № 1020 «Деякі питання призначення і виплати одноразової компенсації та щорічної допомоги, передбачених Законом України “Про протимінну діяльність в Україні”.

1. Поширення дії правових норм на обмежене коло заявників – виключено постраждалих, які зазнали мінно-вибухових травм
2. Складна процедура отримання статусу
3. Невизначеність щодо питання поновлення чи пожиттєвості статусу
4. Необґрунтованість (економічна) розміру одноразової компенсації та щорічної допомоги з метою оздоровлення

Окрема судова практика щодо компенсації за ушкодження здоров'я цивільної особи

- > Оскарження рішення комісії про визначення статусу:
 - 640/9719/19
 - 640/1660/20
 - 640/23444/19
- > Оскарження окремих положень постанови КМУ[№] 306:
 - 640/3542/20
- > Повторне оскарження відмови комісії про визначення статусу:
 - 640/7179/22

Національне законодавство та практика його застосування щодо компенсації за шкоду, заподіяну життю цивільної особи

(компенсація моральної шкоди родичам загиблих)

1. Правове регулювання виключно загальними нормами Цивільного кодексу
2. Відсутність правового регулювання взагалі
3. Різні підходи до розслідування (*стаття 258 ККУ до 24.02.22; стаття 438 ККУ – після 2022 року*)
4. Виключно судових способ захисту порушеного права
5. Тривала відсутність правової позиції, сформованої ВС (*до 2022 року*)
6. Наявність правової позиції ВС щодо компенсації у зв'язку із загибеллю родича на ТОТ;
7. Відсутність чіткої правової позиції ВС щодо компенсації у зв'язку із загибеллю цивільної особи на підконтрольній Україні території.

Рішення Великої Палати Верховного Суду

від 12 травня 2022 року у справі № 635/6172/17 про відшкодування моральної шкоди, завданої смертю фізичної особи

> (ключові висновки)

Передбачене у статті 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» право на відшкодування державою відповідно до закону шкоди, завданої терористичним актом, не породжує без спеціального закону легітимного очікування на отримання від Держави України такого відшкодування за моральну шкоду, завдану позивачеві внаслідок загибелі матері під час терористичного акту у період проведення АТО незалежно від того, на якій території - підконтрольній чи непідконтрольній Україні - мав місце вказаний акт.

У законодавстві України немає такої юридичної основи, що дає змогу визначити конкретний майновий інтерес позивача щодо права вимоги на підставі цього Закону до держави про відшкодування нею моральної

шкоди, завданої у зв'язку із загибеллю родича у період проведення АТО (аналогічні висновки також зроблено і у постановах Великої Палати Верховного Суду від 4 вересня 2019 року у справі № 265/6582/16-ц, від 22 вересня 2020 року у справі № 910/378/19).

Незважаючи на те, що на правовідносини стосовно відшкодування шкоди, завданої порушенням права на життя, на яке стаття 2 Конвенції поширюється, ключовим моментом у справах стосовно відшкодування моральної шкоди має бути встановлення, чи перебував\ла загиблий родич позивача під юрисдикцією Держави України у сенсі статті 1 Конвенції, та чи порушила Держава Україна певні її обов'язки з тих, які впливають із указаної статті.

Закон України Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України

Самі по собі факти загибелі людей на підконтрольній державі території, тобто на тій, на якій вона здійснює юрисдикцію у сенсі статті 1 Конвенції (зокрема у межах її кордонів у періоди проведення АТО, Операції об'єднаних сил), не означають автоматичне порушення гарантій права на життя за статтею 2 Конвенції.

При цьому Суд зазначає, що «тим більше не означає таке автоматичне порушення і загибель людей на території, яку держава у межах її кордонів із незалежних від неї причин не контролює (тобто на тій, на якій вона не здійснює юрисдикцію у сенсі статті 1 Конвенції)».

Відсутність у законодавстві України приписів щодо відшкодування моральної шкоди, завданої особі у зв'язку із загибеллю її близького родича внаслідок терористичного акту, не перешкоджає такій особі доводити у суді, що стосовно права на життя її близького родича у відповідній ситуації певний конвенційний обов'язок - негативний або позитивний (матеріальний, процесуальний) - держава не виконала чи виконала неналежно, та вимагати від неї відшкодування (компенсації) за це на підставі статті 2 Конвенції.

Так, наприклад, особа може доводити, що держава порушила її негативний обов'язок тим, що неправомірно позбавила людину життя, чи порушила позитивний матеріальний обов'язок тим, що не розробила

компенсаційні механізми за неправомірне втручання у право на життя, чи порушила позитивний процесуальний обов'язок тим, що не провела об'єктивне й ефективне розслідування незалежним органом факту неправомірного втручання у право на життя конкретної особи. Причому право на відшкодування за порушення державою позитивних обов'язків особа матиме впродовж усього часу їхнього невиконання чи неналежного виконання (відсутності компенсаційних механізмів, неналежного розслідування тощо).

Залежно від обставин порушення права на життя та зумовлених ним наслідків для потерпілого відповідна компенсація (відшкодування) з огляду на практику ЄСПЛ може суттєво відрізнятись. Так, у разі встановлення факту порушення державою позитивних обов'язків розробити компенсаційні механізми за неправомірне втручання у право на життя чи провести об'єктивне й ефективне розслідування незалежним органом факту такого втручання, це відшкодування буде суттєво меншим, ніж як за порушення державою негативного обов'язку не втручатися у вказане право людини, яка перебувала під державним контролем.

Присудження особі компенсації (відшкодування) за порушення державою позитивного обов'язку є стягненням відшкодування моральної шкоди, тоді як порушення державою негативного конвенційного обов'язку залежно від виду права, про яке йде мова, може передбачати відшкодування як моральної, так і матеріальної шкоди (наприклад, за порушення права власності, якщо саме держава знищила чи пошкодила майно особи).

З огляду на вказане з метою забезпечення єдності судової практики щодо присудження компенсації (відшкодування шкоди) за порушення прав, гарантованих Конвенцією, Велика Палата Верховного Суду відступає від висновку Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду, викладеного у постанові від 22 вересня 2021 року у справі № 242/68/19, про відмову у задоволенні вимоги про відшкодування моральної шкоди за одночасного присудження компенсації за невиконання державою позитивного матеріального обов'язку запровадити компенсаційний механізм за пошкоджене (зруйноване) майно в умовах збройного конфлікту (присуджена компенсація є відшкодуванням моральної шкоди).

У кожному випадку звернення з позовом про відшкодування Державою Україною шкоди (майнової, моральної), завданої терористичними

актами у періоди проведення АТО, Операції об'єднаних сил, суди мають з'ясувати:

- (а) підстави позову (обставини, якими обґрунтована позовна вимога);
- (б) чи мала держава Україна у сенсі статті 1 Конвенції юрисдикцію щодо гарантування прав і свобод на тій території, на якій, за твердженням позивача, відбулося порушення;
- (в) якщо мала юрисдикцію, то чи виконала її конвенційні обов'язки з такого гарантування на відповідній території (якщо мало місце невиконання або неналежне виконання конкретного обов'язку, то у чому воно полягало, якими були наслідки цього та причинно-наслідковий зв'язок між ними і невиконанням або неналежним виконанням відповідного обов'язку);
- (г) чи є підтвердження всіх цих фактів (належні, допустимі, достовірні та достатні докази).

Національне законодавство та судова практика: окремі питання

Питання юрисдикції у розумінні статті 1 Конвенції:

- > внутрішнє законодавство почало розглядати питання відповідальності держави (так само як і відповідальності держави-агресора) на тимчасово окупованих територіях Донецької та Луганської областей, фактично лише у 2018 році із набранням чинності Законом України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18 січня 2018 року.
- > Верховна Рада України звернулась до відповідних міжнародних інституцій із Заявою про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод лише 21 травня 2015 року, - а отже до цього часу, принаймні де-юре, визнавала юрисдикцію на всій території України, включаючи і фактично тимчасово окуповані території.

Підхід Суду до розгляду питання відсутності правового регулювання у визначеній сфері упродовж тривалого часу: у справі № 635/6172/17 Судом фактично констатовано, що як і у справі стосовно компенсації нерухомого майна (№ 265/6582/16-ц) державою не розроблено законодавства, яке б створювало механізм реалізації позитивних зобов'язань, проте на відміну від наведеної справи – не розглядає дану обставину в якості підстави для компенсації (принаймні у зв'язку із відсутністю не розробленням упродовж тривалого часу законодавчого механізму).

Зміст рішення містить також посилання на вироблену практику Верховного Суду у справі щодо компенсації моральної шкоди № 308/9708/19 від 12 квітня 2022 року (процесуальні питання судового імунітету)

7.3. Окремі правові аспекти подолання судового імунітету

Ключові терміни та їх значення у контексті більш глибокого розуміння інституту судового імунітету

Імунітет держави – це принцип міжнародного права, за яким суверенна держава не підпорядковується державним органам інших держав.

Par in parem non habet jurisdictionem - рівний над рівним не має юрисдикції.

Принцип імунітету держави ґрунтується на понятті про суверенну рівність, закріплену в Статуті ООН (1945) й розкритому в Декларації про засади міжнародного права (1970).

Цей принцип поширюється як на законодавчу й виконавчу, так і на судову юрисдикцію чужої держави.

Поняття суверенної рівності виникло значно раніше:
Вестфальський мир 1648 Мюнстер, 24 жовтня 1648.)

ГЛОСАРІЙ

jus ad bellum – право війни
(право держави до ведення війни).

Після II Світової війни та заснування ООН усі війни на планеті заборонені

jus in bello –

закони та звичаї війни, фактично міжнародне гуманітарне право

Женевські конвенції про захист жертв війни:

- > Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях;
- > Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що постраждали в корабельних аваріях, зі складу збройних сил на морі;
- > Конвенція про поводження з військовополоненими;
- > Конвенція про захист цивільного населення під час війни.

jus cogens – це спеціальне поняття [міжнародного права](#), що позначає імперативну норму міжнародного права, [диспозиція](#) якої виражена в категоричній формі.

На відміну від інших міжнародно-правових норм, норми *jus cogens* мають більшу юридичну силу

Судовий імунітет

- > Імунітет від попереднього забезпечення позову;
- > Імунітет від примусового виконання іноземного судового рішення;
- > Імунітет власності держави – правовий режим недоторканості державної власності, яка знаходиться на території іншої держави;
- > Імунітет від застосування іноземного права щодо правочинів за участі іншої держави.

ГЛОСАРІЙ

acta jure imperii –

Абсолютний судовий імунітет

Держава виступає як носій публічної влади (рішення ухвалюються органами державної влади)

acta jure gestionis –

Функціональний (обмежений) імунітет

Держава виступає як приватна особа (відсутні рішення органів державної влади)

Рішення КЦС ВС про подолання судового імунітету

- > 14 квітня 2022 №308/9708/19;
- > 08 травня 2022 № 760/17232/20-ц;
- > 18 травня 2022 № 428/11673/19;
- > 08 червня 2022 № 490/9551/19;
- > 22 червня 2022 № 311/498/20;
- > 12 жовтня 2022 у справі № 463/14365/21;

Практика ЄСПЛ щодо судових імунітетів

- > **Cudak v. Lithuania** (№ 15869/02) від 23.03.2010

Заявниця (громадянка Литви) працювала секретарем-телефоністом в посольстві Польщі в Литві. В 1999 році звернулась із скаргою до литовського уповноваженого щодо рівних можливостей із скаргою на сексуальні домагання. Скарга була визнана обґрунтованою, але посольство

звільнило її за відсутність на роботі без поважних причин. Заявниця намагалась поновитись на роботі. Національні суди відмовились розглядати цей спір, покликаючись на судовий імунітет держави. ЄСПЛ встановив порушення статті 6 Конвенції.

> **Oleynikov v. Russia** (№ 36703/04) від 14.03.2013

В 1997 році заявник позичив торговому раднику КНДР (при посольстві КНДР) 1 500 \$. Борг не був повернутий. Національні суди відмовились розглядати цей спір покликаючись на судовий імунітет держави. ЄСПЛ встановив порушення статті 6 Конвенції.

ГЛОСАРІЙ

jus cogens exceptio
contra
delictum exceptio

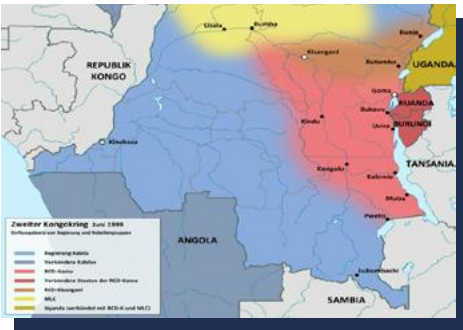
Богдан КАРНАУХ Територіальний деліктний виняток?

Український Верховний Суд ухвалив, що Російська Федерація не може посилається на імунітет щодо позовів, які пред'являються жертвами російсько-української війни

https://ajee-journal.com/upload/attaches/att_1657357152.pdf

Рішення Міжнародного суду ООН

Справа “Воєнні дії на території Конго (ДРК проти Уганди)” (2005)

23.06.1999 ДРК подала позов до Суду ООН проти Бурунді, Руанди та Уганди у зв'язку із здійсненням ними «актів зброєної агресії». Вторгнення відбулось 02.08.1998 року і тривало до 2003 року. Конго просила стягнути 11 млрд \$, Суд ООН просудив 325 млн \$.

Проблема доказів, які були подані до суду.

Міжнародний суд ООН при розгляді цієї справи не проводив власного розслідування, не викликав свідків та постраждалих, суд робив висновки виключно на доказах позивача, заявах призначених судом експертів та залучених звітів сторонніх організацій.

Всі ці докази суд визнав недостатніми.

Рішення про використання наявних доказів робить відповідальним за якість доказової бази уряд держави-позивача, але уряд Конго виявився настільки не компетентним, що не зміг довести у суді навіть кількість загиблих у власній армії.

Слабкість доказів і звітів походила від їх вихідного матеріалу, бо свідчення були взяті з вторинних джерел, не були підтверджені незалежними експертами чи свідками, присутніми на місцях.

Рішення Міжнародного суду ООН

«Німеччина проти Італії» (2012)

Німеччина подала позов проти Італії до Міжнародного суду ООН у зв'язку з тим, що Італія продовжує дозволяти постраждалим від воєнних злочинів нацистів вимагати компенсацій від Німеччини, всупереч попередньому рішенню суду.

Німеччина скаржиться, що Італія продовжує дозволяти такі позови до національних судів, хоча ще у 2012 році Міжнародний суд ООН постановив, що це порушує право Берліна на імунітет за міжнародним правом. Відтоді в Італії подали ще 25 позовів з вимогою компенсацій, і в багатьох випадках італійські суди постановили, що ФРН має їх платити. У двох випадках для виконання рішення італійські суди намагаються заарештувати у Римі майно у державній власності Німеччини.

ЗУ «Про міжнародне приватне право»

Стаття 79. Судовий імунітет

Пред'явлення позову до іноземної держави, залучення іноземної держави до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладення ареш-

ту на майно, яке належить іноземній державі та знаходиться на території України, застосування щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і звернення стягнення на таке майно можуть бути допущені лише за згодою компетентних органів відповідної держави, якщо інше не передбачено міжнародним договором України або законом України.

РЕДАКЦІЯ:

Проект Закону про внесення змін до статті 79 Закону України "Про міжнародне приватне право" (щодо непоширення судового імунітету на розгляд справ, в яких відповідачем є держава-агресор) № 8165 передбачає нову редакцію статті 79 Закону України "Про міжнародне публічне право".

“ Судовий імунітет іноземної держави не діє при пред'явленні позову до неї, залученні її до участі у справі як відповідача або третьої особи, накладенні арешту на майно, яке їй належить та знаходиться на території України, застосуванні щодо такого майна інших засобів забезпечення позову і зверненні стягнення на таке майно, якщо справа стосується відшкодування шкоди, завданої нею на території України смертю або ушкодженням здоров'я, а також шкоди, завданої майну: внаслідок збройної агресії іноземної держави, якщо така агресія була засуджена Генеральною асамблеєю Організації Об'єднаних Націй та Верховною Радою України, або іншими діями чи бездіяльністю іноземної держави або прямо чи опосередковано підконтрольних їй осіб.

Питання для самоконтролю

1. Урішенні у справі Жалу проти Нідерландів (Jaloud v. The Netherlands) Європейський суд з прав людини визнав, що процесуальне зобов'язання за статтею 2 продовжує застосовуватися в складних умовах безпеки, у тому числі в контексті збройного конфлікту... якщо смерть, яка підлягає розслідуванню згідно зі статтею 2, сталася за обставин загального насильства, збройного конфлікту чи повстання, на шляху слідчих можуть виникнути перешкоди... навіть у складних умовах безпеки необхідно вжити всіх розумних заходів для забезпечення проведення ефективного незалежного розслідування ймовірних порушень права на життя...:

- А) Так
- Б) Ні

2. Переважно у рамках яких статей Європейської конвенції Європейський суд з прав людини розглядав питання щодо відшкодування шкоди, завданої здоров'ю або внаслідок смерті під час збройних конфліктів?

(Кілька правильних відповідей є можливим)

- А) статті 2 (право на життя)
- Б) статті 3 (заборона катувань)
- В) статті 8 (право на приватне та сімейне життя)
- Г) статті 14 (заборона дискримінації)
- Д) статті 13 (право на ефективний засіб правового захисту)
- Е) статті 5 (право на свободу та недоторканність)
- Є) статті 6 (право на справедливий суд)

3. Які перерахованих тверджень було сформульовано Європейським судом з прав людини у рішенні у справі Грузія проти Росії II (2021)?

- А) Вирішальної ваги має надаватися тому факту, що сама реальність збройного протистояння та бойових дій між ворожими збройними

силами, які прагнуть встановити контроль над територією в умовах хаосу (активних бойових дій), не лише означає відсутність «ефективного контролю» над територією, але також виключає будь-яку форму «влади та контролю державного агента» над особами.

- Б) Беручи до уваги, зокрема, велику кількість передбачуваних жертв і оскаржуваних інцидентів, обсяг наданих доказів, складність встановлення відповідних обставин і той факт, що такі ситуації переважно регулюються правовими нормами, відмінними від тих, що діють у Конвенції (зокрема, міжнародного гуманітарного права чи права збройних конфліктів), Суд вважає, що він не в змозі розвинути свою прецедентну практику за межами розуміння поняття «юрисдикція», як воно встановлено на сьогодні».
- В) Суд повторив, що він не визнає порушення статті 2 Конвенції щодо систематичного вбивства цивільних осіб до завершення принаймні активної фази збройного конфлікту та не покладає на держави зобов'язання провести ефективне розслідування цих подій відповідно до статті 2 Конвенції.

4. У якому рішенні Європейський суд встановив, що «Масове використання невивіркованої зброї різко суперечило цій меті [захист життя від незаконного насильства] та не могло вважатися сумісним із стандартом обережності, необхідною умовою для операції такого роду, яка передбачає застосування смертоносної сили державними агентами. ...З огляду на рівень небезпеки, якій вони наражалися, не було різниці між ситуацією заявників та їхніх родичів, які були вбиті...»

- А) Грузія проти Росії II
- Б) Абакарова проти Росії
- В) Ергі проти Туреччини
- Г) Саргсян проти Азербайджану
- Д) Пічкур проти України
- Е) Україна проти Росії III

Практичне завдання 1

...Ситуація, яка існувала в кількох регіонах держави на той час, вимагала виняткових заходів з боку держави для відновлення контролю над відповідною територією та придушення незаконного збройного повстання... такі заходи, ймовірно, могли б включати розгортання воєнних підрозділів, оснащених бойовою зброєю, включаючи військову авіацію та артилерію.

Наявність дуже великої групи озброєних бойовиків та їх активний опір, що не заперечується сторонами, могло виправдати застосування смертоносної сили представниками держави, що приводило ситуацію у рамки п. 2 ст.2.

ЄСПЛ: «відповідно до вимог пункту 2 статті 2, використана смертоносна сила повинна бути «не більшою, ніж це абсолютно необхідно» для досягнення такої мети».

Багато цивільних осіб загинуло у результаті однієї з спецоперацій (43 загинуло, більше 50 поранено), 8-річна дитина не лише постраждала від прямих наслідків трагічних подій, які полягали у втраті членів її родини та її власних травмах, але й залишилася без батьківського піклування.

Урядом було встановлено, що проведена у цій місцевості спецоперація відповідає обставинам і нормам чинного законодавства, дії командування були абсолютно необхідними та пропорційними опору, який чинили бойовики. Відповідно, у діях військовослужбовців склад злочину відсутній; цим же рішенням знято статус потерпілих з усіх осіб, вони мали бути поінформовані про можливість вимагати відшкодування через цивільне судочинство.

Питання

- 1. Чи буде вважатися порушенням не надання мешканцям достатнього часу, щоб підготуватися до виходу, не створення безпечних шляхів виходу з зони бойових дій?**
- 2. Якщо спецоперація була проведена відповідно до чинного законодавства та була пропорційною, то про відшкодування якої шкоди можуть звертатися постраждалі та родичі загиблих?**
- 3. Чи буде різниця у посиланні на статті ЄКПЛ між ситуацією заявни-**

ків, які зазнали ушкоджень, та їхніх родичів, яких було вбито при застосуванні невибіркової зброї?

4. На відшкодування якої шкоди може претендувати 8-річна постраждала дитина?

Практичне завдання 2

Позивач звернувся до суду щодо оскарження рішення комісії із визначення взаємозв'язку між проведенням бойових дій та отриманими пораненнями щодо відмови у наданні статусу особи, яка отримала поранення у зв'язку із бойовими діями (згідно постанови КМУ № 306).

Позивач стверджує, що поранення ним було отримано 15 січня 2015 року у н.п. Гладосове, яке адміністративно відноситься до м. Горлівка.

Комісія керувалась Розпорядженням КМУ № 1275, якою станом на січень 2015 року м. Горлівка було визначене як ТОТ (постановою передбачено пряме посилання на необхідність керуватись саме зазначеним розпорядженням, як підставою для задоволення чи відмови заявнику).

При цьому позивач звертає увагу, що зазначене розпорядження неодноразово доопрацьовувалось і деталізувалось і тільки у 2018 році статус передмість Горлівки було визначено окремо, як таких, на території яких відбуваються бойові дії.

Також позивач посилався на інформацію Штабу АТО, доповідей СММ ОБСЄ, в яких зазначалось, що зазначений НП є місцем саме бойових дій.

Проте комісія в своєму рішенні проігнорувала вищевказані відомості і прийняла рішення виключно на підставі норм Розпорядження № 1275 та Постанови № 306.

Питання

- 1. Наведіть обґрунтування рішення про задоволення позовних вимог**
 - 2. Наведіть обґрунтування рішення про відмову у задоволенні позовних вимог**
-

ПЕРЕЛІК РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

- > **Osman and Havva Ergün v. Turkey**, заява № 12958/05, ухвала щодо прийнятності від 6.09.2016
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-167082>
- > **Leander v. Sweden**, заява . № 9248/81 рішення від 26.03. 1987
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57519>
- > **Koufaki and ADEDY v. Greece**, заяви 57665/12, 57657/12, ухвала щодо прийнятності від 7.05. 2013
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-7627>
- > **Melike v. Turkey**, заява № 35786/19, рішення від 15.06.2021
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=002-13303>
- > **Bucur and Toma v. Romania**, заява № 40238/02, рішення від 10.01.2013
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-115844>
- > **Airey v. Ireland**, заява № 6289/73, рішення від 9.10.1979
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61978>
- > **Gaygusuz v. Austria**, заява № 17371/90, рішення від 16.09.1996
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58060>
- > **Stec and Others v. the United Kingdom**, заява № 65731/01 та 65900/01, рішення від 12.4.2006
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-73198>
<https://rm.coe.int/11-stec-and-others-v-the-united-kingdom-decision-06-07-2005-/16806b592a> (укр.мовою)
- > **Suk v. Ukraine**, заява № 10972/05, рішення від 10.03.2011
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_715#Text
- > **Kjartan Ásmundsson v. Iceland**, заява № 60669/00, рішення від 12.10.2004
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-67030>

- > **Khoniakina v. Georgia**, заява № 17767/08, рішення від 19.06.2012
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111521>
- > **Pichkur v. Ukraine**, Заява № 10441/06, рішення від 7.11.2013
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_984#Text
- > **Fábián v. Hungary**, заява № 78117/13, рішення від 5.09.2017
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-176769>
- > **Grudić v. Serbia**, заява № 31925/08, рішення від 17.04.2012
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110378>
- > **Pejčić v. Serbia**, заява № 34799/07, рішення від 8.10.2013
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-126798>
- > **Janković v. Croatia**, заява № 38478/05, рішення від 5.03.2009
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91608>
- > **Kudumija v. Bosnia and Herzegovina and Serbia and Mašović v. Bosnia and Herzegovina**, заява № 28233/08, 56190/08, 239/11, ухвала щодо прийнятності від 4.06.2013
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-122258>
- > **Kuric and others v. Slovenia**, заява № 26828/06, рішення від 26.06.2012
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-111634>
- > **Carson and others v. the UK**, заява № 42184/05, рішення від 16.03.2010
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97704>
- > **Cichopek and 1,627 other applications v. Poland**, заява № 15189/10, ухвала щодо прийнятності від 14.05.2013
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-121267>
- > **Markovics and Others v. Hungary**, заява № 77575/11, ухвала щодо прийнятності від 24.06.2014
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145777>
- > **Velikoda v. Ukraine**, заява № № 43331/12, ухвала щодо прийнятності від 3.06.2014

<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145274>

- > **Budina v. Russia**, заява № 45603/05, ухвала щодо прийнятності від 18.06.2009
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-93434>
- > **Larioshina v. Russia**, заява № 56869/00, ухвала щодо прийнятності від 23.04.2002
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-22359>
- > **M.S.S. v. Belgium and. Greece**, заява № 30696/09, рішення від 21.1.2011
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103050>
- > **Nencheva and Others v. Bulgaria**, заява № 48609/06, рішення від 18.06.2013
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-120956>
- > **Popović and Others v. Serbia**, заява № 26944/13, рішення від 30.06.2020
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-203314>
- > **Kechko v. Ukraine**, Заява № 63134/00, рішення від 8.11.2015
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_025#Text
- > **Sukhanov and Ilchenko v. Ukraine**, заява № 68385/10 та 71378/10, рішення від 26.06. 2016
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a16#Text
- > **Tzezar and Others v. Ukraine**, заява № 73590/14, рішення від 13.02.2018
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5963>
- > **Kandyba and Others v. Ukraine**, заява № 33137/16, рішення від 13.10.2020
<https://rm.coe.int/kandyba-vs-ukraine-2020-ukr/1680a0c5df>
- > **Niemietz v. Germany**, заява № 13710/88, рішення від 16.12.1992
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57887>
- > **Demopoulos and. Others v. Turkey**, заява № 46113/99, ухвала щодо прийнятності від 1.03.2010

<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-97649m>

- > **Demades v. Turkey**, заява № 16219/90, рішення від 31.07.2003
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5969>
- > **Sagan v. Ukraine**, заява № 60010/08, рішення від 23.10.2018
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191995>
- > **Loizidou v. Turkey (preliminary objections)**, заява № 15318/89, рішення від 23.03.1995
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5965>
- > **Cyprus v. Turkey**, заява № 25781/94, рішення від 10.05.2001
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5964>
- > **Xenides-Arestis v. Turkey**, заява № 46347/99, рішення від 22.12.2005
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b592c>
- > **Doğan and others v. Turkey**, заява № 8803–8811/02, 8813/02 і 8815–8819/02, рішення від 29.06.2004
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b596a>
- > **Akdivar and Others v. Turkey**, заява № 21893/93, рішення від 16.09.1996
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58062>
- > **Saghinadze and others v. Georgia**, заява № 18768/05, рішення від 27.05.2010
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-98885>
- > **Gulmammadova v. Azerbaijan**, заява № 38798/07, рішення від 22.04.2010
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5929>

- > **Chiragov and Others v. Armenia**, заява № 13216/05, рішення від 16.06.2015
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-155353>
- > **Sargsyan v. Azerbaijan**, заява № 40167/06, рішення від 16.06.2015
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806b5968>
- > **Ivan Panchenko v. Ukraine**, заява № 10911/05, рішення від 10.12.2009
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_709#Text
- > **Sadovyak v. Ukraine**, заява № 17365/14, рішення від 18.05.2018
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c59#Text
- > **Levchuk v. Ukraine**, заява № 17496/19, рішення від 3.09.2020
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92#Text
- > **Burlya and others v. Ukraine**, заява № 3289/10, рішення від 6.11.2018
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d65#Text
- > **Pastrama v. Ukraine**, заява № 54476/14, рішення від 1.04.2021
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_g40#Text
- > **Braylovska v. Ukraine**, заява № 14031/09, рішення від 6.06.2019
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_d93#Text
- > **Chornenko v. Ukraine**, заява № 59660/09, рішення від 14.01.2021
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-208429>
- > **Panova and others v. Ukraine**, заява № 28519/10, рішення від 08.07.2021
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-211612>
- > **Lisnyy and two other applicants v. Ukraine and Russia**, заява № 5355/15, ухвала щодо прийнятності 5.07.2016
<https://rm.coe.int/16-lisnyy-and-others-v-ukraine-and-russia-uaa/16806b5961>
- > **Ergi v. Turkey**, заява 23818/94, ухвала щодо прийнятності від 28.7.1998
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-2067>

- > **Ahmet Özkan and Others v. Turkey**, заява № 21689/93, рішення від 6.4.2004
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61696>
- > **Abuyeva and Others v. Russia**, заява № 27065/05, рішення від 2.12.2010
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-183340>
- > **Abakarova v. Russia**, заява №16664/07, рішення від 15 жовтня 2015
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157697>
- > **Isayeva v. Russia**, заява № 57950/00, рішення від 24 лютого 2005
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-68381>
- > **Benzer and Others v. Turkey**, заява № 23502/06, рішення від 12 листопада 2013
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-128036>
- > **Georgia v. Russia (II)**, заява № 38263/08, рішення від 21.01.2021
<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-207757>
<https://rm.coe.int/georgia-v-russia-ii-gc-ukr/1680a58450> (укр.)
- > **Cudak v. Lithuania**, заява № 15869/02, рішення від 23.03.2010
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-97879>
- > **Oleynikov v. Russia**, заява № 36703/04, ухвала щодо прийнятності від 14.03.2013
<https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-147459>

Європейський комітет з соціальних прав

- > **Finnish Society of Social Rights v. Finland**, заява 88/2012, рішення від 9.09.2014
<https://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=cc-88-2012-dmerits-en>

КОРИСНІ ДЖЕРЕЛА

- > Керівні принципи з питань внутрішнього переміщення
<https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/IDPersons/GPUkrainian.pdf>
- > Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо внутрішньо переміщених осіб Rec (2006) 6
<https://rm.coe.int/16806b5ab1>
- > Параскева К. Захист внутрішньо переміщених осіб відповідно до Європейської конвенції з прав людини та інших стандартів Ради Європи: Посібник. 2017
<https://rm.coe.int/handbook-costas-paraskeva-ukr/1680760881>
- > Національна судова практика з питань внутрішнього переміщення: застосування стандартів Ради Європи. 3-є видання, перероблене і доповнене. 2020
<https://rm.coe.int/national-court-practice-2020-ukr/1680a0a3da>
- > Забезпечення компенсації та реституції, право на житло та соціальний захист ВПО: порівняльний європейський досвід. 2020
<https://rm.coe.int/comparing-analysis-idps-ukr/1680a08f30>
- > Збірник правових позицій Верховного Суду щодо захисту соціальних прав / упоряд.: М. І. Смокович, А. І. Рибачук, В. М. Кравчук ; відп. за вип.: Н.Л. Богданюк, В.Л. Котвицький, О. І. Ткаченко та ін. ; Верховний Суд. – Харків : Право, 2020. – 206 с.
http://www.nsj.gov.ua/files/1619432112Zbirnik_zahust_pravovih_prav.pdf
- > Огляді судової практики ВС у спорах, що виникають із правовідносин у сфері захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб та практики щодо застосування положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 3 травня 1996 року
https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Ogliad_VS.pdf

- > Огляд судової практики у справах щодо захисту прав, свобод та інтересів громадян України, які внаслідок проведення АТО стали вимушеними переселенцями. Верховний Суд. 2020

https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/Ohliad_KAS_VS_ATO_VPO.pdf

